

PREMISE ȘI PROIECTE PRIVITOARE LA SISTEMATIZAREA ORAȘULUI IAȘI ÎN PERIOADA 1821-1859

Bobi APĂVĂLOAEI *

Intervalul de timp cuprins între anii 1821-1859 a fost deosebit de important datorită transformărilor politice din sud-estul Europei. În această perioadă a continuat regresul puterii Imperiului Otoman pe fondul creșterii puterii Imperiului Țarist, care a devenit *Jandarmul Europei* după contribuția decisivă la înfrângerea lui Napoleon I. Anul 1821 a marcat începutul luptei de eliberare a poporului grec de sub stăpânirea turcească. Ca urmare a răscoalei grecești, autoritățile otomane au hotărât să numească domni pământeni pe tronurile Țării Românești și Moldovei. Acest act a însemnat apusul înrâuririi civilizației greco-orientale, constantinopolitane în spațiul românesc. De acum înainte, societatea românească a avut ca ideal valorile Europei occidentale, aspect ilustrat prin adoptarea modei apusene în viața cotidiană.

Continuarea conflictului greco-turc pe teritoriul vechii Elade, unde în 1822 Adunarea națională a adoptat o Constituție și a votat independența, a reliefat incapacitatea Imperiului Otoman de a gestiona crizele interne. Acest fapt a permis Rusiei, Marii Britanii și Franței să intervină în favoarea Greciei, în anul 1827, la Navarino fiind zdrobită flota turco-egipteană. În replică, Imperiul Otoman a declanșat Războiul Sfânt împotriva necredincioșilor. Pentru stabilizarea zonei, devenită nesigură pentru comerțul internațional, Marile Puteri au consimțit ca Rusia să intervină cu trupele sale. Prin Pacea de la Adrianopol din 1829, Imperiul Țarist – cu asentimentul puterilor europene – a redesenat harta Europei de sud-est. Vechi teritorii controlate de secole de turci, precum Serbia și Grecia, au devenit autonome. Hotarul dintre Țările Române și Imperiul Otoman a fost fixat pe talvegul Dunării, iar strâmtoarele Bosfor și Dardanele au fost deschise tuturor navelor comerciale. Până la achitarea despăgubirilor de război, turcii au fost de acord ca Țările Române să fie sub administrație rusească. Ocupația rusească, din anii 1828-1834, a avut un impact major asupra Principatelor Române, în această perioadă impunându-se Regulamentul Organic ca instrument de administrare internă. Prin reglementările acestei veritabile Constituții, marile orașe precum Iași, București, Galați, Brăila sau Craiova au fost reorganizate după principii urbanistice moderne¹.

Sporirea influenței rusești nu a fost văzută cu ochi buni de celelalte mari puteri, mai ales că țarul Nicolae I a propus în repetate rânduri împărțirea Imperiului Otoman și atribuirea

---

* Academia Română – Filiala Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană.

¹ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, coordonator serie Dan Berindei, vol. îngrijit de Georgeta Filitti, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 3-6.

Istanbulului Rusiei. Astfel, în 1853, când Imperiul Rus a declarat război pe motivul protecției Locurilor Sfinte, Marea Britanie și Franța au venit în ajutorul Turciei. Războiul Crimeii (1853-1856), încheiat prin Congresul de la Paris din 1856, a consacrat limitarea influenței Rusiei la gurile Dunării și în bazinul Mării Negre. Contextul internațional favorabil a fost fructificat de clasa politică românească, care a înfăptuit unirea Țării Românești cu Moldova prin dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza în anul 1859. Unirea Principatelor Române a reprezentat pentru români îndeplinirea unui deziderat. Însă prin așezarea capitalei la București, orașul Iași, vechea reședință a domnilor Moldovei, a intrat într-un proces de încetinire a dezvoltării urbanistice.

1. SFÂRȘITUL DOMNILOR FANARIOTE ȘI DOMNIA LUI IONIȚĂ SANDU STURZA

Începutul veacului al XIX-lea a găsit Europa zdruncinată de urmările Revoluției Franceze și a Imperiului instaurat de Napoleon I. Numeroase state (mai ales în lumea germană) au dispărut, iar altele au suferit mutații serioase ale frontierelor. După înfrângerea lui Napoleon, în toamna anului 1814 a fost convocat Congresul de la Viena care a urmărit restaurarea Europei de dinaintea Revoluției Franceze. Pentru menținerea ordinii pe continentul european, Imperiul Țarist, Imperiul Habsburgic și Prusia, la propunerea țarului Alexandru I, au fondat Sfânta Alianță în septembrie 1815. Timp de aproape un deceniu, prin congresele de la Aachen, Tropau, Laibach și Verona marii monarhi au reușit să înfrângă acțiunile revoluționare din Italia și Spania².

Cu toate că Rusia era principalul garant al ordinii europene impuse prin Congresul de la Viena, autoritățile țariste s-au implicat în susținerea acțiunilor revoluționare ce vizau destabilizarea Imperiului Otoman. Pe teritoriul rusesc, la Odessa, în anul 1814, trei negustori greci – Nicolae Scufas din Arta, Atanasie Tscfalos din Ianina și Emanoil Xanthos din Patmos – au înființat Eteria, o societate pe baze francmasonice cu statute și organizare secrete, a cărui principal scop era „unirea armată a tuturor creștinilor împărăției turcești pentru a face să izbândească crucea asupra semilunii”³.

Menirea și activitatea acestei organizații erau bine cunoscute cercurilor politice de la Sankt Petersburg. Însuși ministrul de externe rus Ioan Capodistria a activat în fruntea unei asociații culturale grecești de la Atena, a cărei scop era trezirea conștiinței naționale a creștinilor din cuprinsul Imperiului Otoman. Eteria a avut un oarecare succes și în Țările Române unde numeroși negustori, clerici și funcționari au aderat la mișcare. În Moldova, chiar domnul Mihail Șuțu a fost câștigat de partea cauzei grecești.

În anul 1820, a fost numit în fruntea societății Alexandru Ipsilanti, fiul fostului domn fanariot Constantin Ipsilanti. Faptul că Alexandru Ipsilanti era general în armata rusă și aghiotant al țarului, a întărit convingerea că Eteria este susținută de însuși țarul Alexandru I.

² *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, coordonator Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 3-6.

³ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. X, *Istoria Țărilor Române de la Pacea de la București până la răsturnarea fanarioșilor. 1812-1821*, ediția a III-a, îngrijită de I. Vlădescu, Editura Cartea Românească, București, p. 33.

Impresia nu era tocmai greșită, dacă avem în vedere că într-o scrisoare particulară împărăteasa Elisabeta a Rusiei își exprima îngrijorarea că expediția prințului Ipsilanti întârzia prea mult⁴.

Mișcarea a pornit împotriva dominației turcești în primăvara lui 1821, când Alexandru Ipsilanti, în fruntea a câteva zeci de arnăuți, a trecut în Moldova pe la Sculeni și s-a îndreptat spre Iași. Aici a fost bine primit de populația orașului în frunte cu domnul Mihail Șutu și mitropolitul Veniamin Costache. Însă, acțiunile lui Alexandru Ipsilanti nu au avut impactul dorit de autoritățile ruse. Țarul și anturajul său s-au așteptat ca Eteria să reușească să ridice împotriva turcilor toate popoarele din peninsula Balcanică. S-a miza chiar pe o mare răscoală a grecilor din Istanbul. Faptul că Alexandru Ipsilanti a reușit, cu mari cheltuieli, să mobilizeze doar câteva mii de combatanți, a obligat pe țar să dezavueze mișcarea de eliberare a grecilor. Aflat la congresul Sfintei Alianțe de la Laybach, Alexandru I a declarat că Imperiul Otoman are tot dreptul să intervină pentru oprirea tulburărilor din Țările Române⁵. În urma acestei poziții a Rusiei, turcii au ocupat Țara Românească și Moldova⁶. În timpul operațiunilor de lichidare a Eteriei, trupele otomane s-au dedat la numeroase jafuri, distrugeri și crime, care au lăsat o grea impresie asupra contemporanilor⁷.

Desfășurarea evenimentelor anului 1821 a avut un impact negativ asupra populației și aspectului orașului Iași⁸. Sosirea în Iași a eteriștilor conduși de Alexandru Ipsilanti a deschis seria masacrelor ce au vizat comunitatea turcă și greacă și de pe urma cărora a suferit întreaga populație a capitalei. În urma unui calcul politic greșit, în noaptea de 22-23 februarie 1821, toți turcii din orașele Moldovei au fost uciși. La Iași toate dughenele și prăvăliile turcești au fost jefuite, iar negustorii turci au fost adunați și omorâți în piața Beilicului⁹. La 8 martie 1821 locotenent-colonelul I.P. Pestel a informat pe generalul P. D. Kisseleff că „în noaptea spre 23 toți turcii din Iași au fost măcelăriți în afară de trei care s-au creștinat”¹⁰. Faptul că nu toți turcii au fost uciși este întărit și de relatarea lui Ivan Petrovici Liprandi, care în lucrarea *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 și începutul acțiunii eteriștilor în Principatele Dunărene sub conducerea prințului Alexandru Ipsilanti precum și sfârșitul lamentabil al ambelor acestor mișcări în același an* a menționat că o parte dintre slujitorii Porții au scăpat de moarte ascunzându-se la boierii Răducanu Rosetti și Gheorghe Roznovanu¹¹.

Ca răspuns la aceste acte de barbarie, autoritățile turcești au spânzurat în postul Paștelui, înaintea bisericilor, pe Grigore al V-lea, Patriarhul ortodox al Constantinopolului,

⁴ Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VIII, *Revoluționarii*, București, 1938, p. 261.

⁵ A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*, vol. II, ediție anastatică, Colecția Opera Omnia, coordonator Gh. Buzatu, Editura TipoMoldova, Iași, 2011, p. 1-16.

⁶ Valeriu Veliman, *Documente turcești privind evenimentele de la 1821 din Principatele Române*, în CI, XII-XIII, 1981-1982, p. 343-352.

⁷ Pentru evoluția evenimentelor din anul 1821 v. Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, Editura Științifică, București, 1971.

⁸ O prezentare pe larg a nenorocirilor ce s-au abătut asupra capitalei Moldovei a fost întocmită de Gh. Platon în *Istoria orașului Iași*, vol. I, redactori responsabili C. Cihodaru și Gh. Platon, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 457-463.

⁹ Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani până în zilele noastre*, ediție C. Mihăescu-Gruiu, Gruparea Culturală „Europa în România”, București, 1998, p. 259.

¹⁰ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I, *Documente interne*, red. resp. Andrei Oțetea, Editura Academiei, București, 1959, doc. 210, p. 356.

¹¹ *Ibidem*, vol. V, *Izvoare Narrative*, red. resp. Andrei Oțetea, București, 1962, p. 283.

împreună cu doisprezece episcopi în vestmintele lor de slujbă. Numeroși locuitori greci din Istanbul au fost uciși și mai multe lăcașuri sfinte au fost dărâmate¹².

Condamnarea Eteriei de către țarul Alexandru I a provocat panică în orașul Iași. Domnul și mitropolitul țării cu o parte a boierimii au trecut Prutul și s-au refugiat în Basarabia. Altă parte a populației a căutat scăpare spre nordul țării în apropierea graniței cu Imperiul Habsburgic. Pe fondul instabilității politice, numeroși eteriști s-au dedat la jafuri și cruzimi ca să răspândească frica în sufletul întregului popor. După zdrobirea trupelor eteriste în lupta de la Drăgășani, jafurile și abuzurile au sporit. Potrivit lui Manolachi Drăghici „după întoarcerea lui Cantacuzino din Valahia, voluntarii au făcut în Iași cele mai mari neorânduielei, pentru că minutele care le mai rămăseseră pentru a prăda și a stăpâni nevinovata țară erau numărate, așteptându-se venirea turcilor din zi în zi”¹³. Spusele cronicarului sunt întărite și de mărturia vornicului Alexandru Beldiman, care a condamnat vehement maniera în care s-au purtat eteriștii cu populația capitalei¹⁴. După alte mărturii, în Iași turcii s-au purtat mai bine decât grecii care sunt creștini, câțiva arnăuți jefuind mănăstirea Sfântul Sava¹⁵.

Intrarea trupelor turcești în capitala Moldovei nu a adus liniștea locuitorilor ei. Potrivit notei informative întocmită de căpitanul Burțov despre evenimentele petrecute în Țările Române în lunile iunie și iulie, la Iași se aflau 7000 de ieniceri din Anatolia și 9000 de peste Dunăre (Rumelia), 2000 artilerie, 48 tunuri și 4 mortiere sub comanda lui Iusuf-pașa și a lui Suleiman-pașa¹⁶. Însetați de sânge, dornici să răzbune victimele Eteriei „turcii au început să urmărească averile grecești ca să le confişte, cu acest prilej făcându-se mari pagube locuitorilor pașnici datorită evreilor și slugilor din case care se uniseră cu ei și îi conduceau la locuri nevinovate ce aveau doar numele grecesc (...). Aceste hoarde turbate prădau zi și noapte orașul, ridicau oamenii nevinovați pe care îi ucideau pe străzi doar la spusa cuiva că sunt greci sau numai ca să-i dezbrace de vestminte”¹⁷. În *Descrierea suferințelor îndurate de locuitorii Moldovei de la intrarea trupelor turcești* se arată anarhia ce cuprinsese Iașii în vara lui 1821: casele boierești și mănăstirea Golia erau jefuite, în piețele publice se vindeau călugărițe, iar „în spital se află peste 200 de băieți și fete sub 12 ani victime ale bestialității turcești”¹⁸. Într-o expunere a evenimentelor din Moldova din anul 1821, datată 28 octombrie 1822, se subliniază că Iașii au rămas pustiiți pentru că turcii „pre câte fete și băieți și muieri tinere au găsit, rar care au scăpat de spurcăciuni. Și bisericile și mănăstirile au prădat și au ars și pre oameni au muncit ca să spuie averile cele îngropate”¹⁹.

Pentru a-și scăpa casele de la distrugere, unii boieri au plătit comandanților turci sume însemnate. Este cazul fostului mare vistiernic Alecu Balș, care la sfatul vornicului N. Bucur a

¹² A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci...*, vol. II, p. 3.

¹³ Manolachi Drăghici, *op. cit.*, p. 263.

¹⁴ Alexandru Beldimanu, *Tragodia sau mai bine a dice jalnica Moldovei întemplantare dupe rezvrătirea grecilor, 1821*, în Michail Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei*, tomul III, a doua edițiune, Imprimeria Națională, București, 1874, p. 335-433.

¹⁵ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. IV, *Eteria în Principatele Române*, red. resp. Andrei Oțetea, Editura Academiei, București, 1960, doc. 133, p. 202-203.

¹⁶ *Ibidem*, vol. II, *Documente interne*, red. resp. Andrei Oțetea, Editura Academiei, București, 1959, doc. 168, p. 268.

¹⁷ Manolachi Drăghici, *op. cit.*, p. 266 și 168.

¹⁸ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. II, doc. 166, p. 251-252.

¹⁹ *Ibidem*, vol. III, *Documente interne*, red. resp. Andrei Oțetea, Editura Academiei, București, 1960, nr. 72, p. 175.

plătit lui Ali Aga 1000 de galbeni ca să nu-i fie incendiate proprietățile din oraș²⁰. Exasperați de amploarea distrugerilor din capitală, marii boieri au cerut, în zadar, în ianuarie 1822, caimacanului Ștefan Văgăreanu ca fărâdelegile turcilor să înceteze²¹. După cum arată diferite surse istorice, în perioada ocupației incendiile au fost foarte frecvente. La 9 iunie 1822 un violent incendiu a mistuit peste 100 de case și mănăstirile Cetățuia și Galata. Două luni mai târziu, un alt incendiu a distrus trei sferturi din oraș²². Starea de incertitudine era atât de profundă încât un contemporan al vremurilor a consemnat că „ne culcam tremurând și ne sculam la fel. Dacă mai merge așa, nu se va mai cunoaște nici locul unde au fost Iași”²³.

Retragerea trupelor turcești din Iași la 9 octombrie 1822 nu a fost lipsită de peripeții. O parte a ienicerilor nu a fost de acord cu părăsirea orașului și s-a iscat o revoltă pe Ulița Mare. Comandanții turci au fost nevoiți să întrebuințeze tunurile ca să-i împrăștie și să-i readucă în cazărmile lor. Cronicarul Manolache Drăghici a consemnat că în acele clipe de groază „plumbii zburau precum grindina în toate părțile, ghiulelele păruiau ogeacurile și barăcile, focul izbucnise în unele locuri, iar oamenii nevinovați cădeau chiar prin casele lor loviți de gloanțele înfuriaților războinici (...). După această luptă crâncenă care a ținut patru ceasuri, de se cutremurau zidurile orașului și nu numai oamenii din el, ienicerii au fost porniți într-o noapte pe neașteptate de către comandanții lor și nu s-au mai întâmplat cruzimi sau pagube în Moldova după trecerea acestora peste Dunăre”²⁴.

La sfârșitul ocupației turcești – după cum sintetiza istoricul Gh. Platon – Iașul era de nerecunoscut; arăta ca după un îndelungat asediu. O mare parte din valorile arhitectonice, de cultură, precum și din locuințe au fost mistuite de incendii, iar populația mult redusă din punct de vedere numeric²⁵. Urmele lăsate în aspectul orașului Iași de evenimentele anilor 1821-1822 au fost de lungă durată. Abia în anul 1841 a fost reglementat statutul „locurilor mănăstirești din capitală rămase deșerte din pricina împrejurărilor vremii din 1821”²⁶.

Dar pentru Țările Române răscoala grecilor împotriva dominației otomane nu a însemnat doar distrugeri materiale și pierderi de vieți omenești. În urma trădărilor funcționarilor greci din administrația turcească, Înalta Poartă a hotărât reintroducerea domnilor pământeni pe tronurile Țării Românești și Moldovei. La București a fost numit domn Grigore Dimitrie Ghica, iar la Iași, Ioniță Sandu Sturza²⁷.

Domnia lui Ioniță Sandu Sturza în Moldova, la fel ca cea a lui Grigore Dimitrie Ghica în Țara Românească, a fost îngreunată de conflictul ruso-turc și de neînțelegerile dintre diferite partide boierești. Nici timpul, nici împrejurările, nici propria lor capacitate și voință nu au îngăduit celor doi domni să adopte măsuri de natură să pregătească condițiile unei transformări în consonanță cu noul regim politic-național instaurat. Nu au putut să domine

²⁰ *Ibidem*, doc. 4, p.22.

²¹ *Ibidem*, doc. 19, p. 59.

²² *Istoria orașului Iași*, p. 463.

²³ *Apud Andrei Oțetea, op. cit.*, p. 465.

²⁴ *Manolachi Drăghici, op. cit.*, p. 269-270.

²⁵ *Istoria orașului Iași*, p. 463.

²⁶ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei. Cuprinzătorul legilor și dispozițiilor introduse în țară de la anul 1832 până la 1855*, tomul I, Iași, 1855, doc. 126 și 127, p. 192-193.

²⁷ D. Ciurea, *Moldova în anii 1821-1822*, în idem, *România în istoria universală*, vol. I, *Studii și comunicări*, vol. îngrijit de Stela Cheptea și Gh. Buzatu, Colecția Opera Omnia, Editura TipoMoldova, Iași, 2011, p. 335-339.

situația. Au izbutit doar să aducă unele corective regimului existent, fără să atingă structurile acestuia. În ambele principate, aproape în întreaga perioadă anarhia internă a reprezentat o realitate continuă²⁸. Un observator intern nota cu tristețe că „Moldova este lăsată la discreția nenorocirilor care sunt, întotdeauna, inseparabile de anarhie; orașele noastre sunt deșerte, bisericile profanate, casele devastate, recoltele pierdute și mare parte a clasei agricole rătăcește”²⁹.

În ciuda acestor realități, domnia a încercat să îmbunătățească standardul de viață din capitală. La fel ca predecesorii săi fanarioți, domnul Ioniță Sandu Sturza s-a arătat preocupat de reabilitarea drumurilor și de alimentarea cu apă a capitalei. La 13 iunie 1823, domnul a numit o comisie – alcătuită din Mitropolitul Veniamin Costachi, marele vornic Dimitrie Sturza, marele vornic Costachi Crupenschi, marele vornic Lascarachi Sturza, marele vornic Vasili Miclescu și marele vornic Ioan Tăutu – cu scopul de a identifica venituri pentru întreținerea drumurilor (*Casa podurilor*) și cișmelelor (*Casa cișmelelor*) din Iași. Din textul documentului aflăm că drumurile și cișmelele capitalei au avut mult de suferit din cauza lipsei de îngrijire și a stricăciunilor vremurilor trecute și că domnul, „ca un pururea părinte al patriei”, a poruncit să se aducă în bună stare atât „podurile ulițelor cât și canalurile apelor”³⁰. La 31 iulie 1823, boierii, în urma analizei actelor mai vechi și mai noi, au înaintat un set de propuneri pentru veniturile Casei podurilor și Casei cișmelelor din Iași. Pentru întreținerea drumurilor capitalei au fost identificate următoarele surse de venit: apaltul cărților de joc, apaltul păcurei și dohotului, taxa pe vânzarea „pieilor verzi” de animale și venitul mărginilor orașului unde se taxau carele de marfă înainte de intrarea și ieșirea din oraș. Pentru aprovizionarea cu apă a orașului au fost găsite următoarele venituri: o sumă fixă de bani din vădrărit, goștină, deseatină, vamă, menzili și ocne, taxe specifice pentru fiecare dugheană sau crâșmă din capitală, profitul feredeului de la Beilic, precum și darea de la berăria de la podul Nicolinei. Pentru lucrul la întreținerea canalurilor de apă au fost scutiți de bir patru olari, doi cărămidari și treizeci și doi de salahori. Domnul Ioniță Sandu Sturza a acceptat propunerile boierilor, iar la 6 august 1823 a dat un hrisov prin care erau stabilite noile surse de venituri pentru buna funcționare a Casei podurilor și Casei Cișmelelor din Iași³¹.

Cu toate că textele expuse sunt destul de tehnice și de seci, se pot face câteva aprecieri despre starea orașului la începutul domniei lui Ioniță Sandu Sturza. Marginea orașului spre sud, unde se încasa venitul podurilor, era la „capătul podului Nicolinei”. Marginea capitalei în mahalaua Tătărași era la locul numit *La Movilă*. În acest loc, la 10 februarie 1860, s-a înființat o piață de alimente pentru locuitorii din Tătărași, piață ce s-a numit *La Movila Cuzei*³². În rest limitele orașului erau la fel ca mai înainte. De taxa pentru „pieile verzi” de animale erau scutiți

²⁸ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, p. 56.

²⁹ *Apud Vlad Georgescu, Memoires et projets de reformes dans les Principautés Roumaines. 1769-1830*, texte traduse de Radu Crețeanu, București, 1970, p. 107.

³⁰ Teodor Codrescu, *Uricariul. Cuprinzătorul de hrisoave, tratate și alte acte atingătoare de Moldo-Valahia*, vol. V, Tipografia Buciumul Român, Iași, 1862, p. 54-67.

³¹ *Ibidem*.

³² *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri. 1776-1861*, seria A, Moldova, vol. II, Direcția Generală a Arhivelor Statului București, 1960, doc. 297, p. 441. După planul orașului Iași întocmit de Gr. Bejan la sfârșitul secolului al XIX-lea, Piața Cuza-vodă era situată la est de biserica Sf. Nicolae Ciurchi, cam pe locul unde acum se construiește complexul rezidențial „Tătărași-Arena”.

dubălarilor și tălpălarilor. La fel erau exceptați de la taxa de drum artizanii ce-și aduceau materii prime pentru meșteșugul lor, semn că domnia dorea renașterea și înflorirea meșteșugurilor locale și descuraja importul de produse finite. Scutite de dări erau carele cu piatră, cărămidă, lemn și fân aduse pentru nevoile Curții domnești. Asemenea scutiri aveau și boierii care aduceau materiale de pe moșiile proprii pentru refacerea caselor din Iași. Și orașenii obișnuiți, care demonstau că introduc materiale în oraș pentru satisfacerea nevoilor proprii, erau exceptați de la darea podurilor capitalei. Toate aceste exceptări de la taxa pentru refacerea și întreținerea ulițelor demonstrează că, de la domn până la simplul orașean, cu toții erau implicați în refacerea clădirilor capitalei de după distrugerile din anii 1821-1822.

Efortul de reconstrucție a capitalei a fost anulat în anul 1827, când un incendiu violent a distrus circa o treime din Iași³³. Potrivit cronicarului Manolache Drăghici „în 20 iunie 1827 a fost incendiul cel mare care a pornit de la gospodăria lui Ilie Burchi poreclit Zmeul... A ars în acea noapte o treime din Iași, fiind prinse de foc și curțile domnești unde au fost mistuite de flăcări multe ispisoace și acte vechi ale țării... După această întâmplare, vodă Ioan Sturza s-a mutat în casele spătarului Petrache Cazimir (astăzi sediul Academiei), de unde a domnit țara până la intrarea rușilor în Moldova”³⁴.

Completări la descrierea oferită de Manolache Drăghici găsim în relatarea unui anonim italian din 1827. Din relația acestuia se deduce că incendiul a pornit de la casele lui Ilie Zmeu, „în apropierea consulatului rusc”. Foarte repede incendiul s-a transformat într-o furtună de foc care a mistuit mai mult de o treime de oraș, partea lui cea mai frumoasă: „de la casa lui Izmet și până la consulatul Franței, și de cealaltă parte până la Bahlui și până la mănăstirea Frumoasa, toate sunt cenușă în momentul acesta”. În urma incendiului au fost distruse circa 800 de case printre care: Curtea domnească, palatele boierilor (Rosetti-) Roznovanu, Ghica, Paladi, Calimachi, aproape toate magazinele de mărfuri (dughene) și 15 biserici cu Mitropolia și Conventul catolic. La rapida răspândire a focului a contribuit și lemnul cu care erau pardosite ulițele orașului: „flăcările înconjurau în special străzile ce duc la palatul principelui, care sunt pavate cu lemn, și nu cu piatră, și ajungând focul la ele multe persoane, care întârziu de a fugi ... s-au găsit, din nefericire înconjurate cu flăcări”³⁵.

Domnul Ioniță Sandu Sturza a intervenit prompt pentru a reglementa reconstrucția orașului. Pentru a se relua viața economică a urbei, autoritățile au impus negustorilor să refacă cât mai grabnic dughenele din piețele orașului. Comercianții din Ulița Sfânta Vineri, „unde din vechime urmează adunare de norod adică femei și alte fețe cu frupturi și zarzavaturi pentru îndestularea norodului”, au fost siliți să refacă dughenele la loc cu grele cheltuieli³⁶. Apoi domnia a impus un set de norme pentru construcția noilor zidiri din capitală. La 21 iulie 1827, domnul a hotărât ca „zidurile ce se vor face pe locurile arse, ori mici ori mari, dughene sau case, să se facă pe cât să va pute mai temeinice și mai sigure, păzindu-se linia și îndreptarea ulițelor și a drumurilor care slujesc și spre podoaba politiei spre înlesnirea însăși a dughenelor

³³ Sever Zotta, *Pojarul din Iași în 19 iulie 1827*, în *ArhGen*, I, 1912, nr. 12, p. 196-200;

³⁴ Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 295.

³⁵ *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, vol. II, (1822-1830), vol. coord. de Paul Cernovodeanu și Daniela Bușă, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 270-271.

³⁶ *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri. 1776-1861*, doc. 102, p. 158.

și a caselor și acelor ce umblă spre feluri de trebuință și alișveriș”³⁷. Cu același prilej, domnul a înghețat prețurile materialelor de construcție la nivelul de dinaintea incendiului și a obligat pe meșterii constructori să respecte cu strictețe contractele, înțelegerile încheiate cu diferiți beneficiari³⁸. La 6 august 1827, domnul a poruncit hătmăniei „să nu îngăduiască pe nimeni pe la mahalale în locul binalelor arse a-ș face binale acoperite cu stuh sau rogoz, ci să fie acoperite cu scânduri sau șindrilă și ogeacurile scoasă afară”³⁹. În următoarea zi, 7 august 1827, domnul a interzis reconstruirea de binale pe lângă biserici și mănăstiri „pentru ca să nu acopere aceste ziduri frumoase spre paguba orașului”⁴⁰.

Din analiza acestor trei documente se pot întrezări principalele direcții de modernizare a orașului în perioada post-fanariotă. În primul rând, s-a pus accent pe îmbunătățirea tramei stradale, construcțiile noi trebuind să respecte linia ulițelor și să lase loc pentru eventuale îndreptări. În al doilea rând, s-a impus folosirea la ridicarea noilor construcții a materialelor trainice, neinflamabile. Și în al treilea rând, s-a urmărit valorificarea monumentelor prin interzicerea de a se mai zidi dughene pe lângă biserici și mănăstiri.

Nu se poate stabili în ce măsură a reușit domnul Ioniță Sandu Sturza să reclădească orașul Iași după pârjolul din 1827. Se poate presupune că realizările sale au fost limitate, având în vedere că în anul 1828 a început ocupația rusă ce a durat până în anul 1834. La sfârșitul administrației țariste, a fost impusă folosirea Regulamentului Organic în administrația Moldovei, set de legi cu numeroase prevederi pentru gospodărirea și înfrumusețarea orașului Iași⁴¹.

2. OCUPAȚIA RUSĂ ȘI INTRODUCEREA REGULAMENTULUI ORGANIC

Perpetuarea conflictului turco-grec din Pelopones a oferit marilor puteri europene pretextul pentru împărțirea zonelor de influență în cadrul teritoriilor controlate de Imperiul Otoman. Dorind să blocheze accesul Rusiei în bazinul răsăritean al Mării Mediterane sub motivul protejării creștinilor ortodocși din Turcia, Anglia a transformat cauza grecească într-una internațională. În anul 1827, Rusia, Franța și Anglia au semnat Tratatul de la Londra prin care se urmărea obligarea Turciei să încheie un armistițiu cu grecii. După distrugerea flotei turco-egiptene de la Navarino din octombrie 1827, Imperiul Otoman a închis comerțul prin StrâmTORI și a declarat război puterilor europene. În acest context, Rusia a primit un mandat european pentru a purta războiul cu Turcia, cu angajamentul formal de a nu proceda la anexiuni⁴².

Războiul a debutat prin ocuparea Principatelor române de către Rusia, în mai 1828. A urmat apoi cucerirea cetăților turcești de la Brăila, Varna și Șumla. În campania din 1829, trupele ruse au cucerit Silistra, au traversat Balcanii și au ocupat Adrianopolul. Sub presiunea

³⁷ Apud Gh. Ungureanu, *Ceva din urbanistica Iașului de ieri*, în „Cetatea Moldovei”, an IV, 1943, vol. IX, nr. 6, iunie, p. 406.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Gh. Platon, *Moldova în perioada 1828-1848. Considerații generale*, în *CI*, XI, 1980, p. 343-356.

⁴² *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, p. 77-78.

celorlalte puteri europene, Rusia și Turcia au încheiat Pacea de la Adrianopol, în septembrie 1829. Prin acest act se prevedea rezolvarea chestiunii grecești cu acordul tuturor puterilor, fixarea granițelor dintre cele două imperii, libertatea navigației navelor comerciale pe Dunăre și prin Strâmțori, acordarea unei despăgubiri de război în valoare de 1,5 milioane de galbeni Rusiei. Principatelor le erau garantate privilegiile recunoscute prin tratatele anterioare, le era acordată libertatea comerțului și acceptată administrația națională, cu domni aleși pe viață. Se restituiau Țărilor Române raialele din stânga Dunării și se fixa granița pe talvegul fluviului. Poarta se obliga să confirme regulamentele administrative elaborate în perioada ocupației. Un act separat prevedea că până la achitarea integrală a despăgubirilor de război, Silistra și Principatele Române rămâneau sub ocupație rusească⁴³.

Ocupația rusească a întârziat refacerea orașului Iași după marele incendiu din 1827. Gustav Adolf Ramsay, locotenent-colonel în armata rusă, a surprins în 1829, starea deplorabilă a capitalei Moldovei: „Iașii sunt un oraș destul de mare cu circa 40 mii de locuitori, dar stilul clădirilor sale este oriental, adică cu totul neregulat. Străzile sunt întortocheate, strâmte, murdare și dai într-una de maidane și case înșirate fără nici o aliniere. Cum orașul arsesse de curând și fusese reclădit, mă așteptam la mai mult stil și mai multă regulă... Ceea ce m-a impresionat îndeosebi este alternanța surprinzătoare de privesți occidentale și orientale... Un mare număr din aceste case boierești sunt clădite într-un stil larg și destul de frumos”⁴⁴. Prin urmare, din descrierea ofițerului rus se pot observa locurile pustii datorate incendiului, dar și începuturile unei reșezări a orașului cu palatele boierești rezidite într-un stil larg și frumos (neoclastic?).

Prezența masivă a trupelor rusești în Moldova a dus la izbucnirea epidemiilor de ciumă și holeră care au afectat populația orașului Iași. În anii 1829-1830, Moldova a fost bătuită de ciumă, care la Iași a provocat în medie 40 de îmbolnăviri pe zi⁴⁵. În 1831 a izbucnit marea epidemie de holeră, cu efecte devastatoare asupra populației capitalei. Cronicarul Manolache Drăghici a surprins violența cu care epidemia s-a manifestat la Iași: „Pe la sfârșitul lunii mai a izbucnit pentru prima dată în Moldova cu o furie îngrozitoare, holera. În acest timp plenipotentul fiind în Iași, a luat măsuri energice pentru a o stârpi, dar nu a putut face nici o ispravă împotriva acestui rău care sporea mereu. De la o vreme a fost nevoit și el să se retragă din Iași, la o vie, iar boierii se împrăștiau pe unde puteau ca să scape de aerul Iașului. Așa a rămas orașul pustiu cam o lună de zile, timp în care holera își secera victimele precum coșaii spicele în lanuri...Poporul s-a împutinat cu a cincea parte din câți erau în toată țara”⁴⁶.

Ravagiile holerei din 1831 au rămas multă vreme întipărite în memoria ieșenilor. În 1853, la mai bine de 20 de ani de la epidemie, Alecu Russo a consemnat mărturia unui bătrân ofițer:

⁴³ Pentru desfășurarea conflictului ruso-turc din 1828-1829, precum și evoluția Principatelor Române sub ocupația rusească din 1828-1834 vezi: A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci...*, vol. II, p. 16-58; Idem, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. XI, *Istoria politică a Țărilor Române de la 1822-1848*, ediția a III-a, Editura Cartea Românească, București, p. 71-84; Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VIII, *Revoluționarii*, p. 332-394; Ioan C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația Rusă și Regulamentul Organic*, București, 1934; M. Galan, *Ocupația rusească în Moldova din anii 1828-1834*, în *CI, X-XII, 1934-1936*, I, p. 217-221; D. Vitcu, G. Bădărău, *Moldova sub regimul ocupației rusești (1828-1834). Orizont politic*, în *Regulamentul Organic al Moldovei*, ediție D. Vitcu, G. Bădărău, C. Istrati, Editura Junimea, Iași, 2004, p. 15-61.

⁴⁴ *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. II, 1822-1830, p. 388-389.

⁴⁵ *Istoria orașului Iași*, p. 471.

⁴⁶ Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 304.

„Un soldat adusese holera în Iași, într-o clipă moartea își întinsese aripile asupra marelui oraș... La început ocârmuirea, spre liniștea poporului, ascundea răul, dară răul îndoindu-se, însutindu-se în puține zile, spaima apucă pe orașeni; începură oamenii a fugi ca în bejăniile tătarăști... Iașul, cu cinci zile mai înainte strălucitor... acum se zbucliuma în ceasurile cele de pe urmă... În toate părțile se întindeau bolnavii cerând ajutor... Pe toate ulițele, cară pline de trupuri, cu picioarele, mânilor și capitelor în toate părțile bălăbănind după umbrelul nepotrivit”⁴⁷.

Odată cu marea epidemie de holeră din anul 1831 se împlinea un deceniu de nenorociri ce au lovit în valuri capitala Moldovei. Distrugerile și depopularea provocate de conflictul turco-grec din 1821-1822, ruina orașului în urma incendiului din 1827, pustiirea datorată molimelor aduse, în anii 1829-1831, de trupele de ocupație rusești au creat premisele unei noi sistematizări a Iașilor. Organizarea capitalei după principii moderne a fost impusă prin Regulamentul Organic.

Regulamentul Organic ar fi trebuit să modernizeze societatea românească în raport cu spiritul veacului⁴⁸. Însă, contradicțiile dintre limitele impuse de prevederile Regulamentului și nevoile societății românești au fost însemnate. Diplomatul francez, baronul Charles de Bois-Le-Comte, a surprins viziunea boierilor asupra modului defectuos în care autoritățile ruse au reorganizat administrația Moldovei: „rușii n-au statornicit nimic aici și nici nu vor să facă ceva serios! N-au făcut decât să grăbească decăderea, distrugând rosturile cu care se obișnuise toată lumea, ca să introducă altele pe care le calcă în clipa când ni le dau, ca și cum ne-ar arăta că nu trebuie să luăm lucrurile în serios”⁴⁹. Numeroase dispoziții au fost practic anulate de menținerea privilegiilor și de intervențiile Rusiei și Turciei în problemele interne⁵⁰.

În ciuda acestor neajunsuri, Regulamentul Organic a reprezentat o epocă de progres⁵¹. Au fost înlăturate o parte din instituțiile și obiceiurile feudale și a fost legiferat principiul modern al separării puterilor în stat. Puterea legislativă a fost încredințată unei Adunări Obștești. Puterea executivă era exercitată de domn, ajutat de un Sfat administrativ extraordinar, compus din șase membri și de un Sfat administrativ, alcătuit din trei membri. Sistemul judecătoresc a fost organizat pe baze moderne, recunoscându-se autoritatea lucrului

⁴⁷ Alecu Russo, *Holera*, în idem, *Cântarea României*, Editura Minerva, București, 1980, p. 48-49.

⁴⁸ Iuliu C. Ciubotaru, *Lucrări și proiecte în vederea elaborării Regulamentului obștesc al Moldovei din anul 1827*, în *Regulamentul Organic al Moldovei...*, p. 71-94.

⁴⁹ *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, vol. III (1831-1840), coord. P. Cernovodeanu și Daniela Bușă, București, Editura Academiei, 2006, p. 142.

⁵⁰ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, p. 82-93. Același diplomat francez a descris starea generală de incertitudine a boierimii moldave generată de patronajul puterilor suzerane și protectoare: „Cum vreți, îmi spunea același boier, să se formeze spiritul public la noi, când de două secole națiunea e cumpănită între două spaima, cele mai cumplite care au putut trece vreodată prin mintea oamenilor: ștreangul fatal al sultanului și Siberia țarilor” (cf. *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 143).

⁵¹ Gh. Platon, *op. cit.*, p. 346-348. Omul politic francez Marc Girardin a rămas surprins de ideile introduse de Regulament: „în instrucțiuni este prevăzută: diviziunea puterii judiciare de cea administrativă; codul de instrucție și de procedură; tribunale comunale sau judecătorești de pace; inamovibilitatea judecătorilor; o jurisprudență fixă și regulată; înscrierea actelor și contractelor; stabilirea registrelor de stare civilă; cedarea unei părți din bunurile clerului în folosința poporului” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 530).

judecat⁵². În efortul de modernizare a societății românești au intrat măsurile privind administrarea țării⁵³, sănătatea publică și casele de binefacere⁵⁴, organizarea finanțelor și constituirea bugetului statului, dezvoltarea învățământului⁵⁵.

În ceea ce privește organizarea orașelor, Regulamentul Organic a marcat începutul legislației urbanistice cu caracter modern în Principate. Între anii 1831-1848, au fost introduse câteva principii urbanistice importante, în cea mai mare parte de o noutate absolută pentru Țările Române. Perimetrul localităților a fost delimitat prin șanțuri sau spații verzi, iar intrarea în oraș se făcea prin locuri special amenajate, urmărindu-se asigurarea unui control care se dorea cât mai eficient. S-a urmărit zonificarea orașelor prin gruparea anumitor funcțiuni și separarea acestora de zonele de locuit. Rețeaua stradală a fost supusă regularizării, fapt ce a modificat în timp configurația țesutului urban. În același timp s-a trecut și la o ierarhizare a arterelor care rezulta fie din poziția în oraș, fie prin diferențierea lățimii străzilor. Spațiul public a fost supus înfrumusețării prin: așezarea clădirilor nou construite pe alinierea stabilită pentru fiecare stradă, proiectarea și realizarea de grădini și parcuri urbane, reglementarea modului de construcție a clădirilor publice și particulare⁵⁶.

Principiile de urbanism cuprinse în Regulamentul Organic au pătruns în Principate prin filieră rusească, lucru firesc dacă avem în vedere că în perioada redactării Regulamentului Țările Române erau sub ocupație țaristă. De altfel, autoritățile ruse au aplicat (cu mai mult sau mai puțin succes) aceste norme de urbanism pe teritoriul provinciilor mărginașe ale imperiului. În Basarabia, anexată din 1812, prin intermediul acestor reguli urbanistice s-a încercat revitalizarea vechilor orașe. Chișinăul a fost sistematizat după planurile din 1817 și 1834. Orașul vechi, românesc, a suferit modificări minore: străzile au fost îndreptate în funcție de posibilitățile oferite de relief, locuirea a fost comasată în insule inegale și au fost amenajate piețe în jurul bisericilor. Însă, la vest de vatra veche, s-a clădit Orașul Nou, rusesc, organizat conform unui plan prestabilit. Amplasarea clădirilor de locuit și tipologia lotizării au fost de asemenea dirijate. Accentele urbanistice majore erau edificiile publice așezate în cele mai importante locuri ale piețelor, fiind completate perimetral cu alte construcții de dimensiuni mai mici. Insulele de locuit erau uniforme și aveau forma pătrată sau dreptunghiulară. Din

⁵² Gh. Ungureanu, *Elaborarea Regulamentului Organic*, în *Regulamentul Organic al Moldovei...*, p. 95-130.

⁵³ Adrian Macovei, *Organizarea administrativ teritorială a Moldovei între anii 1832-1861*, partea I, în *AIIAI*, XIX, 1982, p. 353-374; partea a II-a, în *loc. cit.*, XX, 1983, p. 153-173; partea a III-a, în *loc. cit.*, XXI, 1984, p. 203-216; partea a IV, în *loc. cit.*, XXII, 1985, p. 483-495.

⁵⁴ Paul Pruteanu, *Contribuție la istoricul spitalelor din Moldova*, Editura Medicală, București, 1957; Gh. Băileanu, V. Râșcanu, Gh. Năstase, St. Bârsan, *Istoricul spitalului orășenesc clinic pentru adulți din Iași*, vol. I, Editura Medicală, București, 1956.

⁵⁵ Gabriel Bădărău, *Organizarea și conținutul învățământului public din Moldova între anii 1832 și 1848*, partea I, în *AIIAI*, XVII, 1980, p. 345-362; partea a II-a, în *loc. cit.*, XVIII, 1981; partea a III-a, în *loc. cit.*, XIX, 1982, p. 375-393.

⁵⁶ Cincinat Sfințescu, *Urbanistică generală. Urbanismul din ultima sută de ani din România*, în „Urbanismul”, X, 1933, 1-2, p. 71-88; Emil Vărtosu, I. Vărtosu, Horia Oprescu, *Începuturi edilitare 1830-1832. Documente pentru istoria Bucureștilor*, vol. I, București 1936; V. Tufescu, *Cum s-a întins Iașul*, în „Însemnări Ieșene”, an I, vol. II, nr. 17-18, 15 septembrie 1936, p. 187-190; Nicolae Lascu, *Epoca Reglementară și Urbanismul. Câteva observații generale*, în *HU*, II, 1994, 2, p.119-130.

Orașul de Sus, organizat în jurul Mitropoliei, au fost excluse activitățile meșteșugărești, acesta fiind exclusiv rezidențial⁵⁷.

Și alte orașe din Moldova dintre Prut și Nistru au avut parte de același tratament. Localități precum Ismail, Bolgrad și Cahul au fost sistematizate după principiile clasicismului rus. Multe clădiri publice și de locuit, aliniate la trama stradală geometrică, imitau modelele etalon incluse în albume cu proiecte pilon, elaborate la nivel central. Uneori ele au fost adaptate la condițiile locului⁵⁸.

Soluțiile aplicate de arhitecții și inginerii ruși erau după moda timpului. În secolul al XIX-lea, atunci când un plan era adoptat pentru crearea sau extinderea unui oraș, el era aproape întotdeauna un plan în tablă de șah, un cadrilaj. Cel mult diagonalele aveau menirea să rupă din monotonia străzilor intersectate în unghi drept. La început s-a încercat clarificarea structurii urbane existente prin străpungeri ale unor mari artere rectilinii. Această soluție, folosită la Paris de Haussmann, s-a întâlnit la sfârșitul secolului al XIX-lea la Roma, ca și la Amsterdam, la Barcelona sau Madrid⁵⁹. Totuși, în Anglia și Germania, sistemul străpungerilor s-a asociat cu trasee mai suple, care respectau relieful și monumentele existente⁶⁰. La Viena s-au demolat zidurile de apărare pentru a face loc unui larg bulevard inelar, plantat cu arbori și bordat de edificii publice⁶¹. La New-York, planul de extindere din 1811 prevedea pe întreaga insulă Manhattan un imens cadrilaj de bulevarde și străzi⁶². La Chicago, creșterea s-a făcut prin prelungirea fără limite a cadrilajului inițial, ceea ce a condus la apariția unor străzi drepte având lungimi de 50 km⁶³.

Dotările orașului au fost modernizate. Se poate afirma că secolul al XIX-lea a realizat ambițiile veacului precedent. Cimitirele au fost scoase în afara orașului. Canalizarea a fost extinsă, iar imobilele au fost racordate la rețea. Apa a fost distribuită pe scară largă în clădirile urbei. S-a generalizat folosirea trotuarelor și s-au extins spațiile verzi⁶⁴. S-a continuat construirea de teatre, hale, piețe comerciale, spitale, biblioteci, muzee, gări și nenumărate alte edificii publice. S-a introdus iluminatul public și privat cu gaz, iar mai apoi cu electricitate. De la mijlocul secolului al XIX-lea, orașul a devenit un organism din ce în ce mai complex și fiecare din mecanismele sale a fost rodul unei înalte tehnici⁶⁵.

⁵⁷ Mariana Șlapac, Alexandru Tofan, *Breslele meșteșugărești și topografia urbană a orașului Chișinău*, în *HU*, VI, 1998, 1-2, p. 27-73; Tamara Nesterov, *Etapele evoluției urbane a Chișinăului*, în *loc. cit.*, XIV, 2006, 2, p. 271-292;

⁵⁸ Mariana Șlapac, „Orașele noi” din Basarabia, în *HU*, XVI, 2008, 1-2, p. 203-213.

⁵⁹ *Town and Country in Europe. 1300-1800*, edited by S.R. Epstein, Cambridge University Press, 2001.

⁶⁰ *The Cambridge Urban History of Britain*, vol. II, edited by Peter Clark, Cambridge University Press, 2000.

⁶¹ Camillo Sitte, *Arta construirii orașelor. Urbanismul după principiile sale artistice*, traducere R. Eftenie, H. Derer și M. Eftenie, Editura Tehnică, București, 1992.

⁶² Aidan Southall, *The City in time and Space*, Cambridge University Press, 1998, p. 306-419.

⁶³ cf. Jean-Louis Harouel, *Istoria Urbanismului*, traducere de Anca Brătuleanu, Editura Meridiane, București, 2001, p. 102-116.

⁶⁴ Radu Laurian, *Urbanismul*, București, Editura Tehnică, 1965, p. 9-18 și 67-114; Elena Maria Minea, *Amenajarea teritoriului. Urbanism*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2003, p. 12-26.

⁶⁵ Leonardo Benevolo, *Orașul în istoria Europei*, traducere de M. Lascu, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 157-185; Teofil Mihăilescu, *Arhetipuri Urbane în istoria Urbanismului*, Editura Pilgrim, Brașov, 2005.

3. REGULAMENTUL ORGANIC ȘI SISTEMATIZAREA ORAȘULUI IAȘI

3.1. Delimitarea și împărțirea teritorială a orașului

Pentru o gestionare eficientă, Regulamentul Organic a impus câteva măsuri ce vizau delimitarea și împărțirea teritorială a urbei, care trebuiau efectuate după un plan bine întocmit al Iașilor „cu însemnarea piețelor, ulițelor, bisericilor, a locurilor publice și particulnice”⁶⁶. Realizarea unui plan complet al capitalei a fost privită cu foarte mare responsabilitate de autorii Regulamentului. În schița de buget a Iașilor din anul 1835, ridicarea planului urbei era pe primul loc între priorități și avea alocată suma de 6000 lei⁶⁷.

Capitala Moldovei a avut mai multe planuri realizate în veacurile XVIII-XIX. În secolul al XVIII-lea au fost alcătuite hărți de ingineri ruși și austrieci, care au fost folosite cu precădere pentru planificarea ostilităților din timpul războaielor ruso-austro-turce. În prima jumătate a secolul al XIX-lea s-au întocmit mai multe planuri detaliate pentru o mai bună gospodărire a orașului. În anul 1819, a fost finalizat planul capitalei realizat de inginerul Joseph Giuseppe Bayardi, păstrat astăzi într-o copie la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași. În anul 1824, a fost înfăptuit un plan al urbei de inginerul Popovici, plan care din păcate a dispărut din Arhiva Primăriei în anul 1878. În anul 1843, cu ocazia unor mari lucrări de aducțiune a apei, a fost întocmit *Planul drumului apelor capitalei* de inginerul Mihalik de Hodocin. Pe această hartă, pe lângă traseele conductelor de apă, sunt reprezentate principale artere ale Iașilor și consemnate numeroase proprietăți. În anul 1844, a fost executat planul orașului de inginerul Iosif Rasec, păstrat într-o copie de la începutul secolului XX la Arhivele Naționale-Iași. În anul 1857, a fost realizat planul capitalei de către inginerul francez Frederic Peytavin, cel mai corect plan al Iașilor din această perioadă din punct de vedere topografic, cartografic și al orientării după punctele cardinale⁶⁸. Pe baza tuturor acestor izvoare cartografice, coroborate cu planul Iașilor ridicat în anii 1896-1897 de inginerul Grigore Bejan și cu hărțile orașului⁶⁹, vom încerca să reconstituim imaginea capitalei Moldovei în perioada Regulamentului Organic.

Barierile. Potrivit Regulamentului, suprafața urbei a fost delimitată pentru un număr nespecificat de ani: „cuprinsul orașului, despre toate părțile se va mărgini pân unde se întind astăzi casele orașenilor cu locurile lor și pe acolo să va face și hindichiul de giur-împregiurul orașului. Iar intrările și ieșirile din oraș vor fi numai pe la barierele ce mai jos să însemnează și anume: a Miculinii, a Socolii, a Bulargăi, a Salhanalii, a Moarei de Vânt, a Botoșanilor, a Podului Verde, a Păcurariului și a lui Ipsilant”⁷⁰. Localizarea vechilor bariere pe planul actual al orașului poate fi edificatoare pentru a surprinde întinderea capitalei Moldovei la începutul Regulamentului Organic. Bariera Micolinii sau a Nicolinii sau a Târgușorului era așezată la sud de oraș, pe marele drum ce lega Iașii de Galați prin șeaua Bordea-Scânteia. Potrivit

⁶⁶ *Regulamentul Organic al Moldovei*, Anexa Litera H, Secția I, art. XLV, p. 433-434.

⁶⁷ *Ibidem*, Anexa Litera H, Secția VII, p. 442.

⁶⁸ N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, ediție Olga Rusu și C-tin Ostap, Editura Tehnopress, Iași, 1997, p. 56-57; Doina Mira Dascălu, *Reconstituirea planurilor Iașilor din veacul al XVIII-lea, în HU*, XIV, 2006, 2, p. 294-304.

⁶⁹ Planurile Iașului sunt disponibile pe www.googlemap.com

⁷⁰ *Regulamentul Organic*, Anexa Litera H, Secția I, art. XLI, p. 434.

planului întocmit de inginerul Peytavin, bariera Nicolinii era cam în dreptul Crucii lui Ferencz, la podul peste apa Nicolinei, pe care trece azi Șoseaua Nicolina.

Bariera Socolii era plasată tot la sud de oraș, pe drumul ce lega capitala de partea de jos a țării prin masivul Repedea-Bucium. Pe planul lui Peytavin apare figurată ceva mai la sud de biserica Sf. Nicolae din Iarmaroc, lăcaș demolat prin anii 1960 pentru a face loc atelierelor fabricii „Țesătura”. Locul ar corespunde astăzi cu intersecția dintre Șoseaua Socola cu Strada Bucium, la baza pasarelei peste calea ferată ce face legătura cu cartierul Bucium. Demn de menționat este faptul că și în zilele noastre un fundac din zonă poartă numele de Bariera Veche.

Bariera Bulargii sau a Țuțorii era așezată la sud-est de oraș, pe drumul spre răsărit, spre valea Prutului, spre Țuțora-Chișinău. Pe planul lui Peytavin bariera apare semnalată, dar nu este denumită. Pe planul Bejan este numită Bariera Țuțora. Locul vechii bariere poate fi plasat în zona Baza Trei (actualul Carrefour-Felicia), la intersecția dintre Calea Chișinăului și Strada Bucium.

Bariera Salhanalei era fixată pe latura de răsărit a orașului, pe drumul ce făcea legătura cu punctul de trecere a Prutului de la Ungheni. Potrivit planului Peytavin bariera era în mahalaua Tătărașilor, pe ulița Salhanalei (actuala Str. Vasile Lupu), mult la răsărit de biserica Sf. Nicolae-Ciurchi. După planul Bejan, bariera Salhanalei era acolo unde str. Cuza-Vodă (numele din perioada interbelică a străzii Sf. Vasile din Tătărași) trece peste apa Ciricului.

Bariera Moara de Vânt sau a Șorogarilor era stabilită pe marginea de est a orașului, pe drumul spre Aroneanu și valea Prutului. Pe planul Peytavin bariera era figurată puțin mai sus de *Capela și cimitirul spitalului Sf. Spiridon*, devenit în zilele noastre cimitirul „Sf. Petru și Pavel”. Comparând planurile mai vechi și mai noi se poate avansa supoziția că bariera Șorogarilor era în apropierea intersecției dintre strada și stradela Moara de Vânt.

Bariera Albineț nu este menționată de Regulament, dar apare reprezentată pe planurile Peytavin și Bejan. Bariera era amplasată pe latura de NE a orașului, la est de Cacaina, pe drumul de legătură cu localitățile Popricani, Cârlig și Șorogari. Și astăzi mai este o stradă Albineț în această parte a urbei.

Bariera Sărării sau a Botoșanilor era pe latura de nord a capitalei, pe drumul ce lega orașul de nordul țării. Analizând planurile Peytavin și Bejan se poate deduce că bariera era cam pe unde se întâlnesc astăzi strada Sărării și strada Oastei.

Bariera Podul Verde era tot pe latura de nord a orașului, în apropierea barierei Sărării. Bariera era pe actualul Bd. Carol I, la intersecția acestuia cu strada Oastei, cam în dreptul intrării principale în parcul Copou.

Bariera Păcurari era pe latura de NV a orașului, pe drumul spre Tg. Frumos – Suceava/Hârlău. Pe planul Peytavin este arătată ca fiind pe Ulița Păcurari, puțin mai la vest de biserica Sf. Treime.

Bariera Ipsilanti sau Trei Calici era pe marginea de vest a orașului, pe drumul de legătură cu mănăstirea Galata. Prin suprapunerea planurilor Peytavin și Bejan rezultă că bariera era pe podul de peste apa Nicolinei, peste care trece str. Calea Gălății spre mănăstirea Galata.

Barierele de pe principalele căi de comunicație erau unite printr-un șanț ce împiedica accesul în oraș. Potrivit cronicarului Manolache Drăghici, șanțul orașului era destul de lat și adânc și a fost săpat de țigani. La vremea scrierii cronicii, în anii 1855-1857, din cauza lipsei de

întreținere, șanțul era prin multe locuri umplut cu pământ⁷¹. La intrările în oraș erau amenajate construcții de piatră și cărămidă destinate celor ce supravegheau traficul înspre și dinspre capitală. Costurile acestora erau suportate din bugetul orașului. Pentru exemplificare, notăm că pentru facerea a două căsuțe la rohatci (bariere), în anul 1837, eforia a plătit 3000 de lei. Casele de la barieră aveau ograda proprie înconjurată de parmaclăcuri (garduri) de piatră sau de lemn. În același an 1837, de la bugetul urbei s-a plătit 860 lei pentru facerea gardului de la bariera Nicolina și 16 lei pentru reparația împrejmuirii de la bariera Socola⁷². Accesul prin barieră peste șanțul orașului se făcea cu ajutorul podurilor de lemn sau de piatră. În anul 1841, din fondurile orașului s-au construit șase podețe de piatră la cinci rohatce și peste pârâul Chirița, întreaga investiție costând 8700 lei⁷³.

Cu timpul, vechiul șanț al orașului a fost colmatat și a dispărut. În unele locuri, asemenea ca în orașele din apus, pe vechiul traseu a hindichiului au fost amenajate străzi. Partea finală a străzii Vasile Lupu, spre intersecția cu strada Ciurchi și Bd. Chimiei, pare a urma o porțiune din șanțul orașului. Alte sectoare ale hindichiului au fost folosite pentru a canaliza diferite cursuri de apă. Pe planul Peytavin, din 1857, se observă cum pârâul Nicolina intră în oraș pe la bariera Târgușor Nicolina și se varsă în Bahlui în zona Podul Roș. Pe planul Bejan, din 1897, se vede cum pârâul Nicolina a fost abătut în șanțul orașului, pe sub dealul Galata și orientat spre confluența cu Bahluiul în arealul ocupat astăzi de cartierul Mircea cel Bătrân. În felul acesta, la sfârșitul secolului al XIX-lea, zona joasă de la Podul Roș la Târgușor Nicolina a putut fi asanată și introdusă în circuitul urban⁷⁴.

În perioada Regulamentului Organic, capitala nu a putut fi ținută în interiorul granițelor fixate în anii 1831-1835. Dorind să scape de taxele și obligațiile capitalei, dar și să fie aproape de oraș, numeroși negustori și meșteri și-au mutat afacerile imediat după barieră. Noile așezări, pseudo-târgușoare, nu au avut o situație juridică clară. În 1844, Departamentul de Finanțe a obligat pe locuitorii de dincolo de barieră să se declare orașeni, plătitori de taxe la Iași, în caz contrar ei urmând să fie alipiți la satele din vecinătate și astfel să piardă libertățile orașenești⁷⁵. În anul 1855, târgușoarele formate la barierele Nicolina, Ipsilanti, Păcurari, Zalhana și Socola au fost incluse în teritoriul capitalei⁷⁶. Decizia de a absorbi târgușoarele formate dincolo de barierele orașului a avut dublu efect. Pe termen scurt s-au adus venituri suplimentare la buget prin sporirea numărului de locuitori plătitori de taxe. Pe termen lung, însă, s-au înmulțit dificultățile de administrare a unui oraș răsfirat în lungul drumurilor principale. Între târgușoarele nou alipite au rămas locuri virane întinse, pentru ocuparea cărora a trebuit să treacă mai bine de o sută de ani⁷⁷.

⁷¹ Manolachi Drăghici, *op. cit.*, p. 307.

⁷² *Analele Parlamentare ale României*, tom VIII, partea a II-a, *Obicinuita Obștească Adunare a Moldovei. Legislatura II, Sesiunea I (VI), 1837-1838*, București, 1897, Anexa 25, p. 585.

⁷³ *Ibidem*, tom XI, partea a II-a, *Obicinuita Obștească Adunare a Moldovei. Legislatura II, Sesiunea V (X), 1841-1842*, București, 1900, p. 946.

⁷⁴ N. A. Bogdan, *op.cit.*

⁷⁵ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tomul al II-lea, Iași, 1856, doc. 555, p. 61.

⁷⁶ *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri. 1776-1861*, seria A, Moldova, vol. II, doc. 265, p. 396.

⁷⁷ Emil Petrov, *Din evoluția urbanistică a orașului Iași. Extinderea și populația între 1819-1936*, Tipografia Al. Țerek, Iași, 1936; Teodor Octavian Gheorghiu, *Schița evoluției teritoriale a orașului Iași până la sfârșitul secolului XIX*, în „Monumentul”, VI, 2004, p. 279-290.

Cvartalele. După delimitarea spațiului urban, prin Regulamentul Organic s-a dispus ca întreg orașul să fie împărțit în cvartale și departamente: „orașul și mahalalele sale să vor împărți în patru cvartaluri..., iar fieștecare cvartal să va împărți în trei”⁷⁸. În felul acesta s-a abandonat tradiția medievală de a despărți orașul în mahalale grupate în jurul unei biserici sau organizate în lungul unei ulițe. La 24 august 1832 s-a făcut prima divizare a capitalei în patru cvartale, fiecare cuprinzând câte două vechi ciastii reunite în trei departamente.

Cvartalul I cuprindea în linii mari zona de la vest de aliniamentul format de ulițele Podul Verde (Bd. Carol I), Ulița Mare (Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt) și Podul Lung (Podul Roș - Șoseaua Nicolina). Delimitarea începea de la bariera Podul Verde, cobora dealul Copou, trecea pe lângă biserica Banu, intra în Ulița Mare (Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt), înainta prin fața Mitropoliei, ajungea în fața Curții domnești, cobora pe lângă cherestegia de la biserica Sf. Andrei (Str. Palat), trecea Podul Roș și urca pe Podul Lung (Șoseaua Nicolina) până la bariera de la Târgușor Nicolina, de unde mergea pe sub dealul Galata până la bariera de la Păcurari, iar apoi urca prin spatele Grădinii Copou până la bariera Podul Verde de unde începuse hotărnicia. În acest cvartal intrau toate mahalalele de pe versanții de vest a terasei inferioare a Bahluiului: Cărămidăria veche cu Lipovenimea, Sf. Andrei, Trisfetitele, Feredeiele, podul Ipsilanti, Boghiu, Păcurari, Poștii și Podul Lung ce făcea legătura cu Târgușorul Nicolina⁷⁹.

Cvartalul II cuprindea zona centrală a orașului, delimitată de Ulița Mare (Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt) la vest, Valea Cacainei la est și Ulița Goliei (str. Cuza-vodă) la nord, la care se adăuga șesul Bahluiului cu mănăstirea Frumoasa și mahalaua Iarmaroc din spatele Curții domnești. Delimitarea începea de la dughenele negustorului Mihalache Bacalu (latura de sud a actualei Piața Unirii), urma Ulița Mare (Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt), ajungea în fața Curții domnești, cobora la Podul Roș pe lângă biserica Sf. Andrei, trecea prin Podul Lung (Șoseaua Nicolina) până la bariera de la Târgușor, de unde, pe sub mănăstirea Frumoasa, se îndrepta spre confluența Cacainei cu Bahluiul (în zona căminelor studențești din cartierului Tudor Vladimirescu). De aici urca de-a lungul Cacainei la podul de piatră al Bucșinescului (intersecția Bucșinescu) și de acolo în Târgul Cucului, urma Ulița Goliei (str. Cuza-vodă) prin fața mănăstirii Golia, până la dughenele lui Mihalache Bacalu din actuala Piața Unirii⁸⁰.

Cvartalul III acoperea zona orașului de la nord de Ulița Goliei (str. Cuza-vodă), dealul Copou cu Muntenimile și Ulița Târgului de Sus (Bd. Independenței) cu toate ulicioarele adiacente. Hotărnicia începea la bariera Podul Verde, cobora Ulița Podul Verde (Bd. Carol I), ajungea în dreptul dughenelor logofătului Costache Pașcanu (zona Piața Unirii), de unde se îndrepta prin Ulița Goliei (str. Cuza-vodă) spre Târgul Cucului. Din Târgul Cucului cobora la podul de piatră al Bucșinescului și urca la deal pe malul Cacainei până la șanțul orașului⁸¹.

---

⁷⁸ *Regulamentul Organic*, Anexa Litera H, Secția I, art. XLIX, p. 434.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

Cvartarul IV se întindea peste mahalalele Tătărași, Moara de Vânt și Albinet delimitate la vest de pârâul Cacaina, la est de pârâul Ciric, la sud de râul Bahlui și de bariera Bularga, iar la nord de șanțul orașului cu rohatcile Moara de Vânt și Albinet⁸².

Această împărțire a orașului s-a dovedit ineficientă, cvartalele fiind prea întinse pentru a fi supravegheate în mod corespunzător. Drept urmare, la 28 august 1844 capitala a fost împărțită în șase cvartale sau despărțituri⁸³.

Cvartarul I începea de la rohatca Podul Verde, cobora până peste drum de hanul lui Petre Bacalu (Piața Unirii din zilele noastre), apoi se îndrepta pe Ulița Academiei (str. Arcu) până se atingea râul Bahlui (în perioada medievală și modernă râul Bahlui curgea pe unde este acum Vama Veche). De la Bahlui se înainta în amonte până la bariera Păcurari, de unde se urma la deal șanțul orașului până înapoi la rohatca Podul Verde⁸⁴.

Cvartarul II pornea de la hanul lui Petre Bacalu (Piața Unirii) pe Ulița Mare (Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt) până la casele răposatului logofăt Grigore Ghica de lângă Curtea domnească. Pe lângă zidul acestor case cobora în Bahlui, în aval de rohatca Ipsilanti, apoi urmărea râul până la ulița mahalalei Boghiu (Râpa Galbenă), de unde urca pe ulița Academiei (str. Arcu) până la hanul lui Petre Bacalu (Piața Unirii)⁸⁵.

Cvartarul III își avea originea tot la bariera Podul Verde de unde cobora Copoul până la casele Pașcanu (Starea Civilă din Piața Unirii). Apoi urca pe Ulița Sf. Ilie (str. Vasile Alecsandri) la casele Alecu Rosetti Roznovanu (Universitatea de Medicină și Farmacie) și mai departe până la biserica Sf. Haralambie. De aici pornea drept în Cacaina cam în dreptul bisericii Sf. Ștefan. Apoi urma în amonte Cacaina, cuprindea toată mahalaua Muntenimii, bariera Sărării și înapoi la rohatca Podul Verde⁸⁶.

Cvartarul IV începea din dreptul caselor (Cantacuzino-) Pașcanu, cobora pe Ulița Mare (Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt) până în fața Curții domnești. De aici urma Ulița Sf. Vineri (Bd. Anastasie Panu), trecea prin Beilic și cobora la podul de lemn al Cacainei, pe lângă casele spitalului evreiesc (Maternitatea Elena Doamna). Apoi se urma Cacaina la deal, pe din dosul la Sinagoga Mare, până în dreptul bisericii Sf. Ștefan, de unde se cobora prin Muntenime pe la biserica Sf. Haralambie, casele hatmanului Alecu Roznovanu (Universitatea de Medicină și Farmacie), se trecea în Ulița Sf. Ilie (str. Vasile Alecsandri) și se oprea la casele (Cantacuzino-) Pașcanu (Starea Civilă) de unde începuse hotărnicia⁸⁷.

Cvartarul V pornea de la casele Grigore Ghica de lângă Curtea domnească, cobora la Podul Roș și urma Podul Lung (Șoseaua Nicolina) până la bariera Târgușor Nicolina. De la rohatca Nicolinii se urmărea șanțul orașului până la confluența Cacainei cu Bahluiul, apoi se urca în amonte pe Cacaina, se trecea de podul Bucșinescului (intersecția Bucșinescu) până la podul de lemn peste Cacaina. De aici se urca în Ulița Sf. Vineri (Bd. Anastasie Panu), se trecea

⁸² *Ibidem.*

⁸³ Gh. Platon, *Populația orașului Iași de la jumătatea secolului al XVIII-lea până la 1859*, Anexa I, în Idem, *De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă*, vol. IV, partea I, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2002, p. 59.

⁸⁴ *Ibidem.*

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ *Ibidem.*

⁸⁷ *Ibidem.*

prin Beilic, prin fața mănăstirii Sf. Vineri, pe lângă mănăstirea Sf. Nicolae Domnesc, prin fața Palatului Domnesc și apoi se închidea cercul la casele Grigore Ghica⁸⁸.

Cvartalul VI, cuprins între pâraurile Cacaina și Ciric, cu mahalalele Albinet, Moara de Vânt și Tătărași, a fost singurul care nu a suferit schimbări teritoriale față de împărțirea din 1832⁸⁹.

Nici această delimitare nu a mulțumit pe responsabilii orașului și de aceea, la 31 iulie 1852, s-au făcut unele modificări prin care cvartalele mai mici au primit un număr suplimentar de ulițe și case. Cvartalul I s-a întins, în dauna Cvartalului II, de la Ulița Academiei (str. Arcu) până la Râpa Privighițoaei (str. Săulescu). Cvartalul II a fost extins, pe locul Cvartalului V, până la Ulița Podul Lung (Șoseaua Nicolina). Cvartalul III a coborât, cu un colț, pe teritoriul Cvartalului IV, până la Ulița Răzoaei (str. I. C. Brătianu), biserica Sf. Ioan Botezătorul și Ulița Sf. Teodori din Târgul de Sus. Cvartalul VI, cu toate că era de o întindere foarte mare, a rămas neschimbat⁹⁰.

Ultima împărțire administrativă a fost prilejuită de extinderea capitalei dincolo de rohatci. Târgurile de la bariere, lipite orașului în 1855, au fost transformate în departamente și încorporate în cvartalele din vecinătate. La 23 octombrie 1855, Târgușorul Nicolina a fost absorbit de cvartalul/despărțământul II, iar la 24 octombrie 1855, Târgușorul Păcurari a fost înglobat la cvartalul/despărțământul I, fapt ce a generat noi cereri de sporire a personalului din administrație⁹¹.

3.2. Administrarea capitalei

Conducerea orașului. În privința orașelor și târgurilor Moldovei, Regulamentul Organic a introdus principiul modern al autogovernării⁹². Așezările urbane au fost înzestrate cu organe de conducere alese din rândul orașenilor și supuse autorității centrale: „Guvernul, luând în privire că priveghere asupra a tot aceia ce să atinge de fericire unui oraș nu poate fi mai bine încredințată decât acelor care câștigă mai cu deosebire folosurile din el și dorind a da atât orașului Iași, cât și celorlalte orașe a prințipatului care nu sânt proprietate particularnici o nouă dovadă a îngrijirii sale cei părintești, au socotit a le dăruii lor dritul ocârmuirii interesurilor lor prin sfaturi munițipale, alcătuite de mădulări alesă dintre lăcuiitorii însuși a acelor orașe, păstrându-și guvernul dritul de a privighe ca mădulirile fieștecăriia munițipalitali să împlinescă a lor datorie și să nu întoarcă spre a lor folos particularnic un drit care nu li s-au hărăzit decât spre binile obștesc”⁹³.

Eforia Iașilor era alcătuită din cinci membri, „fără leafă”, aleși anual la începutul lunii noiembrie. Dintre membrii eforiei, domnia alegea un casier și un președinte. Eforia mai avea în componență un secretar ajutat de doi scriitori, un cinovnic (slujbaș) și opt slujitori.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tomul I, Iași, 1855, doc. 198, p. 325-326.

⁹¹ *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri 1776-1861*, seria A, Moldova, vol. II, doc. 267, p. 397 și doc. 268, p. 398.

⁹² N. A. Bogdan, *Cea dintâi legiuire comunală în orașul Iași și în principalele târguri din Moldova*, în *IN*, anul I, fasc. II, iulie 1922, p. 240-250; D. D. Rusu, *Administrația orașului Iași la începutul epocii moderne*, în *AIIAI*, XIV, 1977, p. 313-325.

⁹³ *Regulamentul Organic*, Anexa Litera H, *Pentru înființarea eforiilor orășenești*, p. 424-425.

Casierul, secretarul, scriitorii, cinovnicul și slujitorii aveau un salariu din veniturile orașenești⁹⁴. Din cheltuielile orașului Iași pe anul 1834 reies și lefile încasate de personalul Eforiei: casierul 400 lei pe lună, secretarul 400 lei, scriitorul 150 lei, cinovnicul 150 lei, slujitorul 40 lei, iar președintele 1000 lei pe lună⁹⁵. În funcție de veniturile și cheltuielile Eforiei, salariile au mai variat. Dacă în 1834 leașa președintelui era de 12000 lei pe an, în 1837 era de 10800⁹⁶ pe an, iar în 1840 de doar 9600 lei pe an⁹⁷.

Dreptul de a alege era restrâns la creștinii cu vârsta peste 25 de ani și cu un anumit statut social: boieri pământeni cu locuință în capitală, negustori patentari cu o proprietate în oraș și starostii deosebitelor corporații. Dreptul de a fi ales era acordat orașenilor cu vârsta peste 30 de ani și cu o proprietate evaluată la 20 mii lei⁹⁸.

Eforia trebuia să aibă un sediu al ei, pentru care Regulamentul a prevăzut plata unei chirii de 6000 lei pe an. Clădirea Eforiei trebuia să fie centrală și spațioasă, aici urmând să-și desfășoare activitatea marea majoritate a responsabililor cu buna gospodărire a capitalei. Pe planul orașului întocmit de inginerul Mihalik de Hodocin, localul Eforiei este localizat pe Ulița Răzoaii (str. I.C. Brătianu), la vest de mănăstirea Dancu (actualul amplasament al Teatrului Național).

Eforia era datoare să vegheze asupra veniturilor și cheltuielilor urbei, să i-a măsuri „spre înfrumusețare și îmbunătățirea orașului”, să asigure alimentarea cu produse de strictă necesitate și să vegheze la libertatea comerțului. În ceea ce privește nevoile orașului, eforia trebuia să se îngrijească de prevenirea și stingerea incendiilor, de zidirea unei școli, de menținerea curățeniei, de funcționarea cișmelelor, de întreținerea podurilor, de pardosirea ulițelor, de iluminatul stradal și de ordinea publică⁹⁹.

Veniturile municipalității erau asigurate din taxe și impozite locale: capitația tuturor orașenilor și taxa evreilor, darea pe vin, rachiu, spirt, păcură, dohot, impozitul pe căruțe și droșci și venitul cântarului „după ponturile din vechime urmate”. La acestea se mai adăuga apaltul (monopolul) cărților de joc, poșlina săului, darea pe vinașurile și tabacul de peste hotar¹⁰⁰.

Primul sfat al Eforiei a fost ales la 11 aprilie 1833 și a avut în componență pe Alecu Cantacuzino, Toma Bantăș, Toader Boian și Andricu Vizanti. În fruntea lor a fost numit, de generalul Pavel Kiseleff, spătarul Vasile Beldiman. De-a lungul timpului, la președinția Eforiei s-au succedat boieri precum Alexandru Cantacuzino, banul Iorgu Stavru, spătarul S. Adamachi, spătarul Costache Negruți, maiorul și cavalerul Gheorghe Carp, colonelul Iacobachi, comisul Toma Bantăș, vornicul Alecu Ghica, spătarul Neculai Istrati, postelnicul

⁹⁴ *Ibidem*, art. I și II, p. 425.

⁹⁵ *Analele Parlamentare ale României*, tom V, partea a II, *Obcinuita Obștească a Moldovei*, Legislatura I, Sesiunea III, 1834-1835, Imprimeria Statului, București, 1895, Anexa 25, p. 617.

⁹⁶ *Ibidem*, tom VIII, partea a II, *Obcinuita Obștească a Moldovei*, Legislatura II, Sesiunea I (VI), 1837-1838, Imprimeria Statului, București, 1897, Anexa 25, p. 585.

⁹⁷ *Ibidem*, tom X, partea a II-a, *Obcinuita Obștească a Moldovei*, Legislatura II, Sesiunea IV (X), 1840-1841, Imprimeria Statului, București, 1899, Anexa 22/A, p. 562.

⁹⁸ *Regulamentul Organic*, Anexa Litera H, art. IV și V, p. 425-426.

⁹⁹ *Ibidem*, art. XVIII, p. 427-428.

¹⁰⁰ *Ibidem*, art. XIX-XXV, p. 428-430. Pentru legislația privitoare la înființarea eforiilor, alegerea membrilor și fixarea veniturilor v. *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom I, Capul III, *Despre Eforii*, p. 126-267.

K. Burghel, aga C. Voinescu, N. Tacu, aga Iancu Drăghici, D. Kracti, aga Teodor Codrescu, vornicul Teodor Burada, Andrei Bănescu și Mihai Idieriu¹⁰¹.

Eforia capitalei asigura târgoveților, în colaborare cu Departamentul din Lăuntru (un fel de Minister de Interne), o serie de servicii îndeplinite de compartimente special înființate și reglementate. În proiectul de cheltuieli a orașului, intitulată *Socoteala apropiatoare de piste an a eforiei orașului Iașii*, erau prevăzute sume destinate *Pentru curățirea orașului, Luminarea orașului, Măsura feritoare de foc, Ținerea poliției și Statul eforiei*¹⁰².

Prevenirea și stingerea incendiilor era realizată de un corp de pompieri¹⁰³ alcătuit din 25 de indivizi conduși de un căpitan. Numărul pompierilor a fost repede sporit din pricina importanței activității lor. În proiectul de cheltuieli eligibile ale eforiei au fost trecuți la plata unei indemnizații de 50 de lei pe lună un număr de 32 de pompieri. Căpitanul companiei de pompieri ar fi trebuit să primească 100 de lei pe lună. Pentru deservirea trupei au fost alocați bani pentru cumpărarea a 32 de cai. În total, la rubrica *Măsura feritoare de foc* era prevăzută suma de 30.800 lei dintr-un total de 249.560 lei cât era bugetul eforiei, aproximativ a opt-a parte din cheltuielile orașului¹⁰⁴. Și această previziune bugetară a fost depășită. În cheltuielile orașului din 1835 era prevăzută plata a 80 de pompieri cu câte 40 lei pe lună, a unui căpitan cu 100 lei pe lună, hrana a 43 de cai. Efortul financiar pentru întreținerea companiei de pompieri se ridica la suma de 50.000 lei, cam o pătrime din totalul cheltuielilor orașului estimate la 210.184 lei¹⁰⁵. Ponderi însemnate din bugetul orașului au continuat să fie destinate pompierilor pe întreaga perioadă a funcționării Eforiei. Spre exemplu, în anul 1841, au fost alocați circa 100.000 lei dintr-un total de 367.442 lei cât însemnau cheltuielile capitalei¹⁰⁶. În fruntea pompierilor capitalei au fost numiți ofițeri experimentați proveniți din țările vecine. În 1841, a fost pus în fruntea companiei, de însuși domnul Mihail Sturza, maiorul Baczynski, veteran în armata rusă¹⁰⁷. Acest fapt ilustrează grija deosebită a edililor în a preîntâmpina incendiile devastatoare, ca cel din 1827 când orașul a fost făcut scrum¹⁰⁸.

Pompierii (tulumbagii) erau repartizați în toate cvartalurile, unde „să vor așeza 6 cotiugi cu sacale, câte doi cai vârtoși înhămați, având aceste cotiugi, ciuturi, topoară, cângi,

¹⁰¹ N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, p. 367 și 370.

¹⁰² *Regulamentul Organic*, Anexa Litera H, Secția VII, p. 442.

¹⁰³ Gh. Ungureanu, *Contribuție la istoria pompierilor (Înființarea și organizarea lor în Moldova)*, în *RevArh*, 2, 1958, p. 51-68; *Istoria orașului Iași*, p. 482.

¹⁰⁴ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția VI, *Despre măsurile feritoare de foc*, art. LXXXVII, p. 440-441 și Secția VII, p.442.

¹⁰⁵ *Analele Parlamentare ale României*, tom V, partea a II-a, Anexa 25, p. 617.

¹⁰⁶ *Ibidem*, tom X, partea a II-a, Anexa 22/A, p. 562.

¹⁰⁷ *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, vol. IV (1841-1846), coord. P. Cernovodeanu și Daniela Bușă, Editura Academiei, București, 2007, p. 647.

¹⁰⁸ Cu toate eforturile Eforiei de a preveni incendiile, orașul a fost greu încercat de focul din 1843. Potrivit diplomatului Nikolai Karlovici Giers, în vara aceluia an a ars toată partea de sus a orașului: „vorbind despre vara lui 1843, îmi vine în minte marele foc care a distrus o mare parte a Iașului. A pornit din Strada Mare, a venit aproape de casa consulului nostru și s-a răspândit peste întreaga periferie din spatele bisericii Sf. Spiridon. Mai multe sute de case, majoritatea cu acoperiș de șindrilă, au ars complet. După acest foc, moldovenii au început să construiască case mai solide și aproape peste tot cu acoperișuri de tablă, care până la acea dată, erau cu totul rare în Iași” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 90).

scări și alte unelte trebuitoare¹⁰⁹. Pentru supravegherea orașului au fost înființate două pichete în turn la mănăstirea Trei Ierarhi și în deal, pe Sărărie, la biserica Vulpe (fig.14). Pompierii de aici semnalizau cu steguri și făclii cvartalul unde izbucnea un incendiu¹¹⁰. Rolul acestor slujitori era apreciat de eforie, ei fiind plătiți separat, așa cum rezultă din bugetul orașului pe 1837, când a fost alocată suma de 2880 lei pentru serviciile „a șase păzitori de foc din clopotnița Trei Ierarhi”¹¹¹.

În fiecare cvartal exista o secție, un local al pompierilor, unde erau depozitate materialele necesare stingerii incendiilor. Pe planul întocmit de Iosif Rasec în anul 1844 sunt arătate patru asemenea clădiri denumite „pojărnicii”. În cvartalul I, sediul tulumbațiilor era plasat la est de biserica Sf. Gheorghe Lozonschi, lângă grajdul domnesc al palatului lui Mihail Sturza (Seminarul Veniamin Costachi), pe malul Râpii Pivighetoaia (str. Săulescu de azi), zonă cu foarte multe izvoare de unde se puteau alimenta cu ușurință tulumbele. În cvartalul II, pojărnicia era așezată între mănăstirea Trei Ierarhi și mănăstirea Sf. Sava, la intersecția uliței Podul Vechi (str. Costache Negri) cu ulița Nemțească Mare (aproximativ în zona gangului „Moldova”). În cvartalul III, pompierii erau așezați la intersecția dintre Ulița Sf. Teodor cu Ulița Sărăriei (vis-a-vis de Liceul Economic, nr. 1). În cvartalul IV, pojărnicia era situată la est de biserica Sf. Dumitru Misai, la intersecția străzilor Eternitate, Spital Cantacuzino-Paşcanu și Beldiceanu. Aici a fost amenajat, în anul 1840, un cerdac de supraveghere a incendiilor, care a costat 2144 lei¹¹².

La 12 februarie 1852, serviciul de pompieri a orașului s-a reformat, ocazie cu care au fost alese noi locuri pentru cele patru sedii ale pojărnicii. Un prim loc desemnat a fost pe ulița Sărăriei, la deal de biserica Vulpe, pe un teren cu ruine ce aparținea bisericii Sf. Haralambie, unde s-a ridicat și un foișor de observație. Al doilea sediu a fost fixat în Beilic, peste drum de median, pe un loc al mănăstirii Barnovschi (str. Grigore Ghica). Al treilea local pentru activitatea pompierilor a fost stabilit pe ulița Podul Lung, pe locul pitarului Gavrilaş Vasiliu, ginerele lui Age-Boeriu (str. Sf. Lazăr sau str. Palat). Și ultimul loc, al patrutea, a fost amenajat pe ulița Păcurari în fața caselor Rădoaei¹¹³.

Pentru a combate eficient posibile incendii s-a dispus alimentarea cu apă a orașului în cantități corespunzătoare și amenajarea în piețele orașului a patru havuzuri (rezervoare) de piatră „largi și încăpătoare de îndestulă apă, unde vor sta și sacalile și uneltile focului întru păstrare”¹¹⁴. Cu ocazia realizării alimentării capitalei cu apă prin țevi de fier de către Mihalik de Hodocin, în anii 1843-1848 au fost amenajate mai multe bazine cu apă răspândite pe întreg cuprinsul urbei: la Academie (pe str. Arcu, vis-a-vis de Liceul Național), în curtea mănăstirii Sf. Spiridon, la Cabinetul Natural, la biserica Curelari, la Golia, la intersecția din fața casei Adamachi, la grajdul domnesc de lângă biserica Sf. Gheorghe-Lozonschi, la Hanul Turcesc de pe latura de sud a mănăstirii Trei Ierarhi, la mănăstirea Sf. Vineri, la Beilic, în fața și în

¹⁰⁹ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția VI, art. LXXXVII, p. 441.

¹¹⁰ *Ibidem*, art. LXXXIX, p. 441.

¹¹¹ *Analele Parlamentare ale României*, tom VIII, partea a II-a, Anexa 25, p. 585.

¹¹² *Ibidem*, tom X, partea a II-a, Anexa 22/A, p. 562.

¹¹³ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom I, doc. 180, p. 288.

¹¹⁴ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția VI, art. LXXXVII, p. 440.

spatele Palatului Ocârmuirii, la biserica Sf. Constantin și Elena din Podul Roș¹¹⁵. Decizia amenajării celor 13 rezervoare a venit ca urmare a învățăturilor trase de pe urma incendiului din 1844, când au fost folosite la stingerea focului cantități mari de vin și oțet din cauza lipsei apei¹¹⁶.

Pentru a preîntâmpina izbucnirea unor incendii „orișice lucru sau materie arzătoare, precum chereste, păcură, fân, stuh și alte asemenea” erau interzise a se depozita în cantități mari pe teritoriul orașului¹¹⁷. În urma unei dispoziții ale Sfatului din 24 iunie 1836, boierii au primit dreptul de a depozita în curțile proprii maxim 10 care mici sau 5 care mari de fân¹¹⁸. În ceea ce privește velnițele, s-a hotărât la 20 august 1837 ca ele să fie amplasate la o distanță de minim 100 de stânjeni (cca 200 m) de cea mai apropiată casă¹¹⁹, prin urmare, practic excluse din interiorul orașului.

În misiunea lor, pompierii erau ajutați de hornari (coșari) și sacagii. Hornarii, în număr de 32 de indivizi, conduși de un starosti, „carele va fi unul din pietrarii cei mai buni”, aveau misiunea de a „priveghe ca ogeacurile să fie pretutindeni bine zidite și să nu aibă nici o primejdie”. Ei erau plătiți de la bugetul Eforiei cu 40 lei pe lună și aveau datoria de a se „înfățoșa purure, în vremea hotărâtă la fieștecare casă”¹²⁰. Sacagii orașului aveau obligația ca seara să se întorcă acasă cu sacalile pline cu apă, iar peste noapte să vegheze pe rând la paza orașului de foc. În caz de incendiu erau datori a aduce apă¹²¹. În schimbul serviciilor lor eforia oferea diverse reduceri sau exceptări de la taxe și impozite¹²².

Iluminatul public a fost o preocupare constantă a eforiei¹²³ deoarece „luminarea ulițelor fiind pentru poliție un ajutor de priveghere și de ușurință pentru comunicația lăcuitorilor în vremea nopții, este asemănătoare de neapărată trebuință și nevoie, într-un oraș bine organizat”¹²⁴. Străzile capitalei trebuiau a fi iluminate de 500 de fânare așezate la distanța de 12 stânjeni unul de altul în zona centrală și de 15 stânjeni în mahalalele de la margine. Pentru întreținerea fânarelor s-a constituit un corp de 40 de fanaragii cu un staroste în frunte. Fiecare slujbaş avea în grijă pe timpul nopții câte 12 fânare, el trebuind să asigure și ordinea publică în sectorul atribuit¹²⁵. În nopțile friguroase și ploioase ei aveau la dispoziție gherete așezate pe

¹¹⁵ vezi Mihailik de Hodocin, *Planul drumului apelor capitalei ridicat în anul 1843 și pus în aplicație de domnitorul Prințul Mihail Sturza*, litografiat la Institutul Albinei, Iași, 1857.

¹¹⁶ Manolachi Drăghici, *op. cit.*, p. 325.

¹¹⁷ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția VI, art. LXXXVIII, p. 441.

¹¹⁸ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom I, doc. 183, p. 291.

¹¹⁹ *Ibidem*, doc. 185, p. 292.

¹²⁰ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția VI, art. XCI-XCIII, p. 441 și 442.

¹²¹ *Ibidem*, art. XCIV, p. 441.

¹²² Pentru modul de organizare și funcționare a serviciului de pompieri vezi *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom I, Capul IV, *Măsuri feritoare de foc*, p. 269-303.

¹²³ Pentru evoluția iluminatului public la Iași în secolul al XIX-lea v. D. D. Rusu, *Îmbunătățirea iluminatului public din orașul Iași în secolul al XIX-lea*, în *AȘUI*, tom XVIII, 1972, s. III a, fasc. 2, p.157-165.

¹²⁴ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția V, *Pentru luminarea orașului*, art. LXXXIII, p. 440.

¹²⁵ În anul 1836, P. Gego Elek, trimis de Academia de Științe Maghiară să se intereseze de soarta ceangăilor din Moldova, a fost uimit că pe unele străzi ale Iașului se putea plimba noaptea la lumina felinarelor: „spiritul de gospodărie a făcut să fie construite case de piatră, cu etaj, în șir drept, unul lângă altul, pe care călătorul le poate privi de jos și noaptea la iluminatul de pe strada pavată cu piatră” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 568).

marginea drumului¹²⁶. Pentru munca prestată ei primeau o leafă de 40 de lei pe lună¹²⁷. De-a lungul timpului, cheltuielile cu iluminatul orașului au crescut. În 1835, s-au plătit 17.000 lei pentru 100 de fânare și 3600 lei pentru 90 stâlpi de felinar destinați a fi montați „pe ulițele unde se face pave”. În același an, s-a acordat o sumă de 28.800 pentru lefurile unui număr de 70 de fanaragii¹²⁸. În anul 1837, s-au cheltuit 24.300 lei pentru salariile a 50 de fanaragii, înlocuiți ulterior de 66 de culuccii, iar pentru achiziția a 10 fânare cu geamuri și repararea altora s-au alocat 292 lei¹²⁹. Bugetul pentru anul 1840 a alocat 74.990 lei pentru luminarea orașului, leafa a 25 fanaragii și prețul a 200 de lămpi, la care s-au adăugat 8400 lei pentru salariile a 25 de culuccii¹³⁰.

În anul 1839, s-au înlocuit lumânările de seu cu ulei vegetal, iar în 1842 s-au montat 240 de felinare mari în centrul orașului și 400 de felinare mici în mahalalele mărginașe, numărul total al fânarelor depășind 750¹³¹.

Spre mijlocul secolului al XIX-lea, iluminatul capitalei a fost concesionat unor particulari, fapt ce a dus la anumite disfuncționalități și în consecință la nemulțumirea orașenilor. Pentru a pune capăt problemelor din iluminatul public, la 6 martie 1853 s-a hotărât reorganizarea serviciului de fanaragii. S-a înființat un corp de slujitori alcătuit din 82 de oameni din care opt subofițeri și 74 soldați. Subofițerii aveau o leafă de 300 de lei, iar soldații de 177 lei. Pe lângă salarii, fanaragii mai primeau uniforme, alimente, lemne și alte beneficii. Ei au fost integrați unității de pompieri și subordonați căpitanului acesteia. Toate cheltuielile de întreținere a felinarelor erau suportate de Eforie, o parte din stricăciuni, lipsuri, furturi putând fi imputate fanaragiilor¹³².

Începând cu anul 1857, urmând exemplul Bucureștilor, s-a trecut la introducerea petrolului lampant în iluminatul capitalei. Operațiunea de înlocuire a felinarelor a fost încredințată unei asociații compusă din Iohann Levandovschi, Gh. Muller și Simion Isipovici. În aprilie 1858, s-au încheiat lucrările de instalare în felinare a celor 820 de mecanisme aduse de la Berlin. Iluminatul cu gaz lampant nu s-a ridicat la nivelul așteptărilor din pricina lipsei de preocupare din partea antreprenorilor. Cu toate neajunsurile, în pragul Unirii din 1859, capitala Moldovei avea un sistem modern de iluminat public, comparabil cu cel al orașelor din apusul Europei¹³³.

Igiena publică a fost reglementată printr-o suită de măsuri ce vizau curățenia orașului, asanarea mlaștinilor din împrejurimi, mutarea cimitirelor în exterior și reglementarea activităților poluante.

¹²⁶ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția V, art. LXXXIV-LXXXVI, p. 440.

¹²⁷ *Ibidem*, Secția VII, p. 442. Profesorul francez, Jean Alexandre Vaillant a relatat în jurul anului 1840 că „orașul este iluminat în centrul comercial și pe ulițele principale. Orașul Iași are 550 de felinare de ulei” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 412).

¹²⁸ *Analele Parlamentare ale României*, tom V, partea a II, Anexa 25, p. 617.

¹²⁹ *Ibidem*, tom VIII, partea a II, Anexa 25, p. 585.

¹³⁰ *Ibidem*, tom X, partea a II-a, Anexa 22/A, p. 562.

¹³¹ D. D. Rusu, *op. cit.*, p. 158.

¹³² *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom I, Capul IV, Secția IV, *Despre înființarea unei campanii de fanaragii, pentru ca luminarea capitalei să se facă fără darea ei în antrepriză*, p. 297-303.

¹³³ D. D. Rusu, *Administrația orașului Iași...*, p. 323-324.

Curățatul și măturatul străzilor și ogrăzilor era în sarcina locuitorilor. Ei erau datori ca miercurea și sâmbăta, la orele fixate pentru fiecare cvartal, să măture „drumul obștesc pardosit sau podit înainte feții casălor lor, a dughenilor, a grădinilor, a ogrăzilor, înainte zidului lor și a altor locuri, până la mijlocul uliții”. Mizeria trebuia adunată la marginea caselor, iar gunoiul din curți scos în fața porților de unde era ridicat de cotiugile (căruțele) orașului¹³⁴. În afara zilelor și orelor stabilite, nimeni nu avea voie să arunce mizeria pe ulițe¹³⁵. În schimb, piețele orașului erau curățate zilnic de „necurățenii și alte rămășiți”. La fel și ulițele erau în fiecare zi curățate de leșurile animalelor a căror stăpân nu putea fi găsit¹³⁶. Orășenii erau obligați să-și scoată singuri gunoiul de grajd la marginea așezării. Fiecare cvartal trebuia să amenajeze la periferia orașului, „la locurile cele mai puțin locuite”, spații speciale unde să fie depus, separat, gunoiul de grajd și mizeria de pe străzi¹³⁷.

Pentru transportul mizeriei din capitală la gropile de gunoi a fost înființat un grup de slujbași (cotiugari). Ei erau în număr de 72 și aveau o leafă lunară de 40 lei. Aparte, pentru tăiatul și transportatul gheții, erau plătiți 50 de oameni cu câte 3 lei pe zi timp de 3 luni pe an¹³⁸. Spre a ușura munca măturătorilor, Eforia a cumpărat 36 de cotiugi, însemnate cu numărul cvartalului unde erau folosite, lopeți de lemn, hârlețe, mături și cângi¹³⁹.

Din motive necunoscute, Eforia a renunțat la plata celor 72 de măturători și a preferat să plătească birul a 346 locuitori de la sate (aproximativ 13.000-15.000 lei anual), care se obligau să întrețină curățenia capitalei¹⁴⁰.

Eforia capitalei a folosit munca locuitorilor din satele vecine până în anul 1852, când a fost înființat corpul cantoniștilor. La 31 iulie 1852, Departamentul Lucrărilor Publice a numit 88 de cantoniști, conduși de doi epistați, care urmau să întrețină ulițele capitalei de la 1 septembrie. Ei erau distribuiți astfel: 8 pe Ulița Mare până la biserica Sf. Neculae cel Mic (Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt și str. Lăpușneanu; biserica Sf. Neculae cel Mic a fost pe locul Casei Studenților din Fundație), 10 pe Podul Verde (Bd. Carol I), 8 Ulița Sf. Spiridon (Bd. Independenței), 4 în Târgul Cucului, 2 pe Ulița Măjilor și a Răzoaei (str. I.C. Brătianu), 8 pe Ulița Sf. Vineri (Bd. Anastasie Panu), 8 pe Podul Vechi (str. Costache Negri), 8 pe Ulița Pașcanului și a Goliei (str. Arcu și Cuza-vodă), 4 pe actuala stradă Lascăr Catargi, 2 pe Ulița

¹³⁴ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția II, art. LVIII, p. 436; *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom I, doc. 209, p. 339 și doc. 211, p. 340-341.

¹³⁵ În ciuda eforturilor, în anul 1837, igiena pe unele ulițe ale orașului lăsa foarte mult de dorit: „în câteva ulițe, care nu sunt pavate, nu poți să răzbați chiar cu trăsura. Aceste ulițe constituie adevărate focare de infecție, a căror influență adăugată acelorale ale unei mlaștini, care printr-o nepăsare condamnabilă este lăsată să bălțească la porțile Iașilor, dau orașului un aer foarte nesănătos; aici nu este vorba decât de friguri și de boli” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 715).

¹³⁶ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția II, art. LXIV, p. 437.

¹³⁷ *Ibidem*, art. LXVI, p. 437.

¹³⁸ *Ibidem*, Secția VII, p. 442.

¹³⁹ *Ibidem*, Anexa H, Secția II, art. LXII, p. 436-437. În anul 1845, capitala Moldovei nu excela la capitolul igienă. Consulul Prusiei la Iași nota cu dezgust că „instalațiile pentru sănătatea și curățenia publică lasă mult de dorit. Noroiul nu este ridicat din oraș cât ar trebui, ci e îngrămadit la marginea caselor și a gardurilor până ce vara, transformat în praf, este purtat de vânt sub această formă în care ori stă în nasul și gura oamenilor ori chiar ploile îl prefac în râuri, străzile luând aspectul de canale pline de noroi lipsite de scurgere” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 270).

¹⁴⁰ Vezi bugetul Eforiei pe anii 1835, 1838 și 1840: *Analele Parlamentare ale României*, tom V, partea a II-a, Anexa 25, p. 617; tom VIII, partea a II-a, Anexa 25, p. 585; tom X, partea a II, Anexa 22/A, p. 562.

Goliei (stradela Golia), 12 pe Ulița Păcurari, 2 pe Ulița Păcurari de Sus (str. Garabet Ibrăileanu), 2 pe ulița logofătului Neculai Canta (str. Toma Cozma), 8 de la Palatul Administrativ la bariera Socola (str. Palat și Bd. Socola) și 2 pe ulița fostului domn Mihail Sturza. Cei doi epistați aveau împărțite atribuțiile pe câte un sector al orașului. Primul avea în supraveghere orașul de la nord de Ulița Goliei (str. Cuza-vodă), al doilea se îngrijea de partea de la sud de aceeași uliță. Cantoniștii aveau o leafă de 600 lei pe an, iar epistații câte 100 lei pe lună¹⁴¹.

O problemă pentru igiena, sănătatea orașului o reprezentau și câinii fără stăpân. Prin Regulamentul Organic s-a hotărât a se plăti din veniturile Eforiei doi câineri (hingheri) care să strângă câinii găsiți pe ulițele capitalei. Animalele ucise trebuiau îngropate „în depărtare cuviincioasă de la oraș și groapa trebui a fi de un stânjin de adâncă”¹⁴². În bugetele eforiei din unii ani, hingherii apar cu o leafă de 720 lei¹⁴³, semn că edilii se ocupau, periodic, să fie îndepărtați câinii vagabonzi de pe ulițele capitalei.

Serviciu de ecarisaj a fost reformat la 18 octombrie 1852, când s-au înființat 3 posturi de hingheri plătite cu 720 lei. Slujitorii trebuiau să adune de pe străzile capitalei câinii și dacă în termen de 36 de ore nu erau revendicați ei erau otrăviți. Posesorii de animale erau obligați să pună botniță și zgardă la câini spre a evita rănirea trecătorilor¹⁴⁴.

Mediul ambiant al capitalei Moldovei era afectat de existența multor iazuri și mlaștini pe cursurile pâraurilor și râurilor ce traversau orașul. Pentru a curăța aerul așezării de mirosuri neplăcute cauzatoare de boli molipsitoare, s-a dispus regularizarea cursurilor Bahluiului, Cacainei și Nicolinei, asanarea mlaștinilor de pe aceste ape și prevenirea inundațiilor. Mijloacele de intervenție aveau în vedere „înălțarea malurilor pe la locurile unde ar fi pre giosite, prin deschiderea neapăratelor canaluri și prin cultivare a marelui șes a Bahluiului, carele șes pentru apropierea sa de oraș, poate fi lucrat spre folosul și plăcerea locuitorilor săi”¹⁴⁵. Cronicarul Manolache Drăghici a consemnat că în vremea lui Mihail Sturza s-au zidit o mulțime de poduri peste toate trecerile mlaștinoase¹⁴⁶. În cheltuielile orașului Iași se găsesc mențiuni despre construcția de poduri de piatră peste Cacaina, fapt ce presupune și lucrări de regularizare a acestuia¹⁴⁷. De asemenea, râul Bahlui a fost canalizat prin munca a peste trei mii de țigani¹⁴⁸. Cursul Nicolinei a fost îndreptat când s-a făcut drumul șoseluit cu patru

¹⁴¹ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom I, doc. 214, p. 343-344.

¹⁴² *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția II, art. LXIV, p. 437.

¹⁴³ *Analele Parlamentare ale României*, tom VIII, partea a II-a, Anexa 25, p. 585.

¹⁴⁴ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom I, doc. 220, p. 351-352.

¹⁴⁵ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția II, art. LVII, p. 436.

¹⁴⁶ Manolachi Drăghici, *op. cit.*, p. 315. Totuși problema mlaștinii Bahluiului era departe de a fi rezolvată. În 1837, Auguste Labatut a descris șesul Bahluiului ca fiind „o mlaștină urâtă și răspânditoare de friguri” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 712). În 1845, Johan Daniel Ferdinand Neigeaur, consulul Prusiei, descria malurile Bahluiului ca fiind pline de bălți și lipsite de pomi și tufișuri (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 266).

¹⁴⁷ În anul 1838 s-au cheltuit 10.950 lei pentru facerea a două poduri peste Cacaina, vezi *Analele Parlamentare ale României*, tom VIII, partea a II-a, Anexa 25, p. 585

¹⁴⁸ D. Ciurea, *Civilizația în Moldova în perioada 1834-1849*, în Idem, *România în istoria universală*, vol. I, volum îngrijit de Stela Cheptea și Gh. Buzatu, Editura Tipomoldova, Iași, 2011, p. 379.

poduri de piatră ce lega Podul Roș de bariera Târgușor Nicolina. Cu acest prilej a fost ridicat și podul de piatră peste Bahlui de la Podul Roș¹⁴⁹.

În scopul menținerii aerului curat și pentru a preîntâmpina izbucnirea unor epidemii, s-a dispus ca „nici o îngropăciune nu să va mai face lângă bisericile orașului”. La o depărtare de 200 de stânjeni de marginea orașului, trebuiau amplasate trei sau patru cimitire, împrejmuite cu garduri înalte de 12 palme (cca. 2,5 metri) „și de copaci așa răsădiți încât să nu să oprească aerisire”. În mijlocul cimitirelor trebuia ridicată o capelă, iar lângă poartă zidite două chilii destinate ciocilor¹⁵⁰. Numărul ciocilor din orașul Iași a fost fixat la 48, cu o leafă de 40 lei pe lună. Din listele de cheltuieli ale orașului se observă că numărul și lefii ciocilor au fluctuat. În anul 1835, erau 160 de ciocli care încasau o sumă de 5133 lei pe lună¹⁵¹, în 1838 erau 160 de ciocli și aveau o leafă totală de 7010 lei¹⁵², iar în 1840 ființau 96 de ciocli cu o retribuție lunară de 3162 lei¹⁵³.

Cimitirele plănuite în Regulamentul Organic nu au fost înființate, iar înmormântările în jurul bisericilor din oraș au continuat. Studiind planul lui Peytavin din 1857, putem observa dezvoltarea unor cimitire la marginea localității, semn că ieșenii începeau și ei să separe lumea celor vii de a celor morți, la fel cum se întâmpla și în orașele din Europa Occidentală. Evreii, care potrivit credinței nu amestecau planul celor vii cu a celor morți, aveau un cimitir pe panta de sud a dealului Tătărași, cumva pe malul Bahluiului. Creștinii protestanți, în marea lor majoritate germanici, aveau o biserică, actuala Sf. Mina, cu un cimitir în dosul Uliții Păcurari. Creștinii catolici renunțaseră încă de la începutul secolului al XIX-lea la cimitirul din jurul bisericii Adormirea Maicii Domnului de pe Ulița Mare. Principalul cimitir catolic a fost organizat pe lângă capela Sf. Iosif, din spatele Grădinii Copou. Pe acel teren a fost înălțat, în zilele noastre, Institutul Teologic Romano-Catolic „Sf. Iosif”. În mahalaua Moara de Vânt, unde este acum cimitirul Sf. Petru și Pavel, a funcționat Capela și cimitirul spitalului Sf. Spiridon, aici fiind îngropați pacienții morți de boli molipsitoare¹⁵⁴. Pe planul lui Iosif Rasac din 1844, pe ulița Sărării, vis-a-vis de biserica Vulpe, este menționat Mecetul turcilor, care semnalizează locul unde erau îngropați încă din secolul al XVII-lea credincioșii mahomedani.

Tot pentru menținerea unui climat sănătos în Iași, au fost excluse din perimetrul urban activitățile poluante: „pe malul Bahluiului și a Cacainei să vor hotărî două piață spre așezare cășăpiilor, velnițelor, fabricilor de lumânări, magaziilor de pește sărat, de păcură și de tot lucrul a cărui aburire sau firea aprinzătoare vor vătămătoare fi de primejdie”¹⁵⁵. Produsele din carne puteau fi aduse în oraș doar cât era necesarul pentru o zi, iar transportul și depozitarea trebuia să se facă în condiții igienice. Pentru a pune în practică mai repede aceste norme, Eforia se obliga să construiască magaziile în piețele desemnate, pe care să le închirieze la doritori¹⁵⁶.

¹⁴⁹ Alexandre A. C. Sturza, *Regne de Michel Sturdza prince regnant de la Moldavie. 1834-1849*, Librairie Plon, Paris, 1907, p. 199.

¹⁵⁰ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția II, art. LXVII-LXX, p. 437-438.

¹⁵¹ *Analele Parlamentare ale României*, tom V, partea a II-a, Anexa 25, p. 617.

¹⁵² *Ibidem*, tom VIII, partea a II-a, Anexa 25, p. 585.

¹⁵³ *Ibidem*, tom X, partea a II, Anexa 22/A, p. 562.

¹⁵⁴ *IN*, fasc. 9, p. I, 1931, doc. CXVII-CXIX, p. 153-155.

¹⁵⁵ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția II, art. LXXI, p. 438.

¹⁵⁶ *Ibidem*, art. LXXII, p. 438.

Salhanaua, căsăpia mare sau abatorul, a fost ridicată la marginea așezării, la confluența Cacainei cu Bahluiul, cam pe amplasamentul actual al rectoratului Universității Tehnice „Gh. Asachi” din Iași, așa cum ne indică planurile Rasec (1844) și Paytavin (1857). În cheltuielile Eforiei pe anul 1838 apar trecute sumele de 60.000 lei, ce s-au întrebuințat la „facerea încăperilor pentru căsăpie” și de 6000 lei, care s-a dat inginerului Singurov pentru urmărirea lucrărilor, aspect care arată că în acest timp au fost amenajate încăperile salhanalei¹⁵⁷.

Fabrica de lumânări era tot în marginea orașului¹⁵⁸. Pe planul de conducte și cișmele de apă întocmit de Mihalik de Hodocin, Fabrica de Stearin (de stearină, de lumânări) este semnalată pe malul Bahluiului, mult la răsărit de altarul bisericii Sf. Constantin și Elena din spatele Curții domnești.

Depozitele de păcură și dohot, dar și măcelării improvizate, erau în preajma barierei Păcurari. În raportul comisarului Despărțitului I către Departamentul din Lăuntru, din 24 octombrie 1855, privind alipirea Târgușorului Păcurari la Iași, se semnală existența unor mari depozite de păcură și dohot lângă velnițe și măcelării insalubre. În aceste circumstanțe, comisarul recomandă luarea unor măsuri pentru depărtarea magaziiilor cu substanțe inflamabile de zona locuită a târgușorului¹⁵⁹.

Aprovizionarea cu apă era o condiție obligatorie pentru prevenirea și stingerea incendiilor și menținerea igienei publice. Prin urmare, alimentarea cu apă a capitalei a fost o una din principalele griji ale conducerii orașului și a guvernului Moldovei¹⁶⁰. Din bugetul central se acorda eforiei o sumă de 75 mii lei pe an pentru întreținerea și modernizarea rețelei de apă potabilă. Regulamentul Organic a impus autorităților căutarea de noi surse de apă pentru a potoli necesitățile unui oraș cu o populație în creștere. La realizarea noilor aducțiuni trebuiau folosite exclusiv țevele de fontă, vechile conducte din olane fiind abandonate. Din bugetul țării se putea finanța captarea izvoarelor, aducerea apei până la Golia și distribuirea la cișmelele publice. Particularii care doreau o sursă de apă în propria curte trebuiau să plătească costul lucrării¹⁶¹. Vechiul sistem de aducțiune a apei a mai funcționat o perioadă, însă cu intervenții din ce în ce mai dese din pricina tuburilor de ceramică ce se spargeau.

În anul 1843, s-a început o amplă operațiune de prefacere a aducțiunii și distribuției apei în capitală¹⁶². Se pare că lucrările de renovare a rețelei de apă au fost corelate cu reparațiile capitale suferite de ulițele principale în anii 1843-1845. În *Sama veniturilor și cheltuielilor Epitropiei Casei Apelor pe anul 1844* era prins și șeful Comisiei pavelei, inginerul Barberot, care a primit o sumă de 6300 lei¹⁶³. Pe *Planul drumului apelor capitalei* întocmit de inginerul

¹⁵⁷ *Analele Parlamentare ale României*, tom VIII, partea a II-a, Anexa 25, p. 585.

¹⁵⁸ După mărturia lui Johan Daniel Ferdinand Neigebauer, consulul Prusiei, „dintre fabricile din Iași este des pomenită numai aceea de lumânări de stearină pe care a clădit-o un boier, Ghica, cu ajutorul unui maestru elvețian” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 272).

¹⁵⁹ *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri. 1776-1861*, seria A, Moldova, vol. II, doc. 268, p. 398.

¹⁶⁰ N. Peiu, D. Simionescu, *Lungul drum al apei pentru Iași. Istoricul alimentării cu apă și canalizării dulcelui târg*, Editura Grama, Iași, 1995, p. 49-54.

¹⁶¹ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția IV, *Despre ape*, art. LXXX-LXXXII, p. 439-440.

¹⁶² Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 315.

¹⁶³ *Analele Parlamentare ale României*, tom XIII, partea a II-a, *Obicinuita Obștească Adunare a Moldovei*, Legislatura III, Sesiunea III (XIII), 1845, București, Imprimeria Statului, 1903, Anexa 43, p. 299.

Mihalik de Hodocin, conductele de apă sunt figurate pe marginea ulițelor, semn că acestea nu au putut fi montate decât odată cu paveluirea drumurilor cu prisme din lemn hexagonale.

Proiectul de alimentare cu apă a orașului a fost realizat de inginerul-hidrolog și geolog, Mihalik de Hodocin, adus din Transilvania de Gheorghe Asachi. Bugetul lucrării a fost format din 50 mii lei de la Visterie, 120 mii lei donație din partea domnului Mihail Sturza și 22.453 lei din partea unui grup de boieri ce doreau cișmele particulare. Din cheltuielile consemnate se poate urmări succesiunea operațiunilor. Leafa inginerului șef a fost de 9450 lei, la care s-au mai adăugat 7348 lei costul deplasării la fabrica Ruzberg din Banat. Contractarea și plata parțială a 1888 țevi, folosite pentru aducerea apei în oraș, cu 27.304 lei. Țevile de la Podul de Piatră la Golia au costat 5490 lei. Maistrul Wilhem Cune a primit o garanție de 630 lei pentru fabricarea a 644 roți de plumb folosite la îmbinarea țevilor. Școala de Arte și Meserii a primit 450 lei pentru confecționarea a 1000 șuruburi utilizate la prinderea tuburilor. Pentru meșterii care au așezat țevile s-a decontat 6306 lei. Maistrul Rautenbah a primit 630 lei pentru așezarea lespezilor pe sub țevi (probabil a verificat panta de scurgere a apei). Maistrul Andrei Raitenbah a primit 27 mii lei pentru a executa trei cișmele și trei havuzuri la Palatul Vechi, Poarta veche a Mitropoliei și la Academie. Aproape 28 mii lei s-au cheltuit pentru întreținerea și facerea unor canale de piatră pentru scurgerea apelor¹⁶⁴. În 1848, s-au cumpărat ultimele 133 de țevi de rezervă și s-au reparat câteva canale de scurgere¹⁶⁵.

Din această înșiruire de cheltuieli transpar câteva concluzii edificatoare. În primul rând, autoritățile au alocat o sumă consistentă (de aproximativ patru ori mai mare decât se obișnuia în mod normal) semn că au dorit rezolvarea problemei apei într-un timp cât mai scurt. În al doilea rând, conducerea a contractat un grup de specialiști străini, care să le garanteze calitatea investiției: inginerul șef Mihalik de Hodocin, maistrul Rautenbah, maistrul Wilhem Cune, maistrul Andrei Raitenbah. Și în al treilea rând, beneficiarul a înțeles să folosească materiale rezistente (țevi de fier, prinse cu roți de plumb, legate cu șuruburi), pentru a da lucrării o durabilitate cât mai mare. Prin asigurarea unui necesar zilnic de apă potabilă, domnul și conducerea Eforiei au încercat să preîntâmpine izbucnirea unor catastrofe de tipul incendiului din 1827 sau a epidemiei de holeră din 1831.

Apa necesară alimentării orașului Iași era captată de pe dealul Șapte Oameni. Ca să poată fi adusă în oraș, apa era trecută peste cursurile pârârilor Ciric și Cacaina. Peste Cacaina se trecea pe la sud de biserica Sf. Pantelimon din Târgul Cucului, cam la intersecția actualei Str. Conductelor cu Bd. Tudor Vladimirescu (pe sub care a fost canalizată cursul Cacainei). Apa era apoi condusă pe sub Ulița Pescăriei (actuala str. Stihii) și introdusă în mănăstirea Golia prin poarta din zidul de răsărit. Din Casa apelor de lângă turnul de intrare de pe latura de sud a mănăstirii apa era distribuită la 14 cișmele publice și la 21 particulare.

Cișmele publice erau la: mănăstirea Golia, Târgul Făinei – casa Adamachi (intersecția de la Cinci drumuri), Cizmărie (intersecția uliții Cizmăria cu ulița Sf. Vineri, cam pe locul unde este pasajul pietonal de la Hala Centrală), mănăstirea Sf. Sava, mănăstirea Sf. Vineri (sediul Finanțelor Publice de pe bd. Anastasie Panu), Palatul Administrativ (unde este acum statuia lui Ștefan cel Mare), Grajdurile domnești (pe latura de est a Palatului Domnesc), biserica Sf.

¹⁶⁴ *Ibidem*.

¹⁶⁵ *Analele Parlamentare ale României*, tom XV, partea a II-a, *Obicinuita Adunare a Moldovei*, Legislatura IV, Sesiunea I (XVI), 1847-1848, Imprimeria Statului, București, 1908, Anexa 52, p. 878.

Constantin și Elena (din spatele Palatului Domnesc), biserica Curelari (str. Sărărie), Cabinetul Natural (Muzeul de Științe Naturale de pe Bd. Independenței), biserica Sf. Gheorghe-Lozonschi, Academie (vis-a-vis de Liceul Național), Mitropolie (fântâna de pe latura de răsărit).

Chișmelele particulare au fost consemnate la: logofătul Alecu Balș (Filarmonica), Institutul Ghica-vodă (Maternitatea „Cuza-vodă”), prințul Mihail Sturza (sediul Facultății de Teologie, vechiul Seminar „Veniamin Costachi”), vornic Costachi Sturza (Poșta Română de pe str. Cuza-vodă), doamna Eufrosina Răducanu (la sud de biserica Sf. Ioan Botezătorul din Măji), vornic Neculai Milo (vis-a-vis de biserica Sf. Ioan Botezătorul, pe amplasamentul actual al Liceului de Artă), doamna Elenko Sturza (vis-a-vis de mănăstirea Golia, în fața turnului de intrare), vornic Alecu Catargiu (pe strada I.C. Brătianu, Școala pentru copii cu dizabilități), vornic Lascăr Cantacuzino (Starea Civilă), Ștefan(?) Micul (Restaurant Select), hatman Mavrodi (la nord est de biserica Sf. Ioan Botezătorul), Mitocul mănăstirii Neamț (pe str. Armeană, actualul sediu al PRO TV-Iași, Beizade Calimah (str. Cuza-vodă, nr. 41, fostul Sediul PNTCD-Iași), Școala de Arte (Biblioteca UMF „Gr. T. Popa”), Aga Kostache M. (în parcare de vis-a-vis de Universitatea „Petre Andrei”), vornicul Anastasie Bașotă (casa Bașotă de la începutul străzii Sărărie), mănăstirea Bărboi, Hanul Turcesc (pe latura de sud a mănăstirii Trei Ierarhi) și fabrica de lumânări (pe malul Bahluiului, la est de biserica Sf. Constantin și Elena). În mahalaua Tătărașilor erau două chișmele amenajate în jurul spitalului Sf. Treime, construit de logofătul Dimitrie Cantacuzino-Pășcanu și soția sa Pulheria.

Din repartitia chișmelelor publice și particulare se poate constata că apa de la mănăstirea Golia nu putea fi ridicată mai sus de ulița Sf. Spiridon (Bd. Independenței). Locuitorii din Copou, Muntenime și Sărărie au trebuit să se unească într-o asociație privată a cărui scop a fost găsirea și canalizarea unor izvoare pentru acoperirea propriilor nevoi. Încă din anul 1804, din vremea domniei lui Alexandru Moruzi, a fost fundată o asociație de boieri a cărui scop a fost „să aducă și în partea aceea apele și izvoarele ce sunt pe moșie la Copoului în multe locuri prin vii și pe afară la satul ce se numește Muntenii”¹⁶⁶. Din această primă tovărășie făceau parte 11 boieri care aveau case răspândite în partea de sus a orașului: logofătul Costache Balș, Măcărescu, Beizadea Mavrocordat, logofătul Costache Ghica, vornicul Ianculeu, hatmanul Săndulache Sturza, hatmanul Neculai Stratulat, vistiernicul Alecu Balș, vornicul Lupul Balș, Gheorghe Leonardie Tufeccibașa, postelnicul Neculai Balș¹⁶⁷. La 10 iulie 1849, o parte a urmașilor acestor boieri s-au reunit pentru a reface aducțiunile de apă din zona Copou. Boierii participanți erau următorii: logofătul Costache Sturza, vornicul Alecu Rosetti-Roznovanu, logofăt Alecu Sturza, Logofăt Iorgu Ghica, vornicul Iancu Ghica, logofăt Ștefanachi Catargi, vornicul Teodorachi Ghica, vornicul Nicu Mavrocordat, vornicul Alecu Ghica, beizadea Nicolache Vogoride și postelnicul Vasile Pogor. Noua tovărășie era mai restrânsă, mare majoritate a boierilor avându-și proprietățile de o parte și de alta a Uliței Podul Verde (Bd. Carol I)¹⁶⁸. Lucrarea a fost încredințată suulgulului Hristea Neculau și a fost realizată din tuburi de ceramică izolate cu câlți împregnați în ulei. Din pricina materialelor folosite,

¹⁶⁶ IN, fasc. 8, 1930, doc. XC, p. 129.

¹⁶⁷ Constantin I. Andreescu, *Inițiative particulare de aducere a apei potabile la Iași*, în „Arhiva Românească”, tom VI, 1941, p. 311-323.

¹⁶⁸ IN, fasc. 8, 1930, doc. XCIV-XCV, p. 134-137.

aducțiunea nu a fost de durată, în anul 1858 marea majoritate a boierilor retrăgându-se din asociație.

Asistența medicală pentru locuitorii Iașilor a fost atent reglementată. Sănătatea publică era o problemă a Eforiei și a guvernului Moldovei, în egală măsură. Din bugetul țării era prevăzută suma de 120.000 lei pentru „lefile doftorilor, hirurgilor și a moașilor din capitale și alte orașe a ținuturilor”¹⁶⁹. La rândul său, bugetul Eforiei avea prevăzută plata unui doctor cu o leafă de 300 lei pe lună¹⁷⁰.

Prin Regulamentul Organic s-a stabilit ca sănătatea ieșenilor să fie supravegheată de Comitetul sănătății¹⁷¹. Din acest organism făceau parte logofătul din lăuntru, inspectorul carantinilor și protomedicul. Atribuțiile comitetului cuprindeau mai ales aspecte administrative: controlul actului medical, instituirea carantinei și supravegherea spitalelor¹⁷². Protomedicul era ales de Sfatul Administrativ dintre medicii din Iași și confirmat de domn. În sarcina sa intra validarea diplomelor și atestatelor medicale, monitorizarea spitalelor și spițeriilor (farmaciilor), coordonarea vaccinărilor (hultuitul de vărsat) și prezidarea Comisiei Doftorilor¹⁷³. Comisia doctorilor era alcătuită din protomedic, patru doctori, un „doftor moșitor” (ginecolog?) și patru moașe. Comisia se întrunea „dimpună cu hirurgul” de două ori pe săptămână la casa eforiei, unde se sfătuiau „asupra firii boalelor aflătoare în ființă, asupra simptomilor pe care acele boale au înfășoșat, nu mai puțin și să dei socotința lor asupra vreunei din nou ispitiri pe care ar fi descoperit în jurnalul medișinii și despre aceasta sfătuire să va adresui raport către Comitetul sănătății”¹⁷⁴. În fiecare cvartal al orașului era un medic, o moașă și două spițerii (farmacii)¹⁷⁵. Medicul trebuia să vegheze mai cu seamă la bolile dezvoltate în mediile sărace. În caz de suspiciune de „boală primejdioasă”, doctorul era dator să viziteze pacienții în fiecare zi. Pentru cazurile mai ușoare, medicul făcea doar două vizite pe săptămână. În fiecare zi, doctorul avea rezervate două ore pentru consultul gratuit al oamenilor sărmani. În timpul epidemiilor, medicilor le era interzis să părăsească orașul¹⁷⁶.

Cu ocazia împărțirii orașului în cvartale în anul 1832, s-a păstrat o listă a medicilor responsabili cu fiecare despărțitură. În cvartalul I erau repartizați doctorii Viola și Ilașciuk și moașele Șilăr și Verujinsche. În cvartalul II erau responsabili doctorii Ilașciuc și Sachilarie și

¹⁶⁹ *Regulamentul Organic*, Capul III, *Reglementul de Finans*, Secția II, *Despre cheltuielile statului*, art. 74, pct. XVI, p. 367.

¹⁷⁰ *Analele Parlamentare ale României*, tom V, partea a II-a, Anexa 25, p. 617.

¹⁷¹ Potrivit prințului Anatoli Demidov „organizarea serviciului public medical, al cărui comitet pentru sănătate face inspecții, cuprinde: un medic șef, patru medici având fiecare în răspunderea sa una din secțiunile orașului Iași, un medic la spitalul de la Sf. Spiridon și câțiva chirurghi subalterni” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 668).

¹⁷² *Regulamentul Organic*, Anexa F, *Despre Casile Obștești*, Secția II, *Pentru organizația părții medicale*, art. LXXVI-XCI, p. 413-415; *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom II, doc. 866, p. 441.

¹⁷³ *Ibidem*, art. XCII-XCIII, p. 415-416.

¹⁷⁴ *Ibidem*, art. XCIV-C, p. 416-418; *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom II, doc. 867, p. 443.

¹⁷⁵ După relatarea consulului Prusiei la Iași, C. A. Kuch, „fiecare farmacist trebuie să aibă certificate privind trecerea examenelor sale în școlile germane; în caz contrar este silit să fie un provizor care să îndeplinească aceste cerințe ale legii”. La fel și moașele trebuiau să fi învățat meseria în stabilimentele din Germania, de unde trebuiau să aducă „certificate vrednice de luat în considerare” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 220).

¹⁷⁶ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom II, doc. 868, p. 444.

moașa Verujensca. În cvartalul III erau numiți medicii Viola și Sechilarie și moașele Verujinsca și Șiler. În cvartalul IV erau rânduiți doctorul Țucherini și moașa Rodaiar¹⁷⁷. Spițeriile din capitală, câte două în fiecare cvartal, erau constrânse să elibereze gratuit medicamente locuitorilor săraci. Periodic, ele erau controlate și în caz de abateri grave la gramajul și calitatea remediilor erau închise¹⁷⁸.

Suferinzii de boli contagioase sau incurabile erau separați de oraș și tratați în spitale. Regulamentul Organic recomanda ca spitalele să fie așezate pe un loc înalt, departe de centrul orașelor, astfel încât să se împiedice transmiterea bolilor¹⁷⁹. Cel mai mare spital din capitală era Sf. Spiridon din Târgul de Sus, pe ulița cu același nume. El avea „doftorul său, un chirurg, un vataș și alți slujitori după trebuință”. Așezământul avea minim 120 de paturi, repartizate pe camere destinate bărbaților și femeilor. Din când în când, neanunțat, spitalul era inspectat de protomedic, care se interesa de actul medical și de curățenia camerelor. „În locul cel mai curat al spitalului” trebuia construit un feredeu, care să deservească pacienții¹⁸⁰.

În anul 1850, pe o latură a orașului, în mahalaua Tătărași, Dimitrie Cantacuzino-Pașcanu și soția sa Pulheria au început construirea spitalului Sf. Treime, destinat, în special, tătărășenilor săraci. Ospiciul a fost clădit pe locul caselor logofătului din Tătărași și a primit danie satele Tăuteștii și Vindereii. La final, familia ctitorului a pus așezământul sub oblăduirea Spitalului Central Sf. Spiridon¹⁸¹.

Tot la o margine a orașului, pe dealul Galata a fost înființat un azil pentru ieșenii nevoiași. În anul 1855, casele domniței Ruxandra, construite pe ruinele palatului lui Constantin Ipsilanti de la Galata, au fost transformate în „ospiciu pentru bătrâni săraci și infirmi pentru a stârpi necuviința cerșetorilor de prin ulițe”. Clădirile nu erau chiar potrivite cu noua întrebuintare, de aceea domnul Grigore Alexandru Ghica a poruncit arhitectului Kugler să întocmească un plan pentru un „ospiciu îndemânatic și chibzuit, în potrivire cu regulile ospitalicești”¹⁸².

Spitalul israelit a fost înființat la sfârșitul secolului al XVIII-lea și a funcționat în diferite imobile închiriate. În anul 1842, a fost zidită o nouă clădire (actuala maternitate „Elena Doamna”) destinată tratării credincioșilor mozaici¹⁸³.

Din reglementările introduse de Regulamentul Organic în domeniul sănătății publice transpare grija autorităților în prevenirea izbucnirii epidemiilor în păturile de jos ale populației¹⁸⁴. Putem concluziona că autoritățile au tras învățămintele potrivite după marea epidemie de holeră din timpul ocupației rusești. Medicii erau obligați să asigure asistență medicală săracilor, spițeriile eliberau rețete gratuite nevoiașilor, iar suspectii de boli contagioase erau izolați în spitale. Spitalele tind să se depărteze de oraș. Spitalul Sf. Spiridon,

¹⁷⁷ Buletinul „Ioan Neculce”, fascicola 4, 1924, doc. CXXVIII, p. 199-200.

¹⁷⁸ Manualul Administrativ al Principatului Moldovei, tom II, doc. 872, 873, 874, p. 448-452.

¹⁷⁹ Regulamentul Organic, Anexa H, Secția II, art. LXXVI, p. 439.

¹⁸⁰ *Ibidem*, Anexa F, Secția II, art. LVIII-LXIV, p. 410-411; Gh. Băileanu, *Fondarea Epitropiei Sf. Spiridon și crearea persoanelor juridice în vechiul drept privat*, Viața Românească, Iași, 1929.

¹⁸¹ *IN*, fasc. 9, p. I, 1931, doc. CLIV, p. 185.

¹⁸² B. Apăvăloaei, *Palatul din secolul al XIX-lea de la Galata-Iași*, în *CI*, XXIV-XXVI, 2005-2007, p. 277.

¹⁸³ N.A. Bogdan, *Orașul Iași...*, p. 441-442.

¹⁸⁴ *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie Nouă, vol. V (1847-1851), coord. Daniela Bușă, Editura Academiei, București, 2009, p. 677.

prin inerția tradiției, domina centrul orașului, la fel ca în zilele noastre. În același timp, spitalul Sf. Treime (Cantacuzino-Paşcanu) a inaugurat ospiciul izolat, rupt de agitația orașului, unde bolnavul se poate trata în liniște, fără să amenințe cu suferința sa populația sănătoasă.

Învățământul public nu intra printre preocupările Eforiei. De soarta educației locuitorilor Moldovei¹⁸⁵ se ocupa o epitropie condusă de „preosfinția sa părintele mitropolitul, legiuitul statornicit epitrop”¹⁸⁶. În Iași, capitala țării, s-au înființat multe instituții de învățământ care au modelat aspectul așezării¹⁸⁷. Școli primare au fost înființate în mahalalele de la periferie: Tătărași, Păcurari și Sărărie, la care se adăuga Școala Vasiliană¹⁸⁸.

Pentru educarea fetelor s-au întemeiat două școli ce aveau ca scop formarea „din tinerele Patriei soții și mame bune, în care razimă fericirea casnică a familiei și baza întâiei creșteri a cetățenilor”. Una dintre școli era localizată în mahalaua Măjilor, între bisericile Sf. Ilie și Sf. Ioan Botezătorul. Prin referatul din 7 ianuarie 1836, mitropolitul Veniamin Costache, vornicul Costachi Mavrocordat și aga Asachi, au propus domnului Mihai Sturza cumpărarea caselor vornicului Gheorghie Sturza pentru a adăposti școala de fete deoarece „casele de la mănăstirea Barboi, în care provizoriu se află așezată acea școală” sunt neîncăpătoare. Proprietatea vornicului Gh. Sturza, era centrală, cu cișme de apă și grădină întinsă, unde fetele puteau învăța cultivarea plantelor¹⁸⁹. Cealaltă școală apare trecută în planul lui Peytavin în spatele spitalului Sf. Spiridon, pe ulița Stratulat (str. Nicolae Bălcescu), în zona actualii Școli Postliceale Sanitare „Grigore Ghica”.

Băieții cu aptitudini pentru meșteșuguri au fost îndrumați către Școala de Arte și Meserii, înființată în anul 1840. Școala a fost construită în mijlocul orașului, pe ulița Măjilor (str. Teodor Burada), „pe locul unde acum se află oarecare copaci ai Școalei fetelor” (sau „pe locul grădinei școalei fetelor”). Programa de studiu cuprindea materii precum: „rotăria, ferăria de fabrică, lăcătușia cea fină, strugăria, săidăcăria și mașinăria”¹⁹⁰. În corpurile vechii școli, azi funcționează biblioteca Universității de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa”. Tinerii recruți erau școlarizați în unitățile create pe lângă cazărmi, acestea având o programă asemănătoare cu școlile primare.

Domnitorul Grigore Alexandru Ghica a înființat, la 1 ianuarie 1852, în casele părintești, „o școală de moșit cu un azil pentru pruncii părăsiți și un biuro pentru mance”. În felul acesta domnul spera să reducă mortalitatea infantilă și să sprijine creșterea demografică¹⁹¹. Astăzi, în

¹⁸⁵ O radiografie completă a învățământului în Moldova Regulamentului Organic v. la Gabriel Bădărău, *Organizarea și conținutul învățământului public din Moldova între anii 1832 și 1848*, partea I, II și III, în *AIIAI*, XVII, 1980, p. 345-361; XVIII, 1981, p. 211-231; XIX, 1982, p. 375-393.

¹⁸⁶ *Regulamentul Organic*, Anexa Litera F, Secția I, capitolul V, *Casa Învățăturilor Publice*, art. LXV, p. 411.

¹⁸⁷ Tabloul complet al școlilor din Iași poate fi găsit în decizia de reorganizare a învățământului din anul 1851 v. *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom II, doc. 805, p. 304.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 307.

¹⁸⁹ *Ibidem*, p. 308; Theodor Codrescu, *Uricarul. Cuprinzătorul de diverse acte care potu servi la Istoria Românilor*, vol. VII, Tipografia Buciumului Român, Iași, 1886, p.193-194.

¹⁹⁰ *Ibidem*, doc. 809-819, p. 343-352. Scriitorul și filantropul francez Benjamin Nicolas Marie Appert a apreciat, la mijlocul secolului al XIX-lea, eforturile profesorilor de la Școala de Arte și Meserii: „am vizitat, de asemenea, academia, biblioteca și școala de arte și meserii și nu pot lăuda îndeajuns pe aceasta din urmă, unde munca, activitatea, inteligența și moralitatea se reuniau pentru a forma pe tinerii meșteșugari” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. V, p. 677).

¹⁹¹ *Ibidem*, doc. 908-909, p. 562-578.

casele institutului înființat de Grigore Alexandru Ghica funcționează maternitatea „Cuza-vodă”.

Învățământul superior din Moldova a fost sprijinit prin înființarea în anul 1834 a unei Academii¹⁹². Pentru folosința instituției nou create au fost cumpărate casele spătarului Petrache Cazimir de lângă biserica Tâlpăleri. Ulterior s-au cumpărat și casele spătarului Alexandru Anastase Voinescu de vis-a-vis de localul central al Academiei, pe locul unde se află azi Liceul Național. Mai târziu clădirile au fost unite printr-o galerie ce trecea pe deasupra străzii. De la această amenajare Ulița Academiei s-a numit și Ulița Arcu (actuala str. Arcu). În cadrul Academiei funcționau patru facultăți: Filosofia, Drept, Medicină și Teologie. Facultatea de Teologie își desfășura activitatea la mănăstirea Socola de lângă Iași¹⁹³.

Din repartiția instituțiilor de învățământ de pe teritoriul capitalei se pot observa câteva aspecte ale zonificării orașului. La periferie erau răspândite școlile primare, ce aveau scopul de a răspândi cunoștințe elementare. În centrul orașului erau concentrate principalele unități de învățământ specializate în formarea unor specialiști. O bună parte din școli au fost întemeiate între bisericile Sf. Ilie și Sf. Ioan Botezătorul din vechea mahala a Măjilor. Aici a funcționat Școala de Arte și Meserii, o Școală de Fete și Cabinetul de Științe Naturale¹⁹⁴. În vecinătatea acestui nucleu a fost înființat Institutul de Orfanotropie de pe ulița Goliei (maternitatea „Cuza-vodă”). Vis-a-vis de Cabinetul de Științe Naturale era spitalul Sf. Spiridon, unde, atunci ca și astăzi, făceau practică studenții de la Facultatea de Medicină. În spatele spitalului era a doua Școală de Fete a orașului. Ușor excentric acestui nucleu, pe Ulița Arcu, în continuarea Uliței Goliei, se situa sediul Academiei.

Poliția capitalei era organul executiv al Eforiei, ambele instituții fiind subordonate Departamentului Din Lăuntru¹⁹⁵. Potrivit Regulamentului Organic, „toate pricinile de bunile orânduiri publice sânt drituite poliției și toate acele care privesc la iconomia orașului sânt drituite eforiei... poliția și eforia sunt datoare a să agiuta împreună întru tot ceia ce privești la ținere bunei orânduiri și la publiceasca liniștire”¹⁹⁶.

În atribuțiile poliției intrau: menținerea ordinii, reținerea contraveniențelor, supravegherea curățeniei pe străzi și în piețe, îndeplinirea dispozițiilor eforiei și comisiei doctorilor, supravegherea comerțului¹⁹⁷. În caz de incendiu, poliția avea obligația să coordoneze unitățile de pompieri ce le avea în subordine¹⁹⁸. Trăsurile și atelajele capitalei

¹⁹² D. D. Rusu, *Evoluția învățământului superior din Iași în prima jumătate a secolului XIX*, în *AIIAI*, XXII, 1985, p. 215-231.

¹⁹³ V. Popovici, *Învățământul în limba națională până la 1860*, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași. 1860-1960*, București, 1960, p. 52

¹⁹⁴ Despre acest așezământ, diplomatul prusian Karl Otto Ludwig von Armin a avut numai cuvinte de laudă: „o altă instituție științifică este Muzeul de Istorie Naturală, înființat de doctorul Cihac în anul 1834. Acesta s-a bucurat de sprijinul însuflețit și activ al remarcabilului guvernator general rus de atunci, Kiselev. În pofida timpului scurt, Muzeul deține deja o colecție foarte mare de curiozități ale istoriei naturale și o bibliotecă de seamă” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 496).

¹⁹⁵ Dan D. Iacob, *Principalele atribuții ale poliției ieșene în perioada regulamentară. „Așezământul” din 31 mai 1832*, în *HU*, VIII, 1-2, p. 55-69.

¹⁹⁶ *Regulamentul Organic*, Anexa Litera H, art. XXXIX-XL, p. 432.

¹⁹⁷ *Ibidem*, Anexa Litera K, *Despre orășeneasca poliție*, art. V, p. 444.

¹⁹⁸ *Ibidem*, art. VI, p. 444.

erau inspectate pentru a preîntâmpina posibilele accidente datorate proastei lor întrețineri¹⁹⁹. Străinii ce veneau în Iași erau datori de a se prezenta cu documentele la Agie pentru a primi un permis de ședere. Proprietarii de hanuri trebuiau să informeze poliția despre numele, starea și locul de origine a oaspeții străini cazați²⁰⁰. Tot în supravegherea poliției intra și breasla cioclilor. Nici o înmormântare nu se făcea în cimitirile orașului fără un document semnat de un doctor și un comisar al poliției²⁰¹. Controlul armelor și muniției era făcut de angajații agiei. Nimeni nu avea voie să poarte și să folosească arme în cuprinsul capitalei²⁰². Poliția capitalei avea competențe și în ceea ce privește disciplina în construcții. În caz de construcții noi, care se abăteau de la linia uliții sau care nu aveau un plan aprobat de municipalitate, poliția dispunea sistarea lucrărilor și intrarea în legalitate a proprietarilor²⁰³.

În fruntea poliției capitalei era Aga, numit direct de domn. Șeful Agiei alegea câte un comisar pentru fiecare cvartal al orașului. Comisarul era numit „dintre orășenii lăcuiitori în a lor cvartale și cunoscuți prin a lor bune purtări”. El era ajutat de trei epistați aleși din cele trei departamente din care era constituit un cvartal. Epistații²⁰⁴ erau desemnați „dintre locuitorii cei mai vrednici de această slujbă și care vor fi dat dovezi de bune urmări”. La dispoziția celor 4 comisari și 12 epistați ai capitalei se găseau un număr de 136 de slujitori „în uniformă și înarmați cu săbii și carabini”. Ei aveau posturi fixe la intersecția ulițelor, unde se îngrijeau de „ținerea bunei orânduiei și umbletul cel regulat al trăsurilor”²⁰⁵. Comisarii și epistații primeau salarii din bugetul Eforiei. Comisarii cvartalurilor aveau o leafă lunară ce fluctua în jurul sumei de 250 lei. Epistații primeau o retribuție de 100 lei pe lună. Veniturile celor 136 de slujitori erau acoperite din bugetul Moldovei. Comisarul aveau o cancelarie proprie pentru funcționarea căreia Eforia deconta suma de 100 lei pe lună²⁰⁶.

La prima împărțire a orașului în cvartale, din 24 august 1832, s-au numit, alături de doctori și moașe, comisarii și epistații capitalei. În cvartalul I, a fost numit comisarul stolnicul Dumitrachi Urziceanu și epistații Ioan Bodrescu, Iordache Ioan și Costache Țuplica. În cvartalul II, paharnicul Ioan Ciornei a fost așezat comisar. El era ajutat de epistații Iordachi Tătaru, Costache Toma și Costachi Balaban. În cvartalul III, a fost desemnat comisar

¹⁹⁹ *Ibidem*, art. VII, p. 444-445.

²⁰⁰ *Ibidem*, art. VIII-X, p. 445.

²⁰¹ *Ibidem*, art. XIII, p. 445.

²⁰² *Ibidem*, art. XII, p. 445.

²⁰³ Dan D. Iacob, *op. cit.*, Anexa, p. 66.

²⁰⁴ Potrivit învățatului francez Jean Alexandre Vaillant epistații aveau un rol în supravegherea sănătății orășenilor: „vătășii din cartiere trebuie să informeze în fiecare dimineață despre starea de sănătate a fiecărei case, să dea avizul comisariatului pentru cazurile grave care se pot ivi” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 412).

²⁰⁵ *Regulamentul Organic*, Anexa Litera K, art. I-III, p. 444. În anul 1838, prințul rus Anatoli Demidov a expus modul de organizare a poliției și pompierilor: „poliția orașului Iași este organizată după un sistem ceva mai regulat: fiecare din cele patru sectoare ale orașului este supravegheat de un comisar, care are sub ordinele sale trei funcționari subalterni. Datorită veniturilor municipalității, a fost formată o companie de 100 de pompieri; această instituție utilă n-a încetat să dea până în prezent dovezi de disciplină și curaj” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 665).

²⁰⁶ *Ibidem*, Anexa Litera H, Secția VII, p. 442-443. Pentru evoluția veniturilor încasate de angajații poliției capitalei v. *Analele Parlamentare ale României*, tom V, partea a II-a, Anexa 25, p. 617; tom VIII, partea a II-a, Anexa 25, p. 585; tom X, partea a II, Anexa 22/A, p. 562.

Anastasiu Grebenciu, iar epistați Spiru Papalicu, Anton Cubolshi și porușnicul Ioan Botezatul. În cvartalul IV, funcția de comisar a revenit lui Gheorghe Nicolau, ajutat fiind de epistații polcovnic Vasile Codrescul, Ioniță Carage și Miron Hădărag²⁰⁷.

Poliția capitalei a fost reorganizată prin legea din 9 iunie 1850. Instituția era datoare a asigura în primul rând „liniștea și păzirea bunei rânduiei îndeobște”²⁰⁸. În ceea ce privește funcționarea orașului, poliția trebuia să supervizeze curățenia și înfrumusețarea așezării, decongestionarea căilor de acces publice, „apărarea monumentelor și zidirile publice”, prevenirea incendiilor, controlul trăsurilor de birjă și a vizitiilor, libertatea comerțului, verificarea unităților de măsurat, aprovizionarea cu produse de strictă necesitate²⁰⁹. Pentru fiecare din cele șase cvartale ale orașului a fost numit un comisar. El era secondat de patru epistați, responsabili de câte un departament al cvartalului. Aga și comisarii acționau prin intermediul serjenților de oraș și a jandarmeriei capitalei²¹⁰.

În 1855, târgușoarele de la bariere au fost încorporate orașului. Cu acest prilej, comisarul despărțiturii a II-a a solicitat ca Târgușorul Nicolina să primească o nouă organizare polițienească. Reprezentantul poliției capitalei a propus ca la Nicolina să fie numit un epistat, pe lângă care să fie distribuiți trei jandarmi. Pentru patrulele de noapte, comisarul a cerut un număr cât mai mare de soldați, deoarece infraționalitatea era ridicată²¹¹.

3.3. Măsuri de ordonare și înfrumusețare a orașului

Ulițele capitalei. Trama stradală, datorită importanței sale în ceea ce privește ușurarea comunicațiilor, a fost modernizată încă din vremea ocupației rusești. Ulițele orașului au cunoscut o transformare majoră în ceea ce privește înfățișarea. Cronicarul Manolachi Drăghici a remarcat faptul că încă „din primele luni ale ocupației rusești din 1828, s-a început pardosirea străzilor din Iași cu piatră rotundă, numită pavea, croită în forma caldarâmului turcesc din Țarigrad, de unde s-au adus și meșteri după desființarea podarilor și a podelelor de lemn, iar asta pentru ocrotirea pădurilor din țară, care s-au redus aproape de tot. Prin această lucrare străzile s-au mai lărgit acolo unde s-a putut. S-au făcut trotuare pe margini pentru pedestri și șanțuri pentru scurgerea apei care venea de la Copou în fiecare primăvară la topirea zăpezii și toamna din ploii”²¹².

În ședința din 12 octombrie 1831, Adunarea Moldovei prezidată de ambasadorul rus Matvei Minciaki, responsabil cu redactarea Regulamentului Organic, a luat primele măsuri privind pardosirea cu piatră a drumurilor din Iași: au fost stabilite materiile prime, bugetul de cheltuieli și durata lucrării²¹³. Regulamentul Organic a introdus câteva prevederi clare privitoare la modul de amenajare a tramei stradale. În primul rând s-a decis dărâmarea tuturor

²⁰⁷ IN, fasc. 4, 1924, doc. CXXVIII, p. 199-200.

²⁰⁸ Manualul Administrativ al Principatului Moldovei, tom II, doc. 197, p. 304.

²⁰⁹ Ibidem, p. 309.

²¹⁰ Analele Parlamentare ale României, tom XVI, partea a II, Divanul Obștesc al Moldovei, Legislatura V, Sesiunea I și II (XVII-XVIII), 1850-1851, Imprimeria Statului, București, 1910, Anexa 48, p. 104.

²¹¹ Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri. 1776-1861, seria A, Moldova, vol. II, doc. 267, p. 397.

²¹² Manolachi Drăghici, op. cit., p. 306-307.

²¹³ Th. Codrescu, Uricarul sau Colecțiune de diferite acte ce pot servi la Istoria Românilor, vol. VIII, Tipografia Buciumul Român, Iași, 1886, p. 198-202.

construcțiilor ce ieșeau din linia străzilor. În al doilea rând s-a hotărât ca arterele importante ale capitalei să fie pavate cu piatră. Iar în al treilea rând, s-au stabilit condițiile în care se pot zidi construcții la fața ulițelor²¹⁴.

Pentru a se putea lărgi și îndrepta străzile capitalei, s-a luat decizia ca în termen de șase luni „toate tarabile, cerdacuțele de lemn ieșite din linia binalii, prispile de lut” să fie demolate. În locul acestora, „spre a se aduce pre cât s-ar pute în dreaptă linie ulițele”, nici un orășean nu avea voie să construiască fără aprobarea eforiei²¹⁵. În spiritul acestor prevederi, Secretariatul de Stat a hotărât, la 5 mai 1834, ca străzile principale să aibe o lățime de șase stânjeni (12 m) așa cum erau în timpul domnului Vasile Lupu. Toți proprietarii de dughene la frontul stradal erau datori a căuta documente cu care să justifice loturile ocupate²¹⁶. Procesul de desființare a dughenilor, anexelor ce încălcau traseele ulițelor a fost anevoios și a evoluat în paralel cu operațiunea de pavare cu piatră a străzilor. O parte a negustorilor au obținut păsuiri de la dezafectare până în momentul modernizării ulițelor. Alți proprietari, în marea lor majoritate boieri, au încercat să profite de pe urma statutului social și să capete exceptări de la lege. În decursul a câtorva ani, cu toții au trebuit să-și dărâme proprietățile în folosul binelui public²¹⁷.

Principalele artere ale capitalei au intrat într-un proces de modernizare, care urmărea schimbarea la față a așezării și ridicarea ei la un nivel comparabil cu orașele din Europa: „pardosala ulițelor și a piețelor publice fiind neapărată pentru înlesnirea comunicațiilor și îndemânătoare curățire a aerului... să vor pardosi cu piatră vârtoasă, făcându-să pe fieștecare laturi cărări, pe cât va fi cu putință”. Prin mahalale urmau a se face „șosăle cu prundiș și cu hendichiuri spre scurgirea apilor”. Pentru îndepărtarea apelor meteorice „pe la locurile cele mai potrivite să vor face canaluri boltite, cu gratii de fier la gurile lor”²¹⁸.

Ulițele de prin mahalale, precum „șoseau Păcurariului și a Bucșinescului, care trebuiesc a să alcătui din nou și șoșaua Podului Lung cu coturile ei, a Vămii și de la Iarmaroc, care trebuiesc a să meremetisi și a să ține în bună stare”, intrau și ele în vizorul autorităților. Pe baza actelor de proprietate, drumurile trebuiau îndreptate și lărgite acolo unde situația o permitea. Calea de rulare a străzilor era alcătuită mult mai simplu. Peste pământul bine bătătorit se așternea piatră sfărmată de la dealul Păun „supt inginerească povățuire”. Bani necesari lucrărilor se strângeau de la mahalagii, în funcție de deschiderile proprietăților la ulițe²¹⁹.

Pavarea ulițelor principale cu piatră a fost un proces greoi, care s-a întins pe mai mulți ani. Arterele supuse pardosirii au fost următoarele: Ulița Mare (Bld. Ștefan cel Mare și Sfânt), ulița Sf. Spiridon și ulița Târgului de Sus (Bd. Independenței), ulița Consulatului Rosienesc

²¹⁴ Consulul Franței, Adrien Louis Cochelet, a reținut că în anul 1834 autoritățile aveau în plan îmbunătățirea stării drumurilor: „m-am convins înainte de a părăsi Iași că administrația moldoveană dorea să declanșeze lucrări de înfrumusețare a orașelor și îmbunătățire a drumurilor. Era vorba să paveze străzile din Iași, să se facă șosele în împrejurimi, să se construiască poduri de lemn și de piatră” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 238).

²¹⁵ *Regulamentul Organic*, Anexa Litera H, Secția I, art. LII-LIII, p. 435.

²¹⁶ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom I, doc. 124, p. 190-191.

²¹⁷ Dan Iacob, *Măsuri de sistematizare a zonei centrale a orașului Iași în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Demolarea „baratcelor”, în „Monumentul”, X, 2008, 1, p. 28-31.*

²¹⁸ *Regulamentul Organic*, Anexa Litera H, Secția I, art. LIII-LV, p. 435.

²¹⁹ *Ibidem*, Anexa Litera N, *Pentru facirea șosărilor în orașul Iași*, p. 450.

(azi dispărută; una ulița Sf. Spiridon de ulița Goliei prin Piața Unirii de astăzi; sediul Consulatului Rusesc era vis-a-vis de colțul de sud-est al spitalului Sf. Spiridon), ulița Sf. Ilie (str. V. Alecsandri), ulița Goliei (str. Cuza-vodă), ulița Răzoaei (str. I.C. Brătianu), Podul Vechi (str. Costache Negri), ulița Consulatului Nemțesc (o porțiune din str. Elena Doamna; Consulatul Nemțesc era la vest de biserica Albă, unde este azi sediul ziarului „24 Ore”), ulița Sf. Vineri (Bd. Anastasie Panu) și ulița Târgului de Jos (dispărută azi; aproximativ Esplanada Teatrului Luceafărul și str. Grigore Ghica). Lungimea totală a ulițelor de pardosit era de 4 000 stânjani (cca. 8 000 m), iar suprafața era de 16.305 stânjani pătrați. La un stângen pătrat de pardosit intrau 1200 ocă de piatră (aprox. 1,5 tone), iar pentru toată lucrarea ar fi fost nevoie de 19.566.000 ocă de piatră²²⁰. Piatra trebuia adusă de pe malurile râurilor Moldova, Bistrița, Trotuș și Putna. Costul proiectului era destul de mare, un stângen pătrat de pardosit fiind evaluat la 100 de lei, iar prin urmare, toată lucrarea ar fi costat 1.630.500 lei. Amenajarea ulițelor capitalei cu piatră trebuia să se facă în șapte ani și beneficia de o garanție de doi ani, timp în care antreprenorul făcea reparații gratuite²²¹. Sumele necesare modernizării drumurilor capitalei erau acoperite de la bugetul central și de la proprietarii ce se mărgineau cu ulițele în lucru. La 15 mai 1833, a fost făcut un recensământ al proprietăților ce aveau ieșire la aceste ulițe, ocazie cu care s-au fixat și sumele cu care trebuia să contribuie fiecare posesor de terenuri, dughene sau case²²².

Proiectul de paveluire cu piatră a ulițelor capitalei a fost realizat de arhitectul Fraywald și inginerul Singurov, iar execuția a fost încredințată, în 1833, beizadelei Petrache Mavrogheni, nepotul de soră al domnului Mihail Sturza. Antreprenorul se obliga să pardosească cu piatră străzile orașului Iași și să facă canale cu bolți pentru scurgerea apei de pe ulițe. Piatra trebuia să o aducă de pe cursurile râurilor din zona montană. Pentru fundamentul drumurilor, a cărui grosime varia în funcție de starea terenului, trebuia să procure pământ viu și nisip. Meșterii tocmiți de beizadea Petrache Mavrogheni trebuiau să lucreze după indicațiile inginerului Singurov²²³. La 16 februarie 1835, o comisie formată din vistiernicul Dimitrie Ghica, vornicul Ștefan Catargiu, vornicul Iorgu Ghica, aga Alecu Roset și spătarul Vasile Veisa a constatat calitatea proastă a lucrărilor făcute de antreprenor: pietrele folosite erau mici și așezate greșit pe un fundament subțire. Prin urmare, foarte multe pietre au ieșit din lucrare, marea majoritate a ulițelor trebuind refăcute. În urma anchetei Petrache Mavrogheni a fost obligat să aducă un inginer cu o echipă de meșteri din Imperiul Habsburgic, care să asigure ulițelor o pantă de scurgere „până la locurile unde se varsă în Bahlui”. Se recomanda ca pietrele să fie bătute bine într-un fundament alcătuit din lut hleios și nisip²²⁴.

Cu toate că la execuția drumurilor capitalei au participat și muncitori nemți, calitatea lucrărilor nu s-a îmbunătățit. În anul 1841, la împlinirea celor șapte ani destinați lucrării și a

²²⁰ *Ibidem*, Anexa Litera M, *Pentru facirea pavelii în orașul Iașii*, art. I-V, p. 447-449.

²²¹ *Analele Parlamentare ale României*, tom III, partea a II-a, *Obicinuita Obștească Adunare a Moldovei*, Legislatura I, Sesiunea I, 1832-1833, București, Imprimeria Statului, 1893, Anexa 76, p. 292-298.

²²² N. A. Bogdan, *Cu prilejul pavării câtorva uliți din Iași, în 1833*, în *BI*, anul I, 1921, fasc. I, p. 41-60.

²²³ *Analele Parlamentare ale României*, tom V, partea a II, p. 535 și 550.

²²⁴ *Ibidem*, p. 789. După finalizarea anchetei, lucrările la ulițele capitalei au fost făcute mai temeinic, aspect remarcat de Eugene Stanislas Bellanger, care a observat, în anul 1836, că Iașii sunt un oraș „mai bine clădit, mai bine pavat și mai ales mai bine întreținut decât Bucureștiul (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 478).

încă doi ani de garanție, mai erau de pardosit 1200 de stânjeni pătrați de drum. În referatul de recepție a străzilor pardosite, se specifica faptul că ulițele capitalei sunt „într-o desăvârșită proastă stare din pricina mai cu seamă a nestatornicirii fundamentului”²²⁵.

După nouă ani de eforturi financiare considerabile, rezultatele erau cu totul nesatisfăcătoare: „pulberea și gropile ce se făceau în ele (în ulițe - n.n.), asemănându-le cu o mare furtună, deznădăjduia până și pe cel mai curajos. Paveaua de bolovani, groaza femeilor îngreunate și a bărbaților pântecoși, spătoria toți caii și hrentuia toate căruțele”²²⁶.

Pentru a remedia situația, Eforia a pornit o nouă acțiune de reamenajare a ulițelor principale din capitală²²⁷. Între anii 1843-1845, drumurile centrale din Iași, în lungime totală de 4000 stânjeni (8 000 m), au fost acoperite cu pavele de lemn. Sistemul de pavare era unul modern, larg răspândit în orașele mari ale timpului. Butuci din lemn, înalți de o palmă (cca. 25 cm), tăiați în șase laturi și smoliți, erau fixați pe un pat de nisip aspru. Pe marginile străzilor au fost amenajate trotuare din piatră de la Deleni²²⁸. Șeful proiectului a fost Felix Barberot, decorat mai târziu de sultan, la propunerea lui Mihail Sturza, pentru opere de utilitate publică²²⁹. La 10 iulie 1845, domnul Moldovei a hotărât ca inginerul Felix Barberot să fie, timp de 10 ani, singurul abilitat a pavelui drumurile orașelor cu prisme din lemn²³⁰. Lemnul necesar lucrării era adus din ținuturile Neamț, Botoșani, Iași, Vaslui și era prelucrat într-o fabrică specială, situată în mahalaua Sărăriei²³¹.

Tot în această perioadă, a început montarea de indicatoare pentru străzile și clădirile Iașilor. Pe fiecare stradă trebuiau amplasate indicatoare de tablă, uniforme ca dimensiuni, pe care erau scrise, pe fond albastru cu litere albe, identitățile străzilor și caselor. Indicatoare cu nume de străzi erau fixate pe pereții caselor de la capetele ulițelor și din intersecții, iar numerele de casă erau fixate de ușile de intrare ale imobilelor. Casele din partea dreaptă a străzilor primeau numere pare, iar cele din partea stângă căpătau numere impare. Numerotarea caselor se făcea în funcție de raportul față de axa creată de Ulița Mare și Șoseaua Socolei²³².

Din pricina terenului de fundare insuficient compactat, dar și a proastei întrețineri, nici acest sistem de pavare nu a rezistat prea mult. Cronicarul Manolache Drăghici a lăudat acest

²²⁵ *Ibidem*, tom XI, partea a II-a, *Obicinuita Obștească Adunare a Moldovei*, Legislatura II, Sesiunea V (X), 1841-1842, Imprimeria Statului, București, 1900, Anexa 30, art. 8, p. 920.

²²⁶ Descrierea aparține lui Costache Negruzzi, *apud*, N. A. Bogdan, *Orașul Iași...*, p. 370.

²²⁷ Starea precară a drumurilor capitalei, din jurul anului 1840, a fost surprinsă de Johan Daniel Ferdinand Neigebaur, consulul Prusiei la Iași: „de abia câteva dintre ulițe principale sunt pavate și doar din anul 1843 au început a se orându-i trotuare, iar în 1844 a se pava cu buturugi din lemn ca șase colțuri. Este de dorit ca acest început să fie dus mai departe, căci vara este cu neputință să umbli prin acest oraș, insuportabil de întins, din cauza prafului, iar iarna din pricina murdăriei fără fund” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 267).

²²⁸ *Analele Parlamentare ale României*, tom XIII, partea a II-a, Anexa 55, p. 317-318.

²²⁹ D. Ciurea, *Români în Istoria Universală*, vol. II, *Moldova sub domnia lui M. Sturza*, volum îngrijit de Stela Cheptea și Gh. Buzatu, Editura TipoMoldova, Iași, 2012, p. 145.

²³⁰ *IN*, fasc. 5, 1925, p. 319-320.

²³¹ Mircea Ciubotaru, *Lexic și toponime din Moldova*, în „Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară”, XLVII-XLVIII, 2007-2008, p. 311-317.

²³² Dan Iacob, *Denumirea străzilor și numerotarea caselor din orașele și târgurile Moldovei la mijlocul secolului al XIX-lea. Documente*, în *HU*, IX, 2001, 1-2, p. 97-126.

sistem trainic de pavare inventat la Paris și adoptat și în Rusia, dar a menționat cu tristețe că „în nici un oraș nu a fost atât de lipsit de viață ca în Iași, din cauza mulțimii de trăsuri și a neglijării întreținerii lor de Departamentul problemelor din interior”²³³.

La 16 ianuarie 1851, au fost prezentate mai multe sisteme de reamenajare a străzilor capitalei, în special a Uliții Mari, socotită de la bariera Copou la Palatul domnesc²³⁴. Devizul de lucrări prevedea scoaterea cuburilor de lemn și a pământului de sub ele până la adâncimea de 50 cm, amenajarea unui strat suport din moloz de esență tare și realizarea pavelei. Pentru facerea șoselei, autoritățile au avut de ales între prundul de Moldova (costul total 1,38 milioane lei), pietre cubice (cost total 1,82 milioane lei), bolovani (cost total 658 mii lei) și cube de cărămidă (cost total 488 mii lei). La 12 ianuarie 1852, a fost votată metoda după care urmau a se executa principalele ulițe din oraș: se scotea vechea pavea de lemn și resturile putrede de sub ele, se compacta temeinic pământul, se așezau bolovani îmbinați „în chip ca paveaua” (strat suport) și în final se aranja piatra „vârtoasă și cioplită în cuburi” adusă de la Mogoșești și de la munte²³⁵.

Pentru facerea noilor pavele a fost fixată o dare diferențiată, prin care proprietarii de case și dughene trebuiau să strângă suma de 655 mii lei. Pentru întreținerea ulițelor, orașenii erau datori să contribuie anual cu 46 mii lei²³⁶. Izbucnirea Războiului Crimeii, ocupația rusă, iar mai apoi cea austriacă au întârziat concretizarea proiectului. Cu toate că banii s-au strâns, „deseori și prin execuții silite”, drumurile capitalei „nici pe jumătate nu s-au pietruit și nici mahalalele nu s-au ales cu șosele, de se făceau pe ele când veneau ploile mari niște noroaie de nesuferit”²³⁷.

Drumurile centrale, proaspăt reamenajate cu piatră sau pavele din lemn prismatice, trebuiau protejate de traficul greu al convoaielor de căruțe ce tranzitau capitala. În acest scop, Regulamentul Organic a stabilit rute ocolitoare, „spre a întâmpina necuviințele ce să nasc atât pentru umbletul din lăuntru a orașului, cât și pentru expedițiile din afară și nu mai puțin pentru sfărămarea pardosălii”²³⁸. Au fost găsite trei trasee înconjurătoare. Cei care trebuiau să străbată capitala de la nord la sud, de la bariera Podul Verde la rohatca Miculinii, se puteau abate pe latura de est a orașului, coborând prin spatele grădinii Copou la bariera Păcurari. De aici ei urmau cursul Bahluiului până la Podul Roș, de unde urcau pe Podul Lung (Șoseaua Nicolina) spre a ieși la rohatca Nicolinii. Altă variantă de ocolire începea la Podul Roș și mergea pe sub „vama ce vechi” până la valea Cacainei, de unde apuca drumul Botoșanilor, spre nord. A treia alternativă de parcurs cuprindea un drum de la bariera Socola direct la Beilic²³⁹. Pe planul lui Peytavin din 1857, este redat un drum ocolitor pe latura de est și sud a așezării. El începea în Păcurari, urma valea Bahluiului până la Podul Roș, de unde intra în ulița Iarmarocului (Bd. Socola) și ieșea din oraș prin bariera de la Bularga. Prin modul în care era

²³³ Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 328.

²³⁴ Codrin Murariu, *Considerații cu privire la inițiativele edilitare ale domniei lui Grigore Alexandru Ghica*, în *HU*, XIX, 2011, p. 141-146. De asemenea, a se vedea D. Vitcu, *Precursori ai modernizării societății românești: Carol Mihalic de Hodocin*, Editura Junimea, Iași, 2015, p. 161 și urm.

²³⁵ *Manualul Administrativ al Moldovei*, tomul II, doc. 752, p. 249 și doc. 754, p. 252.

²³⁶ *Ibidem*, doc. 757, p. 255 și 758, p. 256.

²³⁷ Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 334-335.

²³⁸ *Regulamentul Organic*, Anexa Litera H, Secția I, art. XLVIII, p. 434.

²³⁹ *Ibidem*.

amplasată, această șosea putea prelua atât traficul ce se desfășura pe axa est-vest, cât și pe cea de la nord la sud. În linii mari acest drum are același parcurs ca Șoseaua Națională din zilele noastre.

Fronturile Stradale. Procesul de modernizare a aspectului așezării a inclus și câteva norme după care se putea construi pe marginea ulițelor. Pentru început s-au aplicat prevederi cu privire la demolarea sau reparația capitală a corpurilor de clădire existente. Casele, dughenile și anexele din scândură trebuiau demolate în termen de șase luni, mai ales că ar fi putut contribui la izbucnirea și propagarea incendiilor. Corpurile de clădire construite din vălătuci sau nuiele aveau un interval de trei ani în care puteau fi desființate. Construcțiile din cărămidă și paiantă trebuiau ca într-o perioadă de 15 ani să fie acoperite cu olane de ceramică („oale de lut”) sau să fie dărâmate²⁴⁰. În locul vechilor case demolate, proprietarii puteau zidi „la uliță sau în piață” doar edificii din cărămidă și piatră, acoperite cu olane. Planurile noilor case sau dughene trebuiau aduse la cunoștința Eforiei, care în termen de opt zile dădea un răspuns²⁴¹. În cadrul Eforiei era un arhitect și un inginer însărcinați cu avizarea proiectelor particularilor. În sarcina lor intra și supravegherea șantierelor din oraș. În caz că proiectele clădirilor nu erau respectate, ei opreau lucrările și impuneau beneficiarului revenirea la planurile autorizate. Pentru îndeplinirea acestei îndatoriri ei erau ajutați de comisarii cvartalurilor și epistații din departamentele orașului²⁴².

În spiritul acestor prevederi regulamentare, autoritățile au adoptat mai multe hotărâri ce vizau „zidirile la ulițe în capitalie cu un chip mai regulat”. La 13 septembrie 1834, din porunca domnitorului Mihail Sturza s-a întărit dreptul arhitectului de a aviza orice nouă construcție pe linia ulițelor²⁴³.

În anul 1841, a expirat termenul de 15 ani până la care orașenii trebuiau să-și desființeze benevol vechile construcțiile din materiale șubrede. La 18 octombrie 1841, a fost avizat un regulament pentru construcțiile noi de la stradă²⁴⁴. Arhitectul capitalei trebuia să întocmească un plan al străzilor orașului așa cum era el în realitate²⁴⁵. Pe acest plan, „prin linii osebite” arhitectul trasa locurile unde ulițele „nu ar fi cu greu a se îndrepta”²⁴⁶. Pentru îndreptarea și lărgirea drumurilor, Eforia trebuia să grăbească demolarea vechilor baratce, eliberarea locurilor publice încălcate de târgoveți și impunerea unei linii a uliței pentru noile zidiri. Beneficiarii noilor clădiri trebuiau să aleagă aspectul fațadelor din planurile întocmite de arhitect. La începerea lucrului, proprietarii trebuiau să posede o adeverință de la Eforie, în caz

²⁴⁰ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția I, art. LII, p.435.

²⁴¹ *Ibidem*.

²⁴² Vezi Dan Iacob, *Principalele atribuții ale poliției ieșene...*, Anexa, p. 66.

²⁴³ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom I, doc. 125, p. 191.

²⁴⁴ *Ibidem*, doc. 129, p. 200-201. Inginerul Xavier Hommaire de Hell a evidențiat nerăbdarea autorităților de a sistematiza orașul: „de asemenea ei se grăbesc să ridice orașul prin lărgirea ulițelor, prin înlocuirea cu pietre a pavajului primitiv de lemn, prin dărâmarea cocioabelor evreești și țigănești pentru construirea de mici căsuțe în stil german, cu aspect destul de monoton, prin înmulțirea magazinelor europene, și în sfârșit prin stabilirea unui mod de iluminat care i-a cartierelor retrase tot misterul ce poate fi imaginat” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 635).

²⁴⁵ O asemenea hartă a Iașilor a fost desenată de arhitectul Iosif Rasec în anul 1844.

²⁴⁶ Prin urmare nu se dorea o îndreptare totală a traseelor ulițelor principale, ci doar mici prefaceri acolo unde regimul proprietății nu ridica mari probleme. În bugetele Eforiei Iași din perioada Regulamentului Organic, nu sunt prezente sume pentru exproprierea terenurilor necesare lărgirii sau îndreptării ulițelor.

contrar proiectul fiind stopat. Oprirea lucrărilor se făcea și în cazul în care planul inițial al fațadei sau liniei construcției nu era respectat. Erau interzise construcția la uliță a zidurilor ce pot amenința pe trecători, a ieșiturilor în consolă, a tarabelor și scăriilor, a grajdurilor sau a „locurilor pricinuitoare de putoare”, a canalurilor pentru dejecții. Toate noile clădiri trebuiau să fie acoperite cu „materialuri nearzătoare”, olane de ceramică sau tablă²⁴⁷.

În anii următori, acest regulament a fost îmbunătățit cu noi dispoziții menite să rezolve problemele ivite în derularea avizării și executării unor clădiri cu fața la ulițe. La 16 mai 1842 a fost reglementată problema ferestrelor caselor și dughenilor din lungul ulițelor. Ferestrele dinspre uliță și cele din spatele caselor nu puteau fi blocate de construcția unei noi clădiri. În schimb, deschiderile laterale puteau fi obturate de o nouă casă ce se adosa la cea veche. În felul acesta se favoriza construirea de fronturi compacte de case pe ulițele orașului²⁴⁸.

La 25 iulie 1842, au fost detaliate câteva norme privitoare la trăinicia noilor imobile. Fundația trebuia să fie adâncă, fixată în pământ sănătos. Materiale necesare construcției trebuiau achiziționate din timp spre a fi verificate de arhitect și inginer. În caz că o construcție era primejdioasă pentru locatari și trecători, Eforia dispunea desființarea acesteia²⁴⁹. Scurgerea apei meteorice de pe clădiri a fost reglementată aparte la 29 noiembrie 1849. Fiecare casă trebuia să fie dotată cu „uluce care să coboare pe nivelul pavelei”, spre a feri de stricăciune pereții și fundațiile²⁵⁰.

Lucrătorii din domeniul construcțiilor de case, „teslari, pietrari și săpători în piatră”, trebuiau să primească un atestat care să certifice nivelul de pregătire al fiecăruia. Meșterii sau maiștri erau considerați acei lucrători care aveau suficiente cunoștințe tehnice și practice necesare pentru ridicarea unei clădiri după un plan arhitectonic. Calfe erau considerați cei care aveau solide cunoștințe practice a meșteșugului lor, dar și capacitatea de a citi „un plan de detail, pentru a se pute sluji de el la povățuirea lucrătorilor ce li se vor încredința de arhitecți și meșteri”. Lucrătorii obișnuiți erau „toți acei artizani, teslari pietrari și săpători de piatră, care sunt în stare de a executa cu mâinile lucrul lor”. Meșterii atestați de Eforie aveau avantajul unei garanții în plus a calității lucrului făcut²⁵¹.

O atenție specială a fost acordată aspectului Uliții Mari, care începea în fața Palatului Administrativ și se sfârșea la bariera Copou. Printr-o decizie din 21 decembrie 1845, s-a impus ca toate clădirile de pe această stradă să fie cu cel puțin un etaj și acoperite cu tablă („teneche”). Fațadele caselor de pe Ulița Mare trebuiau să fie apropiate ca stil²⁵². Stilul, aspectul fațadelor a fost reglementat prin hotărârea Sfatului din 27 februarie 1846. Au fost propuse opt modele de fațadă destinate Uliții Mari, străzilor principale și ulițelor de prin mahalale. Fațadele caselor zidite la intersecția drumurilor trebuiau să fie model pentru toate

²⁴⁷ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom I, doc. 129, p. 200-201. În total, regulamentul are 13 articole ce fixează drepturile și obligațiile târgoveților și Eforiei în domeniul construcțiilor la ulițe.

²⁴⁸ *Ibidem*, doc. 130, p. 202. Pedagogul francez, Jean Alexandre Vaillant constata, în anul 1845, că în Iași „casele încep să se alinieze puțin câte puțin, și dacă nu cele ale boierilor, cel puțin cele ale negustorilor... Oricum centrul este mai european, ulițele sunt mai bine conturate, are cu câteva case frumoase mai mult decât București” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 431).

²⁴⁹ *Ibidem*, doc. 131, p. 202.

²⁵⁰ *Ibidem*, doc. 135, p. 205.

²⁵¹ *Ibidem*, doc. 136, p. 206.

²⁵² *Ibidem*, doc. 132, p. 203.

celelalte. Din păcate, modelele arhitectonice ale fațadelor nu au fost respectate, fiecare comanditar găsiind subterfugii pentru etalarea gustului în materie de ornamentație²⁵³.

Eforturile de aliniere a clădirilor la linia ulițelor au fost documentate și pe cale arheologică. Cu ocazia numeroaselor cercetări arheologice prilejuite de diferite șantiere de construcții, a putut fi surprinsă lupta autorităților de a menține intacte străzile orașului, domeniu public prin definiție. În multe situații, târgoveții, din nevoia de spațiu și de a ieși în întâmpinarea clienților, încălcau pe diferite porțiuni frontul străzii. Spre exemplu, marginea Uliții Podul Vechi (aproximativ actuala str. Costache Negri), cercetată în anii 2003-2004 cu ocazia extinderii Magazinului Universal Moldova, a fost știrbită, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu cca. 20-30 cm. pentru a face loc unor piloni de zidărie din fundația unei clădiri ușoare, probabil o dugheană. La următoarea refacere a uliții cu piatră de macadan, în prima jumătate a veacului al XIX-lea, dugheana a fost desființată, iar paveaua străzii a trecut peste fundațiile ei²⁵⁴.

Procesul, derulat de-a lungul a două secole, de aliniere a unei clădiri la stradă a putut fi observat cu prilejul amenajării pasajului pietonal din fața Halei Centrale, de la intersecția str. Sf. Lazăr (în vechime Ulița Cizmăriei) cu bd. Anastasie Panu (în trecut Ulița Sf. Vineri). În secolul al XVII-lea, a fost construită o reședință boierească cu intrarea orientată spre Ulița Cizmăriei. Demisolul și pivnița casei erau din piatră, iar suprastructura din lemn. La sfârșitul secolului al XVII-lea, locuința a încetat să mai existe datorită unui incendiu foarte puternic. În secolul al XVIII-lea, peste ruinele și resturile împrăștiate ale vechii reședințe boierești a fost construit un corp de clădire cu fundații de piatră, pe arce de descărcare. Noua construcție a fost ridicată la intersecția Ulițelor Cizmăriei și Sf. Vineri și avea fațade la ambele artere, fiind o casă de colț clasică. Deasupra arcelor de piatră, clădirea avea un mic decroș care marca nivelul străzii din secolul al XVIII-lea, mai scăzut cu circa 2 m față de cel actual. În veacul al XIX-lea, casa a fost extinsă spre vest, în lungul Uliții Sf. Vineri, cu o serie de fundații pe arce de descărcare, mult mai înalte și mai zvelte decât precedentele. Cu acest prilej, imobilul a fost reconfigurat, fațada de la Ulița Sf. Vineri devenind principală. Din releveele executate la sfârșitul secolului al XIX-lea, când s-a întocmit dosarul clădirii, s-a consemnat o fațadă realizată în stil neoclasic. Construcția avea un parter înalt, unde erau adăpostite diferite magazine, și un etaj cu mici balconașe ieșite în consolă, unde erau amenajate apartamente de locuit. Pe sub trotuarul din fața clădirii, pe lângă marginea uliții, care mai păstra câteva fragmente din vechea infrastructura de prund, era un canal cu boltă din piatră pentru colectarea apelor pluviale de pe stradă. În felul acesta, evidențele arheologice au confirmat punerea în aplicare a dispozițiilor Regulamentului Organic cu privire la sistematizarea zonei centrale a orașului²⁵⁵.

Tot pe Ulița Sf. Vineri, la vest de vestigiile din pasajul pietonal de la Hala Centrală, pe locul actualului bloc „Scala”, a fost descoperită o curte boierească ce a fost adaptată la cerințele vieții comerciale. În secolele XVII-XIX, a existat o curte boierească, alcătuită dintr-un palat înconjurat de un zid de piatră. Palatul, Casa cu absidă de astăzi, reconstituit în spatele blocurilor din Centrul Civic, a fost reședință a familiei Kogălniceanu și a cunoscut multiple

²⁵³ *Ibidem*, doc. 133, p. 203-204.

²⁵⁴ Stela Cheptea, *Despre „locul” catolicilor din Iași*, în „Monumentul”, VII, 2005, p. 483-492.

²⁵⁵ Stela Cheptea, Bobi Apăvăloaei, *Iașii-un oraș european*, în „Monumentul”, IX, 2008, p. 3-11.

destinații: han, sediu de bancă și de liceu. La cumpăna secolelor XVIII-XIX, zidul de incintă al curții, de la fața Uliții Sf. Vineri, a fost străpuns de mici ferestre și uși pentru a fi amenajate spații comerciale. În interior, la zidul curții au fost adosate mici încăperi, cu bolți de cărămidă, care au adăpostit dughene. În felul acesta vechea zonă rezidențială a capitalei, din Târgul de Jos, destinată adăpostirii familiilor boierești cu rosturi la Curtea Domnească, s-a transformat treptat în cartier negustoresc²⁵⁶.

Aceleași transformări s-au petrecut și pe cuprinsul proprietăților Bisericii. Exemplul clasic ne este oferit de Casa cu arcade („Casa Dosoftei”) din interiorul mănăstirii Sf. Nicolae Domnesc, situată tot pe Ulița Sf. Vineri, aproape de poarta Curții Domnești. Casa a fost ridicată la sfârșitul secolului al XVII-lea, în interiorul mănăstirii, lipită de zidul de incintă, pe locul unui cimitir. În veacurile XVIII-XIX, zidul de incintă al mănăstirii a suferit transformări radicale pentru a se crea clădirii o nouă fațadă la Ulița Sf. Vineri. Noul pridvor, cu bolți și coloane din cărămidă, a devenit parte componentă a spațiilor comerciale amenajate în vechea casă a mănăstirii²⁵⁷.

Astfel, în secolele XVIII-XIX, nevoia crescută de spații comerciale a schimbat fizionomia străzilor capitalei. Vechile ziduri de incintă ale mănăstirilor și palatelor boierești, care asigurau izolarea față de tumultul orașului, au fost transformate pentru a face loc prăvăliilor. Însă, nevoia de spațiu suplimentar a îndemnat pe comerciant să părăsească vechea linie a zidurilor și să iasă cu tarabele în uliță, afectând astfel circulația pe arterele orașului. În mare parte, prevederile Regulamentului nu a făcut altceva decât să readucă linia ulițelor pe marginea vechilor proprietăți boierești și bisericești. În măsura în care vechile dughene trebuiau reclădite, Regulamentul a impus un standard modern noilor edificii de la fața ulițelor²⁵⁸.

Piețele orașului. Menținerea igienei așezării, fluidizarea traficului și dorința de sistematizare a capitalei au făcut necesare introducerea câtorva reguli care să legifereze desfășurarea comerțului.

Regulamentul Organic a impus regula generală ca „vânzarea lucrurilor neapăratei viețuirii, precum făina și tot felu de pâine, fân, iarbă, mangal, lemne, păsări și alte asemenea” să nu mai fie îngăduite pe ulițe. Pentru comerțul cu produsele arătate, guvernul se obliga să fixeze patru piețe publice „carile le va lua cu bezmen vecinic, prin învoire cu proprietarii și pentru care nu să va lua nici o dare de la acei ce vor aduci lucruri spre vânzare”²⁵⁹. Pentru îndeplinirea acestei prevederi, Eforia a trebuit să aleagă din cuprinsul orașului locurile cele mai potrivite unde să se desfășoare comerțul cu produsele de strictă necesitate. Deciziile

²⁵⁶ Florin Buimestru, *Un valoros ansamblu de arhitectură din Iași: „Poarta cu zid și Casa cu absidă”*, în *CI*, XIV-XV, 1983-1984, p. 33-39.

²⁵⁷ Eugenia Neamțu, Stela Cheptea, *Cercetări arheologice de la „Casa Dosoftei” din Iași (1966-1968)*, în *MCA*, X, 1973, p. 281-287.

²⁵⁸ În preajma anului 1840, capitala Moldovei avea deja un aer european. Bartolomeo Geymet aprecia că orașul se aseamănă cu cele din Franța și Italia, iar Raoul Perin sublinia că „Iașul este mult mai mic decât Bucureștiul, dar ceea ce are mai aparte decât acest din urmă oraș sunt casele în stil european; acestea sunt ordonate și nu lipsite de un oarecare farmec” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 735 și 758).

²⁵⁹ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția III, art. LXXV, p. 438.

autorităților au fost greoaie și contradictorii datorită discuțiilor aprinse apărute între orășeni și negustori, refractari la restrângerea comerțului stradal.

La 8 martie 1832, locuitorii și negustorii din Târgul de Sus au înaintat o petiție prin care au arătat că „în dosul Târgului de Sus și din fața bisericii Teodor” era o piață de „pește, lapturi, cărnuri și alte feluri de mâncare” desființată de răposatul boier, vistiernicul Petrache Sturza, care a făcut dughenile de la biserica Sf. Vineri și a obligat pe toți comercianții de alimente să desfacă produsele doar aici. Deoarece ulița de lângă biserica Sf. Teodor era mai retrasă, „având și multe meideanuri și hanuri pentru închiderea trăsurilor venite de afară”, târgoveții au cerut reînființarea pieții²⁶⁰.

În urma mai multor sesizări și propuneri venite de la orășeni, Eforia a făcut, în 1832, o primă așezare a piețelor. Făina, legumele, cheresteaua, lemnele de foc și altele puteau fi desfăcute „o parte în meideanul Sărării la Târgul Boilor (în preajma bisericii Sf. Haralambie – n.n.) și o parte în grădina domnească, sub Curtea Arsă”. Peștele, brânzeturile și zarzavaturile se puteau vinde în Ulița Târgului de Sus, pe lângă biserica Sf. Teodori și în meideanul de la Beilic (parcul din fața Universității „Petre Andrei”) „în care locuri și în vechime s-au mai urmat”. Prin aceeași hotărâre s-a interzis comerțul la Sf. Vineri și pe alte ulițe ale orașului, „pentru că nu puțină supărare pricinuieste tuturor proprietarilor deobște, strâmtorând ulițele cu grămădirea norodului și a trăsurilor și aerul se molipsește din putoarea pescăriilor, care pricinuieste vătămare la sănătatea orășenilor”²⁶¹.

Decizia autorităților a nemulțumit pe negustorii de la piața Sf. Vineri (lângă Hala Centrală, în preajma clădirii Finanțelor Publice). Lipovenii pescari au fost primii care au cerut o păsuire pentru mutarea mărfii în piața de la Podul Roș, pentru că aveau chiria plătită în avans, iar locurile din noua piață nu erau pregătite²⁶². La 6 septembrie 1832, trei sute de târgoveți din Ulița Sf. Vineri au înaintat un memoriu prin care au arătat că ei au drepturi din vechime pentru a face comerț în această zonă²⁶³.

În urma plângerilor primite, Eforia a emis o altă dispoziție privitoare la amplasamentul piețelor în oraș. Carele ce veneau cu produse din partea de sus a țării, trebuiau să se oprească cu mărfurile la meideanul de la mănăstirea Sf. Spiridon (pe locul actual al statuii Independenței, din fața Policlinicii Mari). Căruțele care soseau în capitală cu mărfuri din partea de jos a țării, trebuiau să se oprească la meideanul de la Beilic. Precupețele „cu fructuri și zarzavaturi și altele de-ale mâncării” se puteau aduna pe meideanul de la mănăstirea Sf. Vineri²⁶⁴. O piață mică, destinată comercianților „de verdețuri și altele”, a fost înființată la 3 noiembrie 1843, pe „locul ce este slobod pă lângă zidiul monastirei Sf. Spiridon, cătră Ulița Târgului de Sus”²⁶⁵.

Capitala țării avea fixată ca zi de iarmaroc joia. La 26 noiembrie 1838, guvernul a confirmat locurile de desfășurare a iarmarocului: în spațiile Curții Arse (pe locul ansamblului

²⁶⁰ *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri 1776-1861, seria A, Moldova, vol. II, doc. 92, p. 148.*

²⁶¹ *Ibidem*, doc. 95, p. 151.

²⁶² *Ibidem*, doc. 99, p. 155.

²⁶³ *Ibidem*, doc. 102, p. 158.

²⁶⁴ *Ibidem*.

²⁶⁵ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei, tom I, doc. 138, p. 211.*

Palas), la Beilic, la Păcurari, la locul mecerurilor din Sărărie (în preajma bisericii Sf. Haralambie)²⁶⁶.

În 1850, modul de răspândire a piețelor pe cuprinsul capitalei a fost schimbat. Pentru a preveni stricarea pavelelor de pe ulițe, izbucnirea incendiilor și apariția focarelor de murdărie și boli, Departamentul Lucrărilor Publice a decis, la 26 ianuarie 1850, înființarea a patru mari piețe publice la barierele orașului. La barierele Socola, Păcurari, Copou și Tătărași trebuiau amenajate locuri de desfacere a cherestelei, fânului și lemnului de foc. Piețele orașului, Sf. Spiridon, Sf. Vineri, Sf. Ilie, Golia, Cabinetul de Istorie Naturală, Beilic și Academie, erau transformate în piețe publice, „de paradă”. Pentru unele dintre ele se accepta prezența comercianților de „zarzavate și alte obiecte obicinuite de hrană”²⁶⁷.

Piețele de la barieră au fost amenajate în asociere cu proprietarii ce aveau suprafețe de teren potrivite. Pentru piața de la Copou s-a optat pentru parteneriatul cu vistierniceasa Elena Sturza, născută Ghica, vara domnului Grigore Alexandru Ghica. Terenul, moștenit de la vistiernicul Dimitrie Ghica, era situat la deal de casele postelnicului Gheorghe Asachi (cam pe locul unității de pompieri de lângă Institutul de Filologie Română „A. Philippide”). Proprietarul locului era dator să amenajeze piața conform cu proiectul avizat de Eforie: facerea unei fântâni sau bazin cu cișmea, pavarea cu lespezi de piatră, montarea de fanare pentru iluminat, clădirea de magazine și anexe pentru negustori. În schimbul acestor servicii, Elena Sturza încasa taxe fixate în funcție de produsele vândute²⁶⁸.

O altă piață realizată în parteneriat public-privat a fost cea din „mahalaoa numită a Trisfetitelor, în partea stângă a drumului ce merge astăzi din târg spre podul lui Ipsilanti”. Proprietarul terenului era Iancu Constantin, de la numele căruia au fost botezate o stradă și un fundac de pe malul râului Bahlui (str. Iancu Bacalu). Piața trebuia amenajată conform dispoziției arhitectului Eforiei și a fost împărțită în două sectoare destinate transporturilor cu carul și vânzării de lucruri mărunte²⁶⁹.

În zona Târgul Cucului, pe Ulița Păscăriei vechi (str. Stihi, de la vest de Sinagoga Mare), a fost întărit, la 20 ianuarie 1851, lui aga Ioan Negruți, dreptul de a întreține o piață de pește și verdețuri, „fiind acest loc îndemânatic spre acesta, pentru că tot gunoiul și necurătenii se scurgu în pârăul Căcaina”²⁷⁰.

La Beilic, căminarul Iacovache Buiuciu a primit dreptul de a face o piață „pentru adunarea vânzătorilor precum de femei și alte cu verdețuri, fructe, poame, ce pedestru vin în târg și stau pe trotuarele și marginile ulițelor”. Documentul, din data de 20 februarie 1852, obliga proprietarul terenului să facă amenajările necesare pentru un comerț desfășurat în condiții igienice²⁷¹.

Spre mijlocul secolului al XIX-lea, în urma experimentării în timp a mai multor amplasamente, s-au fixat principalele piețe ale orașului, multe din ele existând și astăzi. Într-un referat al Departamentului Lucrărilor Publice, din 15 martie 1853, se arăta că în Iași sunt

²⁶⁶ *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri 1776-1861, seria A, Moldova, vol. II, doc. 146, p. 234 și doc. 178, p. 272.*

²⁶⁷ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei, tom I, doc. 139, p. 212.*

²⁶⁸ *Ibidem, doc. 140, p. 212-215.*

²⁶⁹ *Ibidem, doc. 141, p. 215-217.*

²⁷⁰ *Ibidem, doc. 142, p. 217-218.*

²⁷¹ *Ibidem, doc. 143, p. 218-212.*

nouă piețe pentru comerțul produselor alimentare și două piețe mari la bariere. Piețe de verdețuri, fructe, zarzavaturi și alte alimente erau la: Sf. Vineri (pe lângă Hala Centrală), Beilic (două piețe alăturate, aflate în proprietatea Mănăstirii Sf. Ioan Zlataust și a căminarului Iacovache Buiucliu), Golia (pe actualul rond din fața mănăstirii Golia), Podul Lung (Șoseaua Nicolina), Târgul Cucului (Ulița Pescăriei Vechi de la vest de Sinagoga Mare), Sf. Spiridon (două piețe, pe diferite laturi ale mănăstirii, din care una deținută de vornicul Scarlat Miclescul) și Cabinetul de Istorie Naturală (deținută de Mihail G. Sturza). Piețe pentru carele de cherestea, lemn de foc și fân erau la Copou (în proprietatea Elenei Sturza) și pe șesul Bahluiului, aproape de podul lui Ipsilanti (în proprietatea lui Iancu Constantin), la care urmau a se adăuga încă două la Podul Lung și Tătărași²⁷².

Piața de la Tătărași a fost înființată abia la 10 februarie 1860, pe locul „La Movila Cuzei”, dăruit de doctorul Cihac. Pentru întregirea parcelei s-au mai cumpărat loturi de la Ruxanda Ivașcu, Despina Caliarhi, Toader Berihoi și Ioan Buraga. Piața „La Movila Cuzei” sau „Movila Cuzei”, ulterior „Cuza-vodă”, a funcționat până după al doilea război mondial la răsărit de biserica Sf. Nicolae-Ciurchi, pe locul unde acum se ridică ansamblul imobiliar „Tătărași-Arena”²⁷³.

3.4. Clădirile reprezentative ale orașului

Curtea domnească, ansamblurile mănăstirești și bisericesti, palatele boierești nu intrau sub incidența prevederilor Regulamentului Organic. În felul acesta, elita politică, religioasă și economică a Moldovei receptivă la curente arhitectonice înnoitoare venite din exterior a avut libertatea de a-și etala nestingherit prestigiul social prin reședințe luxoase²⁷⁴.

Palatul Domnesc. Curtea domnească, restaurată și reconfigurată de domnul Alexandru Moruzi între anii 1804-1806, a fost grav afectată de marele incendiu din 19 iunie 1827, din timpul domniei lui Ioniță Sandu Sturdza. După acest pârjol, domnul s-a mutat în casele lui Petrache Cazimir (devenite mai târziu casele Academiei), unde a rezidat până la venirea trupelor rusești în anul 1828.

Domnul Mihail Sturza, înscăunat după retragerea rușilor în anul 1832, a preferat să locuiască în propriul palat, de lângă Mitropolie (Seminarul Veniamin Costachi). Pentru a îmbunătăți condițiile din palat, domnul a primit de la Visterie o sumă anuală de 38 mii lei. În

²⁷² *Ibidem*, doc. 144, p. 221-224.

²⁷³ *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri. 1776-1861*, seria A, Moldova, vol. II, doc. 297, p. 441.

²⁷⁴ La mijlocul secolului al XIX-lea, Paul Kornbach a găsit demne de menționat mai multe construcții reprezentative pentru capitala Moldovei: „există unele clădiri foarte frumoase, atât publice cât și particulare, dintre care amintim mai ales pe acestea: „noua mitropolie sau catedrală, cu patru turnuri, construită pe spezele răposatului mitropolit Veniamin Costache, biserica celor trei sfinți, unde se găsesc și moaștele Sfintei Paraschiva, Golia, biserica Sfântul Spiridon, de asemenea spitalul general pentru bolnavi de toate confesiunile, biserica Sfântul Nicolae, numită Bogata, noul teatru național, marea cazarmă, palatul fostului principe Mihail Sturza, palatele vistiernicului Nicolae Rosetti-Roznovanu, al fostului ministru de interne și tată al principelui domnitor de astăzi, marele logofăt Alexandru Ghica, al vistierului Alexandru Sturdza, acum ministru al finanțelor, al fostului ministru Costache Sturza, al lui Teodor Balș, al fostului ministru al justiției Nicolae Canta, ș.a.m.d.” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. V, p. 545-546).

aceste condiții, foarte avantajoase pentru renovarea și extinderea propriului palat, domnul a preferat să amâne refacerea Curții domnești.

În anul 1835, inginerul Singurov a făcut un proiect de reparație a Palatului domnesc, costul lucrărilor fiind evaluate la 120 mii ducăți²⁷⁵. Domnul Mihail Sturza nu a intenționat să se mute la vechea Curte și de aceea, treptat a transferat aici diferite instituții ale țării. În *Raportul Inspectoratului General al Miliției Principatului Moldovei*, din 18 februarie 1838, se arăta că în capitală, în ograda Curții Arse a fost făcută o cazarmă „cu toate cele trebuincioase heiuri, precum cuhnii, pitărie, spălătorie, fereedu, grajduri, manej, magazie, spital și altele”²⁷⁶. Potrivit cronicarului Manolache Drăghici, cazarma miliției a fost zidită în exteriorul curții, „pe locul unde au fost încăperile arnăuților domnești”²⁷⁷. Pe harta orașului Iași, întocmită de inginerul Iosif Rasec, în anul 1844, cazarmile miliției sunt reprezentate în colțul de nord-vest al vechii Curți, la strada Palat. Grajdurile miliției sunt redată la răsărit de Palatul domnesc. Pe planul rețelelor de apă a capitalei desenat de Mihalik de Hodocin, la grajdurile miliției era amenajată o cișmea ce avea repartizată o cantitate de apă însemnată.

În anul 1840, a început restaurarea Palatului domnesc. Lucrarea a fost încredințată boierilor Alecu Aslan hatman, Teodoriță Balș vornic și V. Alecsandri spătar, care au pus garanție pentru calitatea lucrărilor moșia Onești din ținutul Bacău. După patru ani, în anul 1844, refacerea Palatului s-a încheiat²⁷⁸. Manolache Drăghici a remarcat că palatul era mult mai frumos decât cel construit de Alexandru Moruzi, aici mutându-se „toate instanțele judecătorești și administrative, lăsându-se neocupat doar salonul cel mare în care s-a stabilit spătăria care ținea două odăi libere unde uneori Măria Sa cerceta unele pricini”²⁷⁹.

Lucrările desfășurate la Curte, în perioada 1835-1844, au schimbat radical aspectul ansamblului. Din dorința de a oferi mai multă vizibilitate clădirii, foarte multe din vechile construcții – zid de incintă și turnuri de colț, turn de intrare cu paraclis, temnița – au fost demolate. În anul 1834, a fost dărâmat o parte din zidul de incintă și un turn de colț, asemănător cu cele de la mănăstirea Golia, pentru a face loc noilor cazărmi ale miliției. În 1842, a fost desființat turnul de intrare al Curții ca să poată fi privit Palatul dinspre oraș. În felul acesta, Palatul restaurat de Mihail Sturza a devenit cap de perspectivă pentru Ulița Mare. Piața din fața Palatului a devenit astfel o piață publică, a orașenilor, unde se organizau diverse parade militare sau procesiuni bisericești.

Între măsurile ce vizau deschiderea spațiului din jurul Palatului, a intrat și mutarea închisorii. Potrivit Regulamentului Organic, temnița „să va strămuta la un loc mai cuviincios, într-o zidire care, pe lângă siguranție, poate fi și îndemânătoare pentru locuința celor închiși”²⁸⁰. Ca urmare a acestor împrejurări, închisoarea a fost mutată pe Ulița Păcurari, unde este acum Corpul E al Universității „Al. I. Cuza”-Iași. Domnul Grigore Alexandru Ghica a mai adăugat acesteia „un rând de odăi pentru o mai bună simțire a vinovaților”²⁸¹. Pe planul

²⁷⁵ Alexandre A. C. Sturza, *Regne de Michel Sturdza...*, p. 56.

²⁷⁶ *Analele Parlamentare ale României*, tom VIII, partea a II-a, Anexa 29, p. 614.

²⁷⁷ Manolachi Drăghici, *op. cit.*, p. 316.

²⁷⁸ D. Ciurea, *Români în Istoria Universală*, vol. II, p. 145-146, n. 3.

²⁷⁹ Manolachi Drăghici, *op. cit.*, p. 316.

²⁸⁰ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția III, art. LXXVII, p. 439.

²⁸¹ Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 347.

întocmit de inginerul Peytavin în anul 1857, vis-a-vis de biserica Sf. Parascheva din Păcurari, apar două clădiri dispuse în careu și denumite „Palatul Criminalicesc”.

Grădina Curții a rămas în paragină până la domnia lui Grigore Alexandru Ghica, când a fost reînființată și împrejmuită de un zid. Tot în timpul domniei lui Grigore Alexandru Ghica a fost reparat paraclisul din Curte. El a fost înzestrat cu odoarele Bisericii de pe Poartă și sfințit, la 4 martie 1851, cu hramul Sf. Grigore²⁸².

Se pare că domnul Grigore Alexandru Ghica a vrut să elibereze de clădiri arealul din fața Palatului și să desăvârșească intenția lui Mihail Sturza de a oferi ieșenilor o piață reprezentativă, după modelul orașelor europene. În acest scop a inițiat construirea unei cazărmi pe dealul Copou, pentru a prelua garnizoana din coasta vestică a Palatului. Însă, cazarma de la Copou nu a putut fi terminată din cauza costurilor materiale mari²⁸³.

Bisericile. Pe teritoriul capitalei Moldovei, în perioada analizată existau în jur de 60 de mănăstiri și biserici. Ele erau răspândite aproximativ în mod egal pe suprafața orașului. O densitate mai mare de lăcașuri de cult era înregistrată pe terasa inferioară a Bahluiului, în vatra veche a orașului, unde și densitatea de locuitori era mai mare. În mahalalele de la margine, din șesul Bahluiului și de pe dealul Tătărași, unde locuirea era răsfirată în lungul drumurilor, sunt consemnate mai puține biserici. Având în vedere raportul dintre populația creștină și numărul mănăstirilor și bisericilor din oraș, în epocă nu s-a simțit nevoia construirii de noi lăcașuri de închinăciune. Marea majoritate a eforturilor administratorilor, ctitorilor și enoriașilor s-a canalizat în direcția întreținerii și reparării edificiilor de cult existente.

O situație specială a fost cazul Mitropoliei. În urma cutremurelor și mai cu seamă a incendiului din 1827, bisericile din curtea Mitropoliei erau cu totul în ruină. Pentru a remedia problema, mitropolitul Veniamin Costachi a inițiat, în anul 1833, construcția unei mari catedrale, care să adăpostească câți mai mulți credincioși la slujbele oficiate de întâiul ierarh al țării. Pentru ridicarea noii catedrale au fost sacrificate mai multe clădiri din curtea Mitropoliei, inclusiv o veche biserică. Planurile edificiului au fost întocmite și puse în aplicare de arhitecții Johann și Gustav Freiwald și inginerul Singurov. Întreaga țară a participat cu bani, materiale și mână de muncă gratuită la ridicarea impozantei construcții. În urma repetatelor colecte s-au strâns aproximativ 2 milioane lei, fără a mai pune la socoteală materiale furnizate gratuit. Timp de aproape zece ani, toate eforturile Bisericii au fost canalizate spre finalizarea catedralei. Astfel se poate explica încetarea șantierelor de construcții la alte edificii religioase din țară și din Iași. În ciuda eforturilor financiare uriașe, rezultatele au fost mult sub așteptări. Proasta gestionare a banilor și a lucrărilor de pe șantier au lăsat loc unor grave erori la calculul structurii clădirii²⁸⁴. Din cauza temeliiilor subdimensionate și a pământului de fundare nepotrivit, zidurile și cupolele Mitropoliei au

---

²⁸² N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 180.

²⁸³ Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 335.

²⁸⁴ Consulul Prusiei, Johan Daniel Ferdinand Neigebaur, a descris astfel noua Mitropolie: „clădire arhitectonică nouă, ridicată acum câțiva ani, făcută într-un stil amestecat, dar având ceva măreț prin cele patru turnuri aplicate la colțurile unui paralelogram. Ridicată din veniturile Mitropoliei, ea nu este nici acum încă terminată și se spune că, în momentul când trebuia ridicată, cupola a fost găsită așa de greșită, încât a fost nevoie să se renunțe la ea” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 268).

început să se crape. În urma scandalului, mitropolitul s-a retras la mănăstirea Slatina, iar șantierul catedralei a fost abandonat până în anul 1880, când au fost reluate lucrările²⁸⁵.

Regulamentul Organic nu a avut prevederi care să reglementeze modul de întreținere a mănăstirilor și bisericilor. Intervențiile asupra lăcașurilor de cult au fost gestionate exclusiv de comunitatea credincioșilor. În măsura posibilităților financiare și a regimului de proprietate a terenurilor, Eforia a încercat să pună în valoare bisericile reprezentative prin înființarea unor piațete în jurul lor. La capitolul *Despre înfrumusețarea orașului*, Regulamentul Organic prevedea ca „mănăstirile, bisăricile, care, după a lor sfințire și forma zidirei trebui să înfățișeze o privală măreață și mai ales acele ce nu sunt cu zidi încongiurați, trebui să descurce toate bojdeucile acele care nu numai ascund a lor privală, dar încă prin apropierea lor pun în primejdie a focului pe aceste lăcașuri dumnezăiești. Drept aceea, domnul împreună cu Obșteasca Adunare vor hotărî care din acele mănăstiri și bisărici pot sluji de piață și totodată să va face și închipuire pentru despăgubire acelora ce au făcut binale de piatră sau cărămidă cu embaticuri de veci”²⁸⁶.

Un prim pas pentru valorificarea monumentelor bisericesti a fost legea care reglementa proprietățile greco-mănăstirești din Iași. Prin hătărârea Adunării Obștești din 1 martie 1841 au fost desființate construcțiile, dughenele construite abuziv pe cimitirele lăcașurilor de cult. Terenurile erau înapoiate titularilor de drept cu condiția de a nu zidi alte clădiri. Mai mult, bisericile erau datoare „despre ulițe a le îngrădi numai cu galerii, pentru sloboda privire”²⁸⁷.

Tot în anul 1841, s-au ales bisericile reprezentative ale capitalei, în jurul cărora să se amenajeze piațete publice. La 28 ianuarie 1841 au fost selectate bisericile Banu, Sf. Gheorghe-Lozonschi, Sf. Ioan Botezătorul și Tălpălari. Ulterior, a fost adăugată și biserica Sf. Ilie²⁸⁸. În actul de înființare a acestor piațete publice se specifica în mod expres destinația lor: „deschiderea acestor piațuri să fie pentru singură înfrumusețarea orașului, iar nicicum pentru aducere de lucruri spre vânzare și ca cu înființarea acestor piațuri să se ferească locul trebuincios pentru îngroparea morților”²⁸⁹.

Piațeta bisericii Banu (pe strada Lăpușneanu) a fost întemeiată peste drum de lăcaș, „unde sunt casele postelnicului Racoviță”. Biserica Banu era un edificiu nou, construit în jurul anului 1800, la inițiativa mitropolitului Iacob Stamate. Lăcașul a fost clădit în stil neoclasic, după planurile arhitectului austriac Her Leopold. La anul 1841, biserica făcea parte din zona centrală a capitalei, fiind plasată pe Ulița Mare, care în acea vremea era axul orașului ce unea Palatul Domnesc cu bariera de la Copou. Pentru realizarea piațetei au fost expropriate 3 clădiri din curtea bisericii și alte anexe de peste drum, pentru care s-au plătit 9500 lei.

Piațeta bisericii Tălpălari²⁹⁰ era lângă casele boierului Petrache Cazimir, unde a locuit o scurtă perioadă domnul Ioniță Sandu Sturza după incendiul din 1827. Mai târziu, în aceste

²⁸⁵ cf. Scarlat Porcescu, *Catedrala Mitropolitană din Iași*, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Iași, 1977.

²⁸⁶ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția III, art. LXXIII, p. 438.

²⁸⁷ *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tom I, doc. 127, p. 193-195.

²⁸⁸ Pentru istoricul bisericilor menționate, vezi N. A. Bogdan, *Orașul Iași...; Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, vol. coord. de V. Drăguț și C. Nicolescu, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Iași, 1974; Viorel Erhan, *Mănăstiri și biserici din orașul Iași și împrejurimi*, Editura TehnoPress, Iași, 2003.

²⁸⁹ *Analele Parlamentare ale României*, tom X, partea a II-a, p. 476-478 și Anexa 19, lit. A.

²⁹⁰ Mihai Bogdan Atanasiu, *Biserica Tălpălari din Iași și ctitorii ei*, în „Monumentul”, XI, 2009, I, p. 17-32.

case a fost instalată Academia. Din această cauză, piațeta de la biserica Tălpăleri a mai purtat numele și de Piața Academiei. Biserica Tălpăleri a avut de suferit de pe urma incendiului din 1827. Reparată radical de marele vornic Dimitrie Cantacuzino-Pașcanu, biserica era considerată o zidire frumoasă. Pentru realizarea proiectului de piață au fost expropriate cinci binale vechi pentru care s-au achitat 3500 lei²⁹¹.

Piațeta bisericii Sf. Gheorghe „de lângă Curte”. Este vorba de piațeta bisericii Sf. Gheorghe Lozonschi²⁹² de lângă curtea domnului Mihail Sturza situată la nord de Mitropolie, actualul Seminar „Veniamin Costachi”. Biserica Sf. Gheorghe era și ea un edificiu nou, zidit în anul 1803, prin urmare plăcut la vedere. Pentru a se face piațeta au fost expropriate imobile în valoare de 6500 lei²⁹³. Se poate presupune că piațeta din jurul bisericii a fost amenajată pentru sistematizarea spațiului din fața reședinței domnului Mihail Sturza.

Piațeta bisericii Sf. Ilie. Biserica Sf. Ilie, azi dispărută²⁹⁴, a funcționat pe Ulița Sf. Ilie (str. V. Alecsandri), în vecinătatea palatelor unor mari boieri (Sturza, Rosetti, Cantacuzino-Pașcanu, Răducanu) și a unor instituții cu scop educativ (Școala de fete, Școala de Arte și Meserii și Cabinetul de Istorie Naturală)²⁹⁵. Pentru exproprierea dughenelor din jurul bisericii a fost alocată suma de 14.800 lei²⁹⁶. Fiind o zonă intens circulată, pe o stradă de legătură între două artere majore, Ulița Târgului de Sus (Bd. Independenței) și Ulița Goliei (str. Cuza-vodă), piața de la Sf. Ilie a fost folosită și ca stație de birje.

Piațeta de la biserica Sf. Ioan de lângă casele răposatului logofăt Răducanu. Biserica Sf. Ioan Botezătorul²⁹⁷ din Măji era situată la răsărit de biserica Sf. Ilie. Și ea se învecina cu casele unor boieri importanți (Mavrodi, Sturdza, Răducan, Milo) și cu principalele școli din oraș. Pentru realizarea piațetei au fost expropriate clădiri în valoare de 15.000 lei²⁹⁸.

Cele cinci piațete publice au acoperit zona centrală a orașului, din imediata apropiere a unor instituții de învățământ (Academia, Școala de Fete, Școala de Arte și Meserii, Cabinetul de Istorie Naturală) și a unor palate boierești impozante. Prin intermediul acestor piațete publice, de paradă, nu s-a urmărit doar valorificarea unor monumente bisericesti, care erau și destul de noi raportate la epoca regulamentară. Rostul piațetelor a fost și de a reglementa circulația trăsurilor într-o zonă rezidențială, ce adăpostea casele unora din cele mai importante familii boierești ale țării. De remarcat este faptul că zona veche a orașului, de la sud de Ulița Goliei (str. Cuza-vodă), în care erau concentrate cele mai reprezentative biserici ale capitalei, nu au fost amenajate piațete. Acest aspect se poate explica printr-o zonificare primară a activităților din oraș. La sud de Ulița Goliei era centrul negustoresc al orașului, în vreme ce la nord de această arteră începea zona rezidențială a capitalei, cu școli, palate boierești și piațete publice.

²⁹¹ *Analele Parlamentare ale României*, tom X, partea a II-a, p. 476-478 și Anexa 19, p. 528-529.

²⁹² C. Asăvoaei, *Biserica Sf. Gheorghe-Lozonschi. Cercetarea arheologică*, în „Monumentul”, III, 2011, p. 49-56.

²⁹³ *Analele Parlamentare ale României*, tom X, partea a II-a, p. 476-478 și Anexa 19, p. 528-529.

²⁹⁴ Nicolae Dascălu, *Biserica Sf. Ilie-Iași, o ctitorie din care a mai rămas doar hramul*, în „Monumentul”, VII, 2005, p. 59-68.

²⁹⁵ Dan Dumitru Iacob, *Proiecte edilitare în Iași primei jumătăți a secolului al XIX-lea. Piața de la biserica Sfântul Ilie*, în „Monumentul”, XI, 2009, I, p. 157-169.

²⁹⁶ *Analele Parlamentare ale României*, tom X, partea a II-a, p. 476-478 și Anexa 19, p. 528-529.

²⁹⁷ Cătălina Iliescu, *Biserica Sf. Ioan Botezătorul din Iași. Câteva lămuriri*, în „Monumentul”, III, p. 64-69.

²⁹⁸ *Analele Parlamentare ale României*, tom X, partea a II-a, p. 476-478 și Anexa 19, p. 528-529.

Palatele boierești. În privința reședințelor boierești, Regulamentul Organic nu a impus nici o condiție privitoare la regimul de înălțime, suprafața ocupată, mărimea grădinilor sau stilul arhitectural folosit. În felul acesta, nobilimea autohtonă a avut totală libertate de a se exprima prin intermediul propriilor reședințe²⁹⁹.

Potrivit cronicarului Manolache Drăghici, în Iași, la mijlocul secolului al XIX-lea, locuiau aproximativ „600 de boieri din toate stările”³⁰⁰. Prin urmare, în capitala Moldovei existau circa 600 de reședințe boierești. Dintre acestea, doar cele ale marilor boieri erau comparabile ca stil arhitectural cu palatele din Europa de Apus. Palatele boierești reprezentative pentru această perioadă au fost construite în stilul neoclasic, sub influența arhitecților austrieci și ruși. Marile case boierești nu puteau fi considerate, ca dimensiuni, egalele palatelor nobiliare din apusul continentului european. Majoritatea reședințelor boierești reprezentative din Iași primei jumătăți a veacului al XIX-lea aveau un parter înalt, ridicat peste un demisol din care plecau pivnițele destinate păstrării proviziilor. Deasupra parterului era un etaj cu saloane semicirculare și încăperi cu destinații diverse. Legătura dintre parter și etaj se făcea de obicei printr-o scară ornamentată (interioară?), care se dorea a fi monumentală. Fațadele clădirilor erau ritmate de pilaștri cu capitele clasice și ferestre dreptunghiulare ornate cu frontoane triunghiulare. Pe fațada principală era amenajată intrarea, care uneori era protejată de o boltă a trăsurilor. Unele dintre clădiri aveau fața principală împodobită cu un fronton triunghiular, clasic³⁰¹.

Interioarele erau de cele mai multe ori reprezentative pentru personalitatea proprietarului. Astfel, nu lipsea holul de acces larg, din care pornea scara monumentală în trei sau două brațe, balustrada decorată, salonul mare cu plafon pictat, coloane adosate, lambriuri, parchetul cu esențe și modele pe gustul epocii, oglinzile cu rame din lemn sculptat sau ipsos, rozete și candelabre decorative și câte alte elemente ce constituie apanajul stilului clasic eclectismului³⁰².

Planurile orașului Iași desenate în această epocă înfățișează multe clădiri voluminoase ca fiind casele unor boieri importanți. De regulă, aceste reședințe sunt plasate în mijlocul unor

²⁹⁹ Johan Daniel Ferdinand Neigebaur, consulul Prusiei, a observat, în anul 1845, că „poliția nu și-a permis îngăduit niciodată să prescrie atotputernicilor boieri să țină o ordine oarecare” în ceea ce privește organizarea propriilor curți din Iași (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 267).

³⁰⁰ Manolachi Drăghici, *op. cit.*, p. 49.

³⁰¹ Pentru descrieri mai amănunțite ale caselor boierești din Iași v. D. Bădărău, *Iașii vechilor zidiri până la 1821*, Ediția a II-a, Editura Demiurg, Iași, 2007, p. 324-354; Ioan Sasu, *Case și palate boierești din Iași. 1791-1859*, în „Monumentul”, I, 1999, p. 117-120; idem, *Locuințe boierești neoclasiche din Iași*, în „Monumentul”, II, 2000, p. 1-5; idem, *Locuințe boierești neoclasiche din Iași*, în „Monumentul”, IV, 2002, p. 1-5; idem, *Locuințe boierești neoclasiche din Iași*, în „Monumentul”, VII, 2005, p. 451-458; idem, *Locuințe boierești neoclasiche din Iași*, în „Monumentul”, VIII, 2006, p. 271-281.

³⁰² Aurica Ichim, Smaranda Gâlea, Titel Sinescu, *Decorațiuni ale caselor și palatelor boierești din secolul al XIX-lea în Iași*, în „Monumentul”, III, 2001, p. 78-84. La începutul perioadei regulamentare, gusturile artistice ale nobilimii nu aveau un standard prea ridicat. În anul 1836, diplomatul prusian a fost dezamăgit de maniera în care erau amenajate interioarele reședințelor boierești: „fusesem nevoit să constat, cu ocazia mai multor vizite pe care a trebuit să le fac, cât de nespuse de grosolane și de urâte, în pofida fațadelor frumoase, sunt nu numai toate materialele de construcție, dar și lucrările dulgherilor și tâmplarilor. Acestea trebuiau să fie rodul celor mai neiscușiți meșteșugari puși să împodobească o casă” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 494).

parcuri mari, înconjurate de atenanse destinate slujitorilor. În acest sens, diplomatul rus Nicolai Karlovici Giers declara în anul 1842 că i-au „plăcut casele particulare ale boierilor, construite în cea mai mare parte cu o grădină într-o parte și o curte în cealaltă”³⁰³.

După incendiul din 1827, mulți boieri și-au refăcut reședințele din Iași³⁰⁴. Lucrările de renovare a palatelor sunt atestate atât de izvoare scrise cât și arheologice. Palatul Rosetti-Roznovanu, actualul sediu al Primăriei Iași, a impresionat pe contemporani prin dimensiunile și decorațiunile sale. În anul 1830, marele vistiernic Iordache Rosetti Roznovanu a început construcția palatului după planurile arhitectului austriac Gustav Freiwald, cel care a lucrat și la proiectul noii Mitropolii. Pentru decorația pereților interiori a fost cooptat pictorul Ludovic Stawski. Paraclisul palatului a fost pictat de Ioan Balomir. Reședința, cea mai frumoasă din acea perioadă, avea holuri mari, saloane înalte, lespezi de marmură, balustrade elegante și multe influențe din palatele occidentale. Fațada palatului avea pe frontispiciu chipurile zeilor Apollo și Diana, iar în curte erau amplasate statuile zeilor Hercule, Minerva, Atlanta și Marte³⁰⁵.

Aproximativ în aceeași perioadă a început și refacerea palatului domnului Mihail Sturza. Instalat în scaunul Țării Moldovei, Mihail Sturza, a cerut de la visterie suma de 38 mii galbeni pentru refacerea și extinderea caselor sale, întrucât Curtea Domnească era distrusă. Domnul și-a dorit un palat mai mare și mai frumos ca al vistiernicului Iordache Rosetti-Roznovanu, de aceea a încredințat lucrările inginerului Singurov³⁰⁶. Potrivit planului orașului întocmit de Mihalik de Hodocin, a fost adusă apă în interiorul palatului, acesta fiind singurul caz atestat în capitală. În fața reședinței domnești, în jurul bisericii Sf. Gheorghe-Lozonschi, a fost amenajată o piațetă publică³⁰⁷, iar pe malul râpei Pevițoaei a fost amplasată o unitate de pompieri. Grajdurile curții, alcătuite din mai multe corpuri de clădire, se întindeau până spre Ulița Mare. În spatele palatului, spre curtea Mitropoliei, a fost amenajată o grădină.

Cercetările arheologice întreprinse la câteva case boierești reprezentative au evidențiat modul în care s-a derulat procesul de reabilitare a palatelor după incendiul din 1827. Casa Balș-Sturza, sediul Poșta Română din strada Cuza-vodă, a fost restaurată la începutul anilor 2000. Cu acest prilej s-a descoperit că actualul palat, ridicat de Iordache Balș spre mijlocul secolului al XIX-lea, este așezat pe fundațiile de piatră a unei construcții ce avea intrarea orientată spre vest, spre ulița Sf. Ilie (str. V. Alecsandri). La rândul lor, aceste fundații adânci și cu arce de descărcare, încorporau pivnițe mai vechi³⁰⁸. O situație similară a fost documentată în urma cercetărilor arheologice efectuate la casa istoricului A. D. Xenopol³⁰⁹

³⁰³ *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 60.

³⁰⁴ Prințul Anatoli Demidov a subliniat, în anul 1838, rolul jucat de incendiul din 1827 în schimbarea înfățișării capitalei: „Fizionomia exterioară a acestui oraș oferă mult mai puține urme ale stilului oriental decât cea a Bucureștiului; este în același timp adevărat că incendiul petrecut în 1827, distrugând vechile clădiri, a deschis spațiul arhitecturii moderne, ale cărei forme au fost influențate de gustul folosit nu departe de aici, în orașele noi ale Rusiei” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 654).

³⁰⁵ Ion Mitican, *Palatul Roznovanu. O poveste romantică*, Editura TehnoPress, Iași, f.a., p. 12-13.

³⁰⁶ D. Bădărău, I. Caproșu, *op.cit.*, p. 341.

³⁰⁷ Vezi notele 275 și 276.

³⁰⁸ Stela Cheptea, *Câteva considerații privind locul cercetării arheologice în restaurarea monumentelor*, în „Monumentul”, III, 2001, p. 18-24.

³⁰⁹ Pentru informații documentare asupra imobilului, vezi S. Iftimi, „Vila Riria”, *casa istoricului A. D. Xenopol*, în „Monumentul”, VI, 2004, p. 149-163.

din strada V. Conta, nr. 9. Fundațiile de piatră ale unui prim edificiu au fost săpate în pământ galben steril, secționând un strat de pământ negru cu pigment de arsură și materiale ceramice care datează de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul veacului al XVIII-lea. Casa a suferit distrugerii mari datorită unui incendiu din prima jumătate a secolului al XIX-lea. După această ruinare, peste vechile temelii au fost zidite câteva asize de piatră prin care s-a realizat uniformizarea fundațiilor, apoi s-a clădit elevația din cărămidă manuală. La sfârșitul veacului al XIX-lea, imobilul a suferit o nouă reparație capitală la care s-a întrebuițat cărămida industrială și mortar cu ciment. În urma acestei renovări, edificiul a căpătat imaginea binecunoscută astăzi³¹⁰.

Casa Carp, sediul Universității de Artă „George Enescu”, prezintă aceleași etape în evoluția constructivă. La sfârșitul veacului al XVII-lea a fost construit un prim edificiu a cărui fundații au secționat straturi de cultură din secolele XV-XVII. Casa a fost extinsă în veacul al XVIII-lea cu un corp de clădire fundat pe arce de descărcare din piatră. În secolul al XIX-lea, reședința boierească a fost distrusă de un incendiu și a fost reconstruită cu cărămidă manuală și piatră așezate pe fundațiile vechi³¹¹.

După incendiul din 1827, unele familii boierești au ales să părăsească vatra veche a orașului și să-și construiască palate pe dealul Copou, pe Ulița Podul Verde aflată în continuarea Uliții Mari. Datorită caracterului cosmopolit al Uliții Podul Verde, toată strada de la bariera Copou la Palatul Administrativ a căpătat numele de Ulița Mare. Analizând planurile orașului din prima jumătate a secolului al XIX-lea, se poate constata că principalele familii boierești ale Moldovei și-au ridicat reședințe spațioase, înconjurate de grădini (perdele de vegetație în calea răspândirii incendiilor) pe o axă ce unea Palatul Administrativ cu bariera Copou (Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt – Piața Unirii – str. Lăpușneanu – Fundație – Bd. Carol I). Palate ale unor boieri mari se găsesc și în spațiul cuprins de Ulița Târgul de Sus (Bd. Independenței) și Ulița Goliei (str. Cuza-vodă). Prezența acestora în preajma mănăstirii Golia, de unde începea distribuția apei în oraș, poate fi pusă în legătură cu accesul direct la o sursă de apă constantă ce asigură stingerea rapidă a eventualelor incendii.

După cum au remarcat călătorii străini, cartierele locuite de boierimea ieșeană erau aspectuoase. Consulul general al Franței în principatele dunărene a descris felul în care reședințele boierilor contribuiau la frumusețea capitalei: „orașul are câteva cartiere foarte curate împodobite cu mărețe clădiri ce aparțin mării boierimi. Văzut de sus, orașul are o frumoasă priveliște din cauza bisericilor și a unui număr mare de case frumoase, clădite de curând a căror albeață transparentă este conturată de verdeața dealurilor”³¹².

Stabilirea în număr însemnat a boierimii mari și mici pe dealul Copou, a transformat această zonă a orașului într-un cartier rezidențial, cvasiorganizat după un plan geometric. Ulița Copou (Bd. Carol I) și Ulița Asachi (str. L. Catargi) formau două axe aproape paralele ce străbăteau dealul de la sud la nord. La rândul lor ele erau secționate de străzi transversale orientate vest-est. În felul acesta a rezultat un carioaj cu loturi dreptunghiulare, dar inegale.

³¹⁰ Cercetarea arheologică s-a derulat în anii 2011-2012 sub coordonarea științifică a dr. Stela Cheptea de la Academia Română-Filiala Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană.

³¹¹ Cercetarea arheologică s-a derulat în anii 2005-2006 sub coordonarea științifică a dr. Stela Cheptea de la Academia Română-Filiala Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană.

³¹² *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 237.

La bariera Copou a fost amenajată, în anul 1833, prima grădină publică a Iașilor „spre înfrumusețarea capitalii, spre sănătate și plăcere locuitorilor ei”, așa cum cerea Regulamentul Organic³¹³. Grădina publică a fost realizată cu ajutorul locuitorilor din satele din jur, care lucrau sub supravegherea unui grădinar. Din bugetul eforiei pe anul 1837 s-au plătit 3605 lei pentru „satele ce au adus copaci la grădina publică”³¹⁴. Grădinarul parcului avea o leafă de 3000 lei pe an, destul de consistentă dacă avem în vedere că arhitectul orașului încasa 4800 lei pe an. Exista și un post de paznic al grădinii, care primea 480 lei pe an³¹⁵. La Copou, era plimbarea favorită a ieșenilor din toate clasele sociale, așa cum mărturisesc numeroase scrieri de epocă³¹⁶.

Spre mijlocul secolului al XIX-lea, se plănuia extinderea orașului dincolo de bariera Copou, pe moșia mănăstirii Trei Ierarhi. La 7 iulie 1850, ministrul Mihail Kogălniceanu a încheiat un protocol cu egumenul mănăstirii Trei Ierarhi, prin care mănăstirea a primit 400 de galbeni în schimbul a 38.400 stânjani pătrați sau 13 fâlci (cca 38 ha.) de teren în prelungirea Ulișii Podul Verde. În acest nou sector al orașului urma să fie prelungită Ulița Copou, care trebuia să măsoare în lățime 12 stânjani lățime (aprox. 24 m). Ulițele laterale ar fi trebuit să posede o lățime de 8 stânjani (cca. 16 m). Tot pe acest lot cumpărat de la mănăstirea Trei Ierarhi a început construirea cazarmii de la Copou³¹⁷. Izbucnirea Războiului Crimeii, ocuparea Moldovei de trupele rusești și apoi de cele austriece au amânat planurile de extindere a zonei rezidențiale spre nord.

³¹³ *Regulamentul Organic*, Anexa H, Secția III, art. LXXIX, p. 439. După cum a indicat Paul Kornbach, la mijlocul secolului al XIX-lea, la Iași existau mai multe locuri de promenadă: „printre locurile publice de plimbare și grădini găsim în Iași grădina populară (Grădina Publică), mai încolo grădina C. Sturza, Copoul și Ulița Mare. Dintre suburbiile sau așa-numitele mahalale merită să fie numite mai ales următoarele, care sunt specifice prin indeletnicirile și petrecerile poporului moldovean: Tătărași, cu multe hanuri, o grădină mare și cu alte locuri de distracție, Țigănimia și Șesul Bahluiului, amândouă locuri în care stau țigani” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. V, p. 546). Detalii privind amenajarea grădinilor publice din Iași, vezi la M. Ciubotaru, *Grădinile publice din Iași în secolul al XIX-lea (1). Grădina publică din Copou*, în „Monumentul”, XVI, 2014, I, p. 367-414; idem, *Grădinile publice din Iași în secolul al XIX-lea (2). Grădina domnească și Grădina Aleilor*, în „Monumentul”, XVII, 2015, II, p.197-218; idem, *Grădinile publice din Iași în secolul al XIX-lea (3). Grădina Beilicului și Grădina Barnovschi*, în „Monumentul”, XVIII, 2016, p. 231-246.

³¹⁴ *Analele Parlamentare ale României*, tom VIII, partea a II-a, Anexa 25, p. 585.

³¹⁵ *Ibidem*, tom X, partea a II-a, Anexa 22/A, p. 562.

³¹⁶ În acest sens mărturia diplomatului Nikolai Karlovici Giers, din anul 1841, este edificatoare: „Am avut ocazia să mă familiarizez cu ținutul înconjurător al Iașilor, care era încărcat de livezi și de vii. Un loc favorit pentru plimbări al locuitorilor Iașilor era Copou, o câmpie care ducea în direcția drumului spre Sculeni. La numite ore, acolo, cetățenii se adunau pentru a se bucura de aer curat. Oricine poseda o caleașcă (și cine nu are una în Iași?) simte datoria să iasă la Copou. O fanfară militară cântă acolo aproape zilnic, înconjurată de multe trăsuri. Boierii își fumau, plini de importanță pipele iar tinerii se îngrămădeau în jurul doamnelor care erau îmbrăcate elegant și, în mare parte, sulemenite. trebuie să spun că, totuși tinerele femei, măritate și nemăritate, din clasele de sus nu recurgeau la această formă de înfrumusețare” (În ciuda eforturilor, în anul 1837, igiena pe unele ulițe ale orașului lăsa foarte mult de dorit: „în câteva ulițe, care nu sunt pavate, nu poți să răzbați chiar cu trăsura. Aceste ulițe constituie adevărate focare de infecție, a căror influență adăugată acelorora ale unei mlaștini, care printr-o nepăsare condamnabilă este lăsată să băltească la porțile Iașilor, dau orașului un aer foarte nesănătos; aici nu este vorba decât de friguri și de boli” (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 80-81).

³¹⁷ *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri 1776-1861*, seria A, Moldova, vol. II, doc. 238, p.362.

CONCLUZII.

Sistematizarea orașului Iași a fost înlesnită de o conjunctură politică internațională favorabilă. Răscoala grecilor din 1821 a dus la reinstaurarea domnilor pământeni pe tronurile Moldovei și Țării Românești. Războiul ruso-turc din anii 1828-1829, ocupația militară rusă din anii 1828-1834 și instaurarea protectoratului rus au creat condițiile ieșirii Principatelor Române din orbita civilizației turco-grecești, orientale și apropierea societății românești de valorile Europei Occidentale. Distrugerile cauzate orașului de revolta grecilor din 1821, incendiul din 1827 și ocupația rusească din 1828-1834 au deschis calea aplicării unor reglementări urbanistice menite să reconstruiască orașul după principii moderne. Introducerea Regulamentului Organic, cu toate imperfecțiunile sale, în administrația Țărilor Române, a avut darul să instaureze legi clare după care erau rezolvate problemele locuitorilor.

În domeniul administrării și sistematizării orașelor, Regulamentul a introdus reguli moderne, de inspirație occidentală, nemaiîntâlnite în spațiul românesc. A fost introdusă autonomia urbană. Conducerea orașelor, Eforia, era încredințată unor orașeni aleși prin vot censitar. Președintele Eforiei se subordona Departamentului Problemelor din Lăuntru și prin acesta domnului țării. Astfel, domnul nu mai avea o cale directă de a interveni în problemele orașelor în general și a capitalei sale în mod special. Eforia Iașilor a fost alcătuită din cinci membri aleși anual. Conducerea avea surse fixe de venituri și capitole clare de cheltuieli. Prevenirea și stingerea incendiilor, iluminatul public, menținerea curățeniei, aprovizionarea cu apă, asistența medicală, întreținerea unei școli, asigurarea pazei și ordinii erau principalele atribute ale conducătorilor orașului. Pe lângă acestea, Eforia veghea la aplicarea unor norme moderne de urbanism. Ulițele capitalei trebuiau îndreptate și pardosite cu piatră. Pe marginea străzilor puteau fi construite doar clădiri din piatră și cărămidă, după un model aprobat. Comerțul a fost reglementat prin fixarea unor zone special amenajate pentru depozitarea și desfacerea produselor. O parte dintre bisericile și mănăstirile capitalei au fost valorificate prin crearea în jurul lor a unor piețe publice.

Aplicarea noilor precepte urbanistice s-a făcut sub îndrumarea unor arhitecți și ingineri străini și autohtoni. La începutul perioadei apar des menționați, în proiecte publice, dar și particulare, arhitectul austriac Fraywald și inginerul rus Singurov. Spre sfârșitul intervalului sunt consemnați inginerul austriac Mihalik de Hodocin și inginerii români Gh. Asachi și Alecu Costinescu. Din această cauză, clasicismul de tip austriac și rusesc a cunoscut o oarecare răspândire la amenajarea clădirilor din Iași.

Punerea în practică a Regulamentului Organic a schimbat înfățișarea orașului. Străzile capitalei au fost îndreptate și pavate cu piatră. Din păcate, edilii nu și-au propus realizarea unor artere largi și drepte, care să se termine în mari piețe publice. Țelul arhitecților a fost de a restaura trama stradală medievală din epoca lui Vasile Lupu. În acest scop s-au verificat documentele de proprietate ale loturilor de la stradă și s-au făcut îndreptări, lărgiri doar acolo unde actele vechi au permis. Drept urmare, traseele principalelor ulițe ale capitalei nu s-a schimbat radical față de perioada anterioară. Aspectul străzilor, însă, a cunoscut transformări drastice. Vechiul pavaj cu bârne din lemn a fost înlocuit cu cel de piatră dură adusă din râurile de la munte. Dar, tratarea superficială a infrastructurii drumurilor, compactarea defectuoasă a stratului suport a provocat multe denivelări ce produceau stricăciuni trăsurilor și disconfort călătorilor. Clădirile de la marginea ulițelor au fost construite doar din piatră și cărămidă,

după modele aprobate de arhitectul orașului. Pe Ulița Mare s-a impus ridicarea la frontul străzii doar a caselor cu etaj și acoperite cu tablă. Pe laturile drumurilor au fost amenajate canale de scurgere și trotuare și montate felinare. În intersecțiile principale au fost amplasate cișmele și bazine de apă.

În această perioadă s-a realizat și o zonificare primară a activităților din oraș. Separat de așezare, pe malul Bahluiului și al pâraurilor Nicolina și Cacaina au fost clădite abatorul, fabrica de lumânări și cărămidării, surse de incendiu, mirosoși neplăcuți și mizerii cauzatoare de boli molipsitoare.

În partea de jos a capitalei, pe Ulița Târgului de Jos (Esplanada Teatrului Luceafărul și str. Grigore Gica), Ulița Sf. Vineri (bd. Anastasie Panu), Ulița Podul Vechi (str. Costache Negri) și străzile adiacente, au fost concentrate principalele piețe comerciale ale orașului.

În perimetrul delimitat de Ulița Academiei (str. Arcu), Ulița Goliei (str. Cuza-vodă) și Ulița Târgului de Sus (bd. Independenței) au fost așezate principalele instituții de învățământ – Academia, Școala de Fete, Școala de Arte și Meserii, Cabinetul de Științe Naturale, Institutul de Moașe, toate piețele publice – Banu, Tălpălari, Sf. Gheorghe, Sf. Ilie și Sf. Ioan Botezătorul și reședințele unor importante familii boierești – Sturza, Balș, Ghica, Cantacuzino, Calimah. Prin intercalarea instituțiilor de învățământ cu piețele publice și palate boierești s-a conturat un fel de centru civic al orașului.

La nord de Ulița Târgului de Sus, în Muntenimi și pe dealul Copou, era situată zona rezidențială a orașului. Mai ales pe Ulița Podul Verde (Bd. Carol I), devenită în această perioadă o extensie a Uliții Mari (Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt), au fost construite palate boierești înconjurată de grădini și curți întinse. La capătul Uliții Podul Verde a fost amenajată Grădina Publică (Parcul Copou), loc de plimbare și relaxare pentru toate categoriile de ieșeni.

Schimbarea la față a capitalei, trecerea de la orașul de tip oriental la cel occidental s-a făcut în timp, odată cu schimbarea generațiilor. Mulți străini care au vizitat Iași, dar și autohtoni precum Alecu Ruso și Vasile Alecsandri, au remarcat coexistența a două lumi. Pe de o parte erau generațiile în vârstă atașate valorilor, modei constantinopolitane, pe de altă parte era valul de tineri școliți la Viena, Berlin și Paris, care încercau impunerea unui stil de viață apusean. La mijlocul secolului al XIX-lea, transformarea firească a orașului a fost încetinită de evenimentele politice de pe scena internațională. Izbucnirea Războiului Crimeii (1853-1856), ocupația rusească și austriacă au provocat distrugerii infrastructurii capitalei și a instaurat o dezordine în administrarea orașului. Unirea Principatelor Române, din anul 1859, prin dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza și mutarea capitalei la București a însemnat sfârșitul unei ere pentru Iași. Într-un timp foarte scurt, elita politică și economică a fostei capitale a Moldovei s-a mutat la București, iar Iași au devenit un oraș de provincie.

*Conditions and Projects Related to the Systematization
of the City of Iasi between 1821-1859
(Abstract)*

The present study is a chapter of the doctoral thesis, which deals with the urban development of the city of Iași, from the foundation until the modern age. The research required extensive documentation, both on the written information and on the cartographic sources regarding the old capital of Moldavia. Romanian principalities were for a long time on the orbit of the Ottoman civilization, this involving also the taking over of urban features across the Empire, especially during the Phanariotes' reign. After the Romanian rulers' regaining of the throne (1822), especially after the Peace of Adrianople (1829), the Romanian countries became increasingly open to the Western civilization. The protectorate regime established by the Tsarist Empire, but especially the years of direct administration of the Principalities by Russia, contributed to this Westernization process. The new "Constitution" of the Principalities, called the Organic Regulation (1830), provided the legislative framework for modernization, including for urban development. *The Administrative Handbook of Moldavia* further developed the measures that had to be transposed into practice. Plans of the city of Iași were created (J. Rasec, 1844), specifying the measures for delimiting and controlling the access into the city (barriers) and for splitting the capital city into six blocks. An autonomous city government has been established, based on modern models.

Measures were taken to prevent and extinguish fires by organizing the fire brigade; the organization of street lighting was a constant concern of the city. Measures were taken to sanitize the city, drying the swamps and relocating parish cemeteries outside the capital to prevent epidemics. There has been a zoning of the city according to the occupations, moving to the outskirts the crafting jobs that have generated significant dirt and unpleasant odors. The water supply, the eternal problem, was solved with the help of engineer Mikhailik of Hodocin who came from Transylvania (1843). He replaced the old ceramic pipes (fired clay) with cast iron pipes. A real program of embellishment of the capital city was put into practice, by paving the streets, setting up city markets close to the more important churches. Steps have been taken to align the buildings in order to ensure street fronts. The new urban measures aimed at increasing the visibility of important buildings (Royal Court, boyar palaces or churches). The neoclassical architecture has gained a great spread, giving Western air to Iași. In Moldavia, Austrian or Italian architects were involved.

In the mid-nineteenth century, the natural transformation of the city was slowed down by political events on the international scene. The outbreak of the Crimean War (1853-1856), the Russian occupation and the Austrian occupation have caused destruction of the capital city infrastructure and created a disorder in the administration of the city. The union of the Romanian Principalities, in 1859, by the double election of Prince Alexandru Ioan Cuza and the transfer of the capital to Bucharest, which meant the end of the capital city era for Iași. In a very short time, the political and economic elite of the former capital of Moldavia moved to Bucharest, and Iași turned into a provincial city.

Keywords: *westernization, modernization, urban development, protectorate of Russia, Organic Regulation.*

Fig. 1. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Imagini din epocă

Fig. 2. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. *Planul Iassilor rădicat și redus de inginerul Fred. Peytavin. Litografia lui Partheni, 1857*

Fig. 3. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea.
Planul drumului apelor capitalei redicat în anul 1843 și pus în aplicație de Domnitorul Prințul Mihail Sturza.
Litografiat la Institutul Albeinei, 1857. Mihailic de Hodocin, montanist și hidraulic
al Departamentului Lucrărilor Publice

Fig. 4. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea.
Planul topografic al orașului Iași, 1844. Ridicat de inginerul Iosif Rasec

A

B

Fig. 5. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. **A.** Bariera Nicolinei. Imagine din epocă.
B. Fragment din planul Peytavin: 1. Bariera Nicolinei; 2. Mănăstirea Frumoasa;
 3. Podul Lung (șoseaua Nicolina); 4. Pârâul Nicolina; 5. Biserica Ziua Crucii

Fig. 6. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Barierele Socola și Bularga: 1. Palatul domnesc; 2. Podul Roș; 3. Ulița Iarmarocului (șoseaua Socola); 4. Biserica Sf. Nicolae din Iarmaroc; 5. Bariera Socola; 6. Călea Chișinăului; 7. Bariera Bularga sau Țuțora. Prelucrare după Planul Peytavin

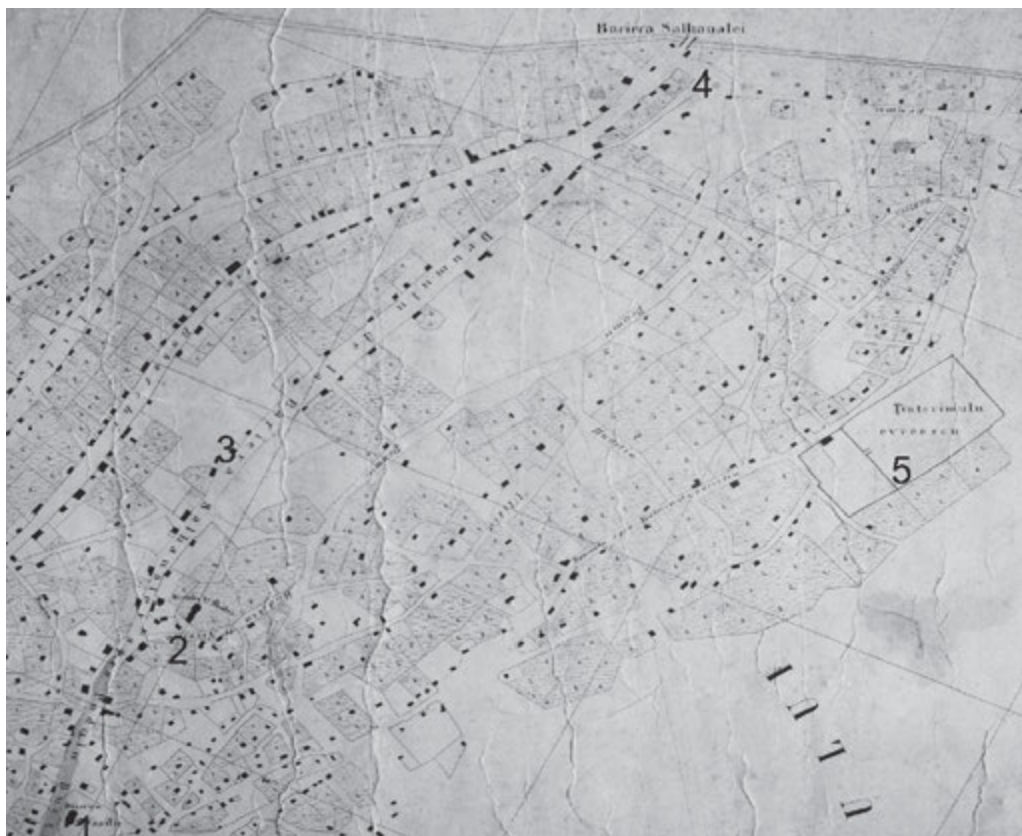

Fig. 7. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Bariera Salhana:
1. Biserica Sf. Vasile; 2. Biserica Sf. Nicolae-Ciurchi; 3. Ulița Salhanalei (str. Vasile Lupu);
4. Bariera Salhanalei; 5. Cimitirul evreiesc

Fig. 8. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Bariera Moara de Vânt sau a Șorogarilor (jos):
 1. Ulița Șorogarilor (str. Moara de Vânt); 2. Cimitirul Spitalului Sf. Spiridon (Cimitirul Petru și Pavel);
 3. Spitalul Sf. Treime Cantacuzino-Pășcanu; 4. Bariera Moara de Vânt sau a Șorogarilor

Fig. 9. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Barierele de pe latura de nord est a orașului:
 1. Palatul Domnesc (Palatul Culturii); 2. Bariera Șorogarilor; 3. Bariera Albineț; 4. Bariera Sărăriei;
 5. Bariera Podul Verde (Copou); 6. Grădina Copou; 7. Pârâul Cacăina; 8. Cimitirul Spitalului Sf. Spiridon
 (Cimitirul Sf. Petru și Pavel). 9. Spitalul Sf. Treime Cantacuzino-Pășcanu. Prelucrare după Planul Peytavin

A

B

Fig. 10. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea.

A. Bariera Podul Verde (Copou). Tabloul din epocă: se observă podul cu pământ peste șanțul orașului, căsuțele paznicilor barierei și felinarele de iluminat. În perspectivă se vede Ulița Podul Verde (Bld. Carol I).

B. Fragment din Planul Peytavin (jos): 1. Bariera Copou; 2. Grădina Publică (Parcul Copou); 3. Ulița Podul Verde; 4. Biserica Sf. 40 Mucenici; 5. Ulița Păcurari

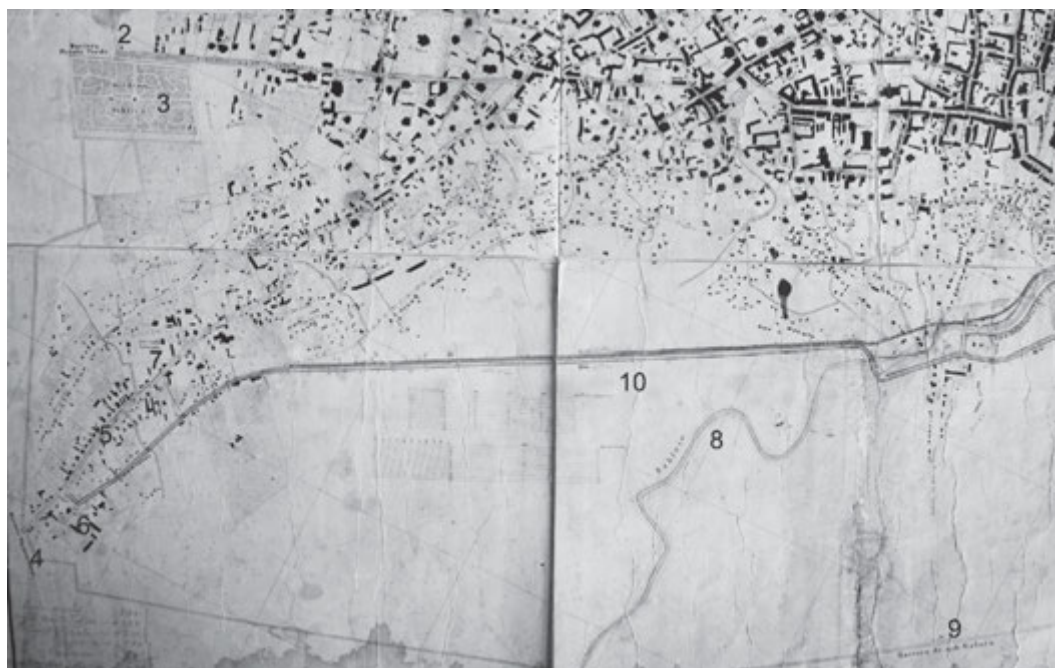

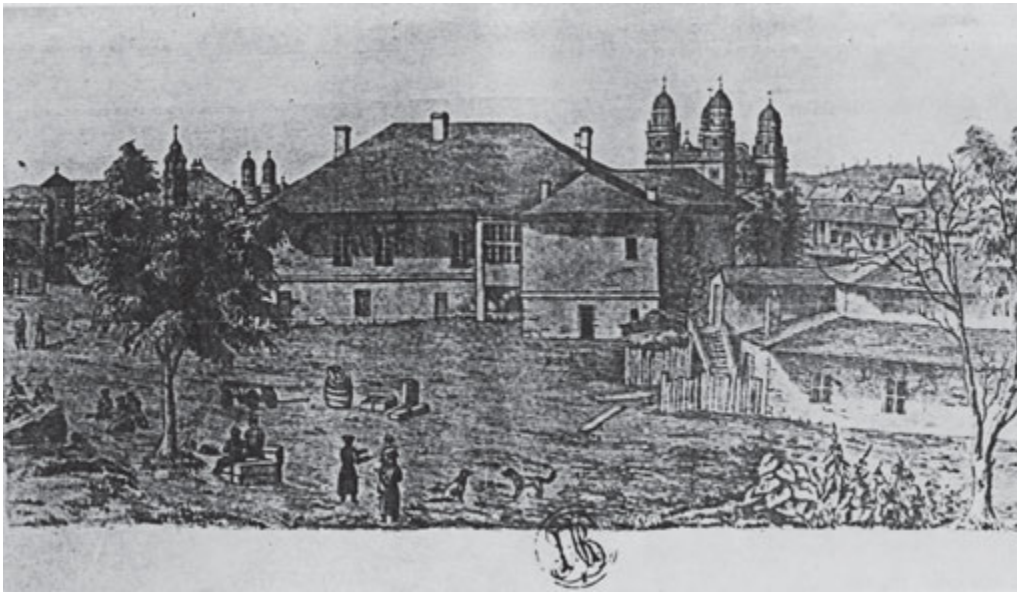
Fig. 11. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Barierele de pe latura de sud vest a orașului:
 1. Palatul Domnesc; 2. Bariera Copou; 3. Grădina Publică; 4. Bariera Păcurari; 5. Ulița Păcurari;
 6. Biserica Sf. Treime; 7. Biserica Luterană (Sf. Mina); 8. Râul Bahlui; 9. Bariera de sub Galata sau Ipsilant;
 10. Șosea de centură de la Bariera Păcurari la Barierele Țuțora, Socola și Nicolina.
 Deasupra șoselei, cu o linie îngroșată este marcat canalul colector de sub versantul de sud-vest al orașului

Fig. 12. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Șanțul orașului și cursul vechi al pârâului Nicolina:
 1. Palatul Domnesc; 2. Șanțul orașului; 3. Bariera Socola; 4. Bariera Târgușor Nicolina; 5. Bariera de sub Galata sau Ipsilant; 6. Cursul vechi al Nicolinei spre Podul Roș; 7. Râul Bahlui; 8. Șoseaua de centură care lega Bariera Păcurari de Barierele Țuțora, Socola, Nicolina. Deasupra șoselei, cu o linie îngroșată este marcat canalul colector de sub versantul orașului. Prelucrare după Planul Peytavin

Fig. 13. Orașul Iași la sfârșitul veacului al XIX-lea. Vechiul șanț al orașului și cursul pârâului Nicolina:
 1. Palatul Administrativ; 2. Bariera Nicolina; 3. Bariera Ipsilant; 4. Râul Bahlui;
 5. Cursul Nicolinei deviat în vechiul șanț de sub dealul Galata

A

B

Fig. 14. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea.

A. Clădirea Eforiei și Poliției Capitalei. Reprezentare din epocă

B. Fragment din Planul Hodocin: 1. Eforia; 2. Teatru Vechi; 3. Mănăstirea Dancu (azi dispărută, pe locul actualului Teatru Național); 4. Palatul Rosetti-Roznovanu (actuala Primărie Iași); 5. Mitropolia; 6. Palatul domnului Mihail Sturza; 7. Mănăstirea Golia; 8. Biserica Sf. Ioan Botezătorul

A

B

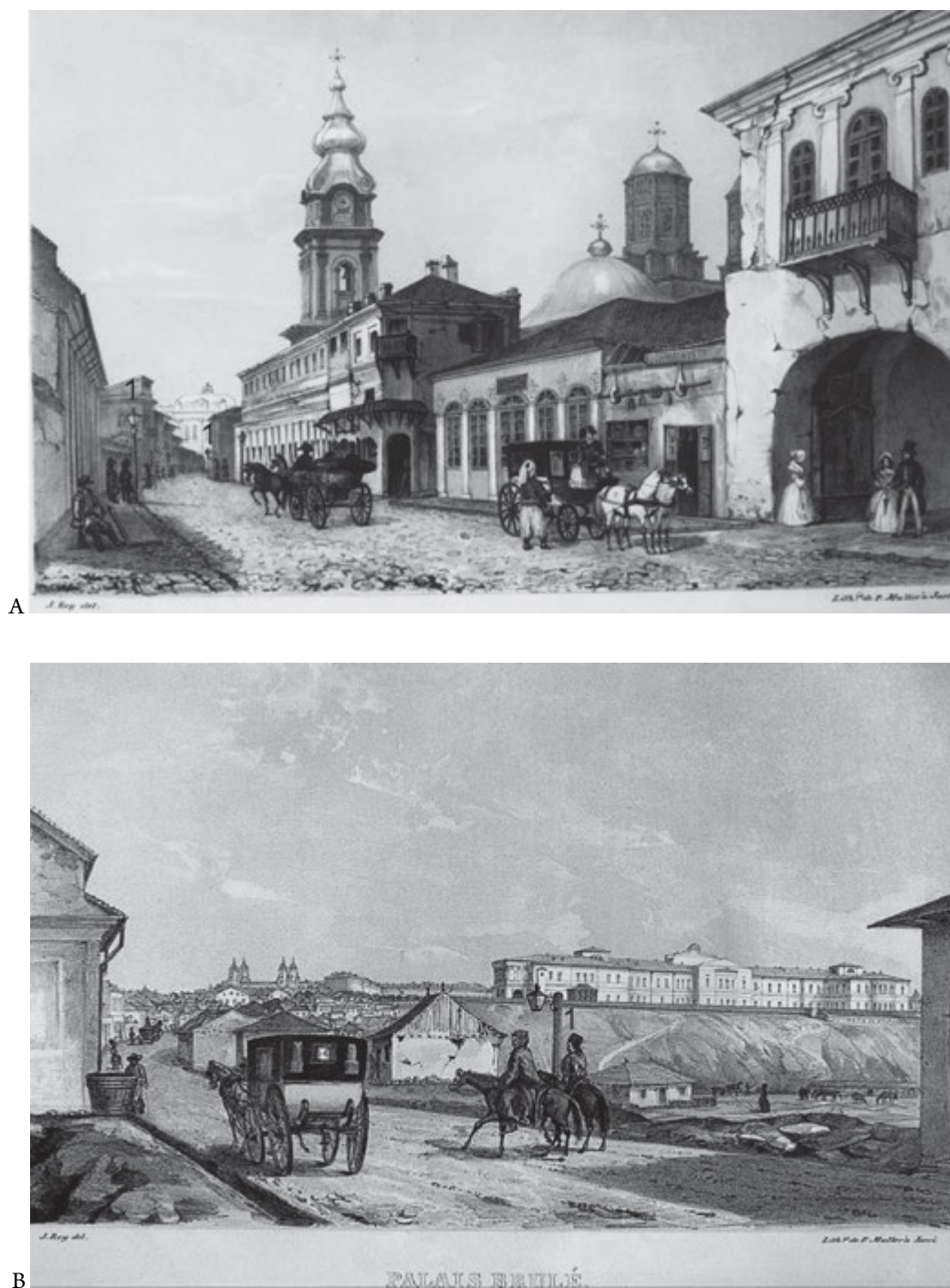
Fig. 15. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea.
A. Foișorul de foc de pe Sărărie (stânga sus). **B.** Turnul Mănăstirii Trei Ierarhi.
 Prelucrare după imagini din epocă

Fig. 16. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea.
Sediul pompierilor de la Biserica Sf. Gheorghe-Lozonschi (1) și Ulița Podul Vechi (2).
Prelucrare după Planul Rasec

Fig. 17. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Sediul pompierilor din Sărărie (1) și Tătărași (2).
Prelucrare după Planul Rasec

B

Fig. 18. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. **A.** Ulița Mare; **B.** Ulița Palatului domnesc. Pe margine sunt montate felinare (1) pentru iluminatul stradal, mai dese pe străzile centrale și mai rare la periferie. Prelucrare după imagini din epocă

Fig. 19. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Fabrica de lumânări și abatorul amplasate la periferia orașului, pe malul Bahluiului. Prelucrare după Planul Rasec

Fig. 20. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Apeductul peste Cacăina: 1. Curtea Domnească; 2. Pârâul Cacăina; 3. Podul Bucșinescu; 4. Podul de lemn din spatele Spitalului Evreesc; 5. Apeductul peste Cacăina; 6. Biserica Sf. Ioan de la Suceava (Nicoriță); 7. Biserica Sf. Pantelimon (este greșit marcată ca fiind biserica Sf. Ioan Zlataust); 8. Mănăstirea Golia cu Turnul Apelor. Prelucrare după Planul Rasec

Fig. 24. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Principalele instituții de învățământ: 1. Academia; 2. Școala de arte și meseri; 3. Cabinetul de științe naturale; 4. Școala de fete

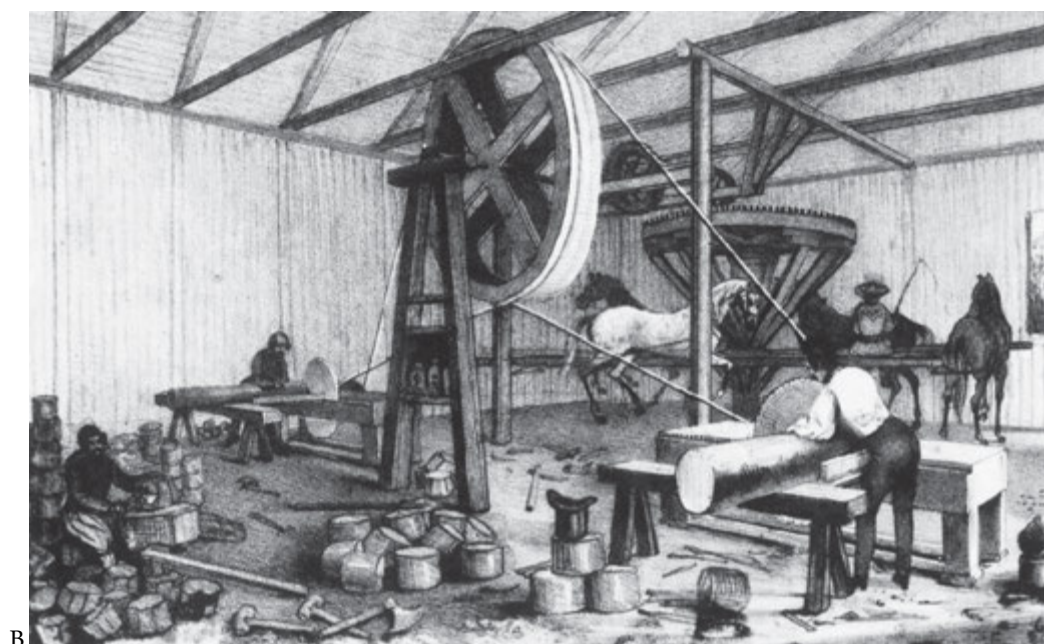

Fig. 25. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. **A.** Ulița Mare pardosită cu pavele de lemn;
B. Fabrica de pavele (jos). Reproduseri după imagini din epocă

A

B

Fig. 26. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea.
Ulițe șoseluite de la periferie. Reprodus după imagini din epocă

A

B

Fig. 27. Oraşul Iaşi la mijlocul veacului al XIX-lea.

Vedere asupra oraşului şi a cursului neregularizat a râului Bahlui. Reproduceri după imagini din epocă

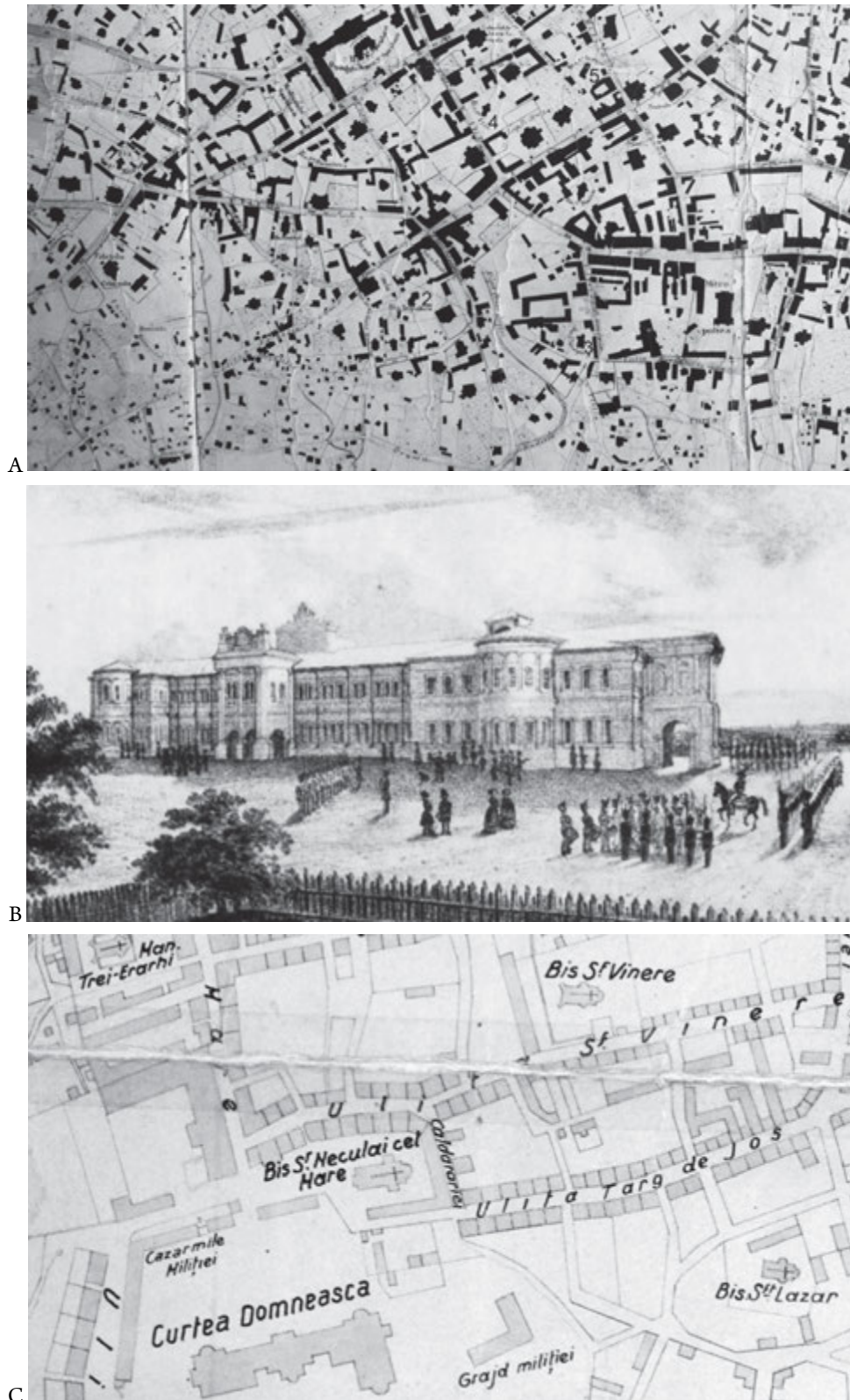

Fig. 28. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea.

- A. Piețele publice ale orașului: 1. Biserica Banu; 2. Biserica Tălpăari; 3. Biserica Sf. Gheorghe-Lozonschi; 4. Biserica Sf. Ilie; 5. Biserica Sf. Ioan Botezătorul. Prelucrare după Planul Peytavin.
- B. Piața Palatului Domnesc. Imagine din epocă. C. Piața Palatului Domnesc. Fragment din Planul Rašek

A

B

Fig. 29. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea: zona Mitropoliei.
 A. Reprezentare de epocă. B. Planul Paytavin: 1. Biserica Sf. Gheorghe-Lozonschi;
 2. Palatul domnului Mihail Sturza; 3. Mitropolia

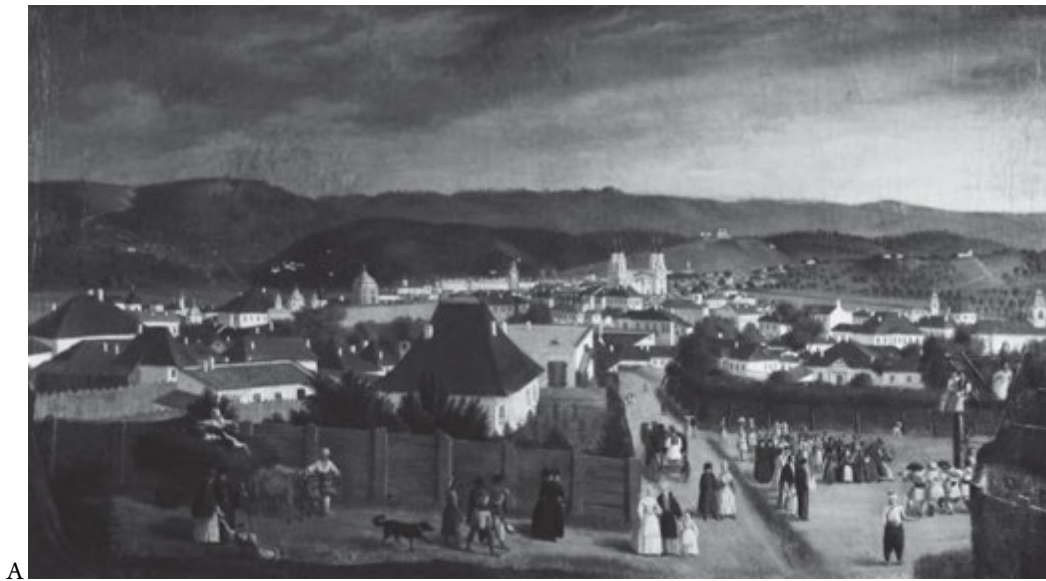
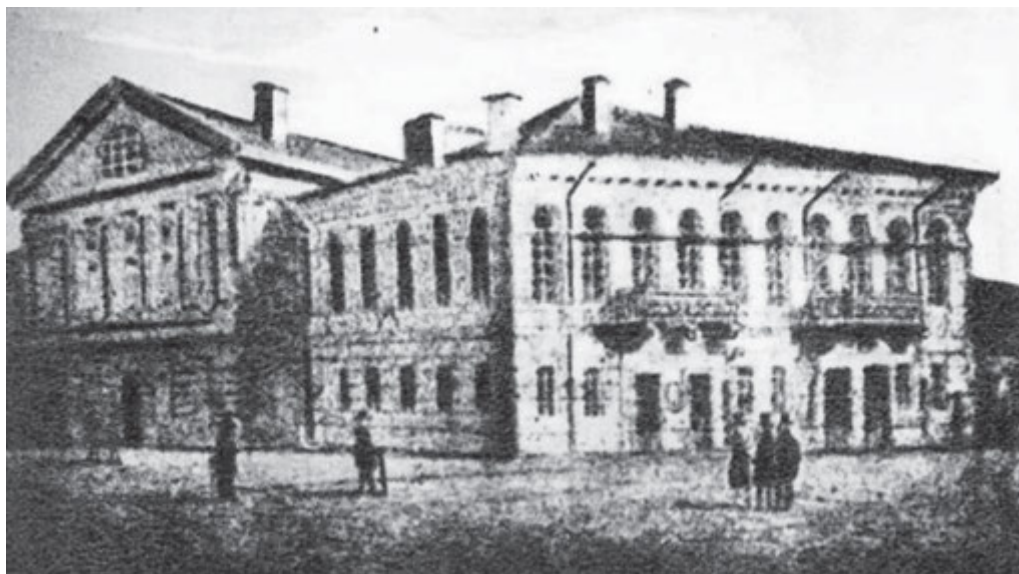

Fig. 30. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Podul Verde (Copou) după reprezentări din epocă

A

B

Fig. 31. Orașul Iași la mijlocul veacului al XIX-lea. Teatrul și Cazarma de la Copou după imagini din epocă